

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

FAKULTA HUMANITNÝCH VIED UNIVERZITY MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

ČASOPIS O SÚČASNEJ LINGVISTIKE,
LITERÁRNEJ VEDE, TRANSLATOLÓGII A KULTUROLÓGII

ROČ. 4, ČÍSLO 1, JÚN 2012

ISSN 1338-0583

Šéfredaktor

doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD. (vladimir.bilovesky@umb.sk)

Zástupca šéfredaktora

PhDr. Ivan Šuša, Ph.D. (ivan.susa@umb.sk)

Tajomníčka

Mgr. Paulína Kováčová (paulina.slosarova@gmail.com)

Technická redaktorka

Mgr. Katarína Dlhošová (katarina.dlhosova@umb.sk)

Členovia Redakčnej rady

prof. PhDr. František Alabán, CSc.

PhDr. Mária Bieliková, PhD.

doc. PhDr. Zuzana Bohušová, PhD.

prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.

PaedDr. Mária Hardošová, PhD.

prof. Dr. Michal Harpáň

PhDr. Anita Hut'ková, PhD.

doc. PhDr. Alojz Keníž, CSc.

Mgr. Dušan Kováč Petrovský, PhD.

doc. PhDr. Marta Kováčová, PhD.

prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.

doc. Dr. Simigné Fenyő Sarolta, PhD.

prof. PhDr. Jozef Sipko, CSc.

prof. Larisa Sugay, DrSc.

doc. Dr. Tünde Tuska, PhD.

prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc.

doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

OBSAH

ŠTÚDIE A ODBORNÉ ČLÁNKY

Zuzana Bohušová PRIMÁRNOSŤ ÚSTNEJ ODBORNEJ CUDZOJAZYČNEJ KOMUNIKÁCIE	6
Eva Homolová NOVÁ DIMENZIA VZŤAHU JAZYKA A KULTÚRY	21
Eva Čulenová K REFLEXÍVNEJ AKTIVITE JAZYKA	27
Anita Hut'ková PRAGMATICKÁ ADAPTÁCIA A KOMPENZÁCIA-PROSTRIEDKY TRANSLÁCIE ŠPECIFICKÝCH JAVOV	37
Ladislav György HOVORENÁ PODOBA JAZYKA VO VEĽKOM KRTÍŠI VS. (NE)KONŠTITUOVANIE HOVOROVEJ (HOVORENEJ) SLOVENČINY	50
Riccardo Moratto COREFERENZA IN CINESE: UN APPROCCIO PRAGMATICOLISTICO ALL'ANALISI DELL'ANAFORA-LOGOFORMA (SECONDA PARTE)	60
Michele Bononi LA POETICA NELLE PRIME OPERE DI GIORGIO CAPRONI	82
François Schmitt ANALYSE DES REPRÉSENTATIONS DE LA FRANCE ET DES FRANÇAIS PENDANT LES PREMIÈRES ANNÉES DE TRANSITION APRÈS LA RÉVOLUTION DE VELOURS (1990 – 1993) DANS LE MAGAZINE «L'AMITIÉ»	95
Galia Akhmetová ЖИВЫЕ ЯЗЫКОВЫЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ РОМАНЕ (ЗАХАР ПРИЛЕПИН. «ЧЕРНАЯ ОБЕЗЬЯНА»)	116
Uli Rothfuss SCHRIFTSTELLER WERDEN. ABER WIE? KANN MAN „LITERARISCHES SCHREIBEN“ LERNEN? ÜBER ZUGÄNGE ZU EINEM KREATIVEN BERUF.	125
Dušan Kováč-Petrovský ESTETICKÝ KÁNON M. VITRUVIA POLLIA	129
<u>RECENZIE</u>	
Ivan Šuša SVETOVÁ LITERATÚRA Z PREŠOVSKÉJ PRODUKCIE	147

Petra Jesenská AN INTRODUCTION TO THE STUDY OF THE ENGLISH LANGUAGE	149
Zuzana Bohušová O KOGNITÍVNEJ KATEGÓRII OSOBY	151
Mária Macková VERGLEICHENDE LAUTLEHRE	152
Marta Kováčová HISTORICKÁ POETIKA STAREJ RUSKEJ SLOVESNOSTI. GENÉZA LITERÁRNYCH FORMÁCIÍ	154
Eva Čulenová CESTOVANIE V POLSTOROČNICI SLOVENSKEHO KULTÚRNEHO ŽIVOTA	156
Jana Miškovská COLLOQUIA JUDAICA – SLOVANSKO-ŽIDOVSKÝ DIALÓG	158
 <u>SPRÁVY A INFORMÁCIE</u>	
Anita Huťková JUBILEJNÁ KONFERENCIA O PREKLADE A TLMOČENÍ	162
Martin Kubaš PREKLADATELSKÉ SOIRÉE	163
Redakcia TRANSLATOLÓGOVIA FHV UMB V ROZHLASE	164
Martin Kubaš CELOSLOVENSKÚ PREKLADATELSKÚ UNIVERZIÁDU VYHRAL NÁŠ ŠTUDENT	165
Dominika Šelengová NOC JAZYKOV – ŠTUDENTI PREKLADATEĽSTVA A TLMOČNÍCTVA SA OCITLI NA VIACERÝCH MIESTACH NARAZ	166
Marta Kováčová ...SMUTNÁ SPRÁVA NA ZÁVER: ZA PROFESOROM ANDREJOM ČERVEŇÁKOM	168
POKYNY PRE AUTOROV	170

Vážené čitateľky a čitatelia,

práve sa vám dostáva pred oči (v prípade elektronického média si dovoľím použiť tento ekvivalent) ďalšie číslo nášho časopisu, ktorý sa venuje lingvistike, literárnej vede, translatológii a kulturológii – NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE.

V prvom rade by som chcel v mene celej redakcie zablahoželať nášmu šéfredaktorovi, translatológovi a anglistovi doc. Mgr. Vladimírovi Biloveskému, PhD. k jeho novej funkcii – ako isto viete, stal sa dekanom Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. V tejto neľahkej a zodpovednej pozícii mu želáme veľa úspechov a hlavne pevných nervov... Mimochodom, v ostatnom čase sme doplnili redakciu o nových členov, najmä zo zahraničia. Je pre nás cťou, že od tohto čísla v nej budú pôsobiť literárny vedec a slovakista prof. Dr. Michal Harpán z Univerzity v Novom Sade, lingvistky doc. Dr. Tünde Tuska, PhD. zo Segedínskej univerzity a lingvistka a translatologička doc. Dr. Simigné Fenyő Sarolta z Univerzity v Miškolci, z domáceho prostredia sa naše rady rozrástli o filológa – latinistu a talianistu Mgr. Dušana Kováča, PhD. z ružomberskej Katolíckej univerzity. Sme radi, že aj do tejto NOVEJ FILOLOGICKEJ REVUE prispeli viacerí zahraniční autori, ako napríklad Riccardo Moratto, Michele Bononi, Galia Akhmetová či Uli Rothfuss, ako aj ďalší slovenskí autori, ktorí spolu vytvorili zaujímavé a kvalitné číslo časopisu.

Naša redakcia však utrpela i obrovskú a neopísateľnú stratu – vedeckú, ľudskú a morálnu. Navždy nás opustil náš dlhoročný kolega a priateľ profesor Andrej Červeňák. Jeho ľudský prístup, vedecká autorita a ochota pomôcť nám budú všetkým chýbať. Mnohí z kolegov s ním spolupracovali desiatky rokov, väčšina v blízkom vedeckom a osobnom kontakte najmä na Filologickej fakulte našej univerzity. O vedeckom a morálnom profile profesora Červeňáka si prečítate aj v našom časopise – spomienku na neho pripravila Marta Kováčová. Aj takouto formou vyjadrujeme úprimnú sústrasť celej rodine, zostane nám na neho spomienka a hrdosť, že sme s ním mohli spolupracovať a učiť sa z jeho postojov, názorov a konania.

PhDr. Ivan Šuša, Ph.D.

zástupca šéfredaktora

ŠTÚDIE A ODBORNÉ ČLÁNKY

PRIMÁRNOSŤ ÚSTNEJ ODBORNEJ CUDZOJAZYČNEJ KOMUNIKÁCIE

Zuzana Bohušová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

zuzana.bohusova@umb.sk

1. Úvod

Kolokácia *informačná a vedomostná spoločnosť/ekonomika* sa v súčasnosti skloňuje vo všetkých pádoch. Práve sa podľa všetkého nachádzame na ceste od informačnej k vedomostnej spoločnosti (alebo už žijeme v nej). Týmto pojmovým odlišením sa zdôrazňuje rozdiel medzi informáciami a vedomosťami (nem. Wissen, angl. knowledge). Určite si tieto pojmy možno predstaviť v opozíciách: viac povrchné vz. hlbkové (interiorizované), nehierarchicky selektované (alebo iba náhodné) vz. vnútorne organizované, (potenciálne) využiteľné vz. (konkrétne) využívané a pod. Vedomosti v súčasnosti nadobudli status tovaru (čo dokazuje produkcia, reprodukcia a distribúcia informácií a vedomostí), ale aj status hodnoty/hodnôt. Pritom sa odvolávame na rôzne typy vedomostí: Najviac sa cenia formy „živých vedomostí“, teda skúsenostné vedomosti, schopnosť úsudku, nie „odkrútený“ pracovný čas, ale sociálna kompetencia a motivácia, a nie formálne, explicitné, encyklopedické vedomosti (pozn. 1). Poznamenávam, že pri určitých profesijne/kariérne dôležitých školských a univerzitných skúškach sa môže vytvárať dojem, že sa vyžaduje skôr druhý variant vedomostí.

Kým predtým (povedzme pred r. 1989) sme trpeli nedostatkom informácií a informačných zdrojov (čo znamenalo napríklad existenciu len jedného slovníka v knižnici) a informácie boli (pred)selektované, bezkontextové a prekladané z cudzích jazykov, v súčasnosti nastal druhý extrém. Teraz súčasní študenti skôr trpia záplavou, prebytkom informácií a kváziinformácií. Kým predtým bol problém informáciu alebo poznatok získať či overiť, teraz je nutnosťou neustále individuálne selektovať a nenechať sa zahltiť, kriticky posudzovať, sledovať cieľ a hierarchizovať. V súčasnosti na základe znalosti jazykov (vynechala som adjektívum *cudzí* zámerne, lebo pojmy *domáci/materinský* vz. *cudzí* sú veľmi relatívne) môžeme k informáciám a poznatkom prichádzať v ich originálnej, autentickej podobe, dokonca v aktuálnom čase ich vzniku. Internet prispel v nebvývalej miere k demokratizácii spoločnosti a poznatkov. Nová spoločnosť prináša preťaženosť kognitívnych funkcií človeka – ako to tvrdia skeptici –

alebo potrebu nových kompetencií, osvojovanie si znakových systémov pre komunikáciu s médiami a reaktivovanie zanedbávaných súčastí nášho kognitívneho aparátu – ako to tvrdia entuziasti (porov. Ballstaedt, internetový zdroj). Nóvum vedomostnej spoločnosti principiálne spočíva aj vo vertikálnom prerozdelení spoločnosti do sociálnych tried – nielen podľa prístupu k informáciám a iba disponovaním nimi, ale podľa schopnosti jedincov zaobchádzať s množstvami dostupných informácií, premieňať ich na poznatky a vedomosti, inovatívne ich prepájať a využívať.

Otvorená vedomostná spoločnosť popri nesporných pozitívach prináša aj doteraz nepoznané problémy. Ak porovnáme reálne možnosti ďalšieho, priebežného vzdelávania a nutnosť sledovania aktuálneho diania v danom odbore, zisťujeme, že odborníci sú každým dňom čoraz „hlúpejší“. Ich výkon totiž primeriavame k množstvu informácií, publikácií, vedeckých poznatkov, experimentov atď., ktoré každý deň obohacujú vedomostné zázemie daného odboru, ale ktoré jednotlivec jednoducho nie je schopný vnímať, reflektovať alebo si osvojiť, resp. aplikovať na vlastnú prácu či výskum. V globálnom meradle to potvrdzuje aj citát:

Zaujímam sa stále o viac a viac vecí, ale mám pocit, že svetu okolo seba rozumiem čoraz menej a menej (Radovan Potočár, <http://potocar.blog.sme.sk/>).

Toto je jedným z negatív vedomostnej spoločnosti. Ako nezanedbateľný problém sa tiež ukazuje, že tzv. veda sa často zamieňa s vierou (porov. Jürgenson 2009: 18nn), pretože v bežných vzdelávacích (inštitucionálnych) podmienkach nie je možné overiť si priamo väčšinu tvrdení a poznatkov (to sa týka žiakov i učiteľov), takže namiesto kritického preverovania nám ostáva iba uveriť v správnosť ponúkanej informácie (napr. o špirálach DNA, o infekčných chorobách, o hviezdach alebo o gramatických kategóriách v eskimáčtine). Vzhľadom na najnovšie spoločenské trendy sa hovorí o JEDNEJ informačnej a vedomostnej spoločnosti s medzinárodnou dimenziou, o spoločnosti, ktorá zohľadňuje technické, kultúrne, etické, sociálne a ekonomické faktory (porov. internetový zdroj Workshop "Von der Informations- zur Wissensgesellschaft). To znamená nebývalú potrebu intenzívnej odbornej komunikácie v rôznych jazykoch.

Na pozadí tejto skutočnosti a tohto širšie koncipovaného úvodu sa v ďalších podkapitolách tematizuje sústredená snaha o kvalitu výskumu i výučby odborných cudzích jazykov (pozn. 2). Dôraz sa kladie na pomenovanie tých princípov, ktoré determinujú jednak primárnosť ústnej komunikácie a jednak jej zohľadnenie pri diferencovanej výučbe cudzích jazykov v odbornom štúdiu nefilologického typu na technických, prírodovedných,

ekonomických, právnických, politologických a iných fakultách (študovaný odbor podmieňuje homogénnosť skupiny študentov, ale nezaručuje ju v stupni ovládania CJ). Pri výklade súvislostí pracujem na báze opozícií ústnosť – písomnosť, spontánnosť – pripravenosť/pseudospontánnosť, monologickosť – dialogickosť, spisovnosť – nespisovnosť a ich funkčného prelínania.

2. Primárnosť ústneho média jazyka

Téma tejto štúdie reaguje na tradičné zanedbávanie výučby ústnej komunikácie, podceňovanie jej významu, nerešpektovanie jej funkcií aj napriek jedinečnosti a v dôsledku jej pominuteľnosti. Vo fonetickej odbornej literatúre i vlastnej praxi natrafíme často na kritiku tzv. macošského zaobchádzania s ústnymi zručnosťami (hlavne výslovnosťou) vo výučbe cudzích jazykov. Cieľom výkladu je preto analyzovať tento existujúci neuspokojujúci stav s perspektívou jeho diagnostikovania a terapie.

Primárnosť ústneho média jazyka oproti sekundárnosti (odvodenosti) písaného sa presadzovala len postupne. Korene dešpektu voči ústnemu médiu jazyka siahajú do minulosti ľudstva i lingvistiky.

Dva predsudky „Alexandrijského klasicizmu“ z 3. storočia pred Kr. (Weber 2003: 30-31) hovorili o tom, že

- jazyk starších generácií je správnejší než aktuálny, napr. jazyk Homéra z 8. st. pred Kr. treba zachovať ako jazyk vzdelanej elity a chrániť ho pred analfabetmi a nevzdelancami, ktorí by ho mohli pošpiniť,
- a písaný jazyk má prednosť pred ústnym; najprv bol písaný jazyk a od neho sa odvodil ústny.

Tieto nesprávne názory na ústny a písaný jazykový kód sa udržali po mnohé storočia. V 19. storočí nastal metodologický obrat v humanitných vedách ako reakcia na príklon k prírodným vedám. Najdôležitejší prínos porovnávacej a historickej gramatiky 19. storočia už spočíva aj v tom, že jazykovedci chápali dynamický charakter jazyka (to znamená akceptáciu toho, že jazyk súčasnosti je iba jedno štádium vývoja). Tento obrat vo vede spočíval celkovo v odklone od univerzálnych princípov k historickému mysleniu. Vedecké výsledky sa začali získavať indukzívne na základe skúseností (a nie logiky), ktoré sa až následne zovšeobecňovali na poznatky. Nastal aj jednoznačný obrat v nazeraní na jazyky. Začali sa skúmať precíznejšie a objektívnejšie. Vytvárali sa hypotézy, ktoré sa overovali empiricky, a indukčnou metódou sa potom vysvetľovali aj jazykové javy.

Tým sa vytvorili solídne základy na revíziu chybných predstáv a predsudkov o jazyku. V nemeckej jazykovede sa napríklad traduje, že až r. 1899 sa vôbec niekto (Otto Behaghel, publikované r. 1927) fundovane vyjadril k rozdielom medzi písaným a hovoreným prejavom, a potom to trvalo viac ako 60 rokov (chýbala však technika na zaznamenanie rečového kontinua), kým sa na základe akceptácie autonómie ústneho média jazyka vytvorili samostatné odvetvia výskumu (porov. Schwitalla 2006: 18). Na Slovensku sa tiež prvý „programovo organizovaný sociologický výskum súčasného spisovného jazyka a jeho uplatňovania v bežnej rečovej praxi“ (Findra 2007: 257) uskutočnil v 60. rokoch minulého storočia.

Lingvistické výskumy 20. storočia priniesli obrat od porovnávacej a diachrónej jazykovedy (porovnávacích filológií) k synchronnej metodológii výskumu jazykov. Konečne sa etabloval poznatok o primárnosti ústnosti a o sekundárnosti písaného média jazyka a sformovali sa tieto tri základné tézy prístupu k výskumu jazyka:

- priorita hovoreného jazyka pred písaným,
- zásada, že lingvistika je deskriptívnou, a nie preskriptívnou (normatívnou) vedou,
- priorita synchronného opisu jazyka oproti minulému diachrónnemu.

Keďže sa ešte od antiky udržiavali mylné domnienky o prioritě a správnosti písaného jazyka oproti hovorenému, presadzoval Ferdinand de Saussure názor, že je nutné hľadať protiargumenty. Napríklad tvrdil (porov. Weber 2003: 67nn):

- Písmo je odvodené od ústnej podoby jazyka a tieto dva systémy v priebehu vývoja jazykov prechádzali svojím vývojom. Primárna je ústnosť, sekundárna je písomnosť.
- Dieťa sa učí najprv hovoriť a až potom písať.
- Len v latinčine sa písomná podoba jazyka od ústnej celkom osamostatnila, preto sa v renesancii a stredoveku vytvorila téza o prioritě písomnosti.

K zanedbávaniu až zaznávaníu výskumu ústnosti pravdepodobne prispela aj samotná komplexná povaha jazyka ako prírodno-kultúrneho objektu a predovšetkým pominuteľnosť rečových prejavov, lineárnosť rečového kontinua a neprístupnosť jazykového systému pre bezprostredné poznávanie (Dolník 2007: 5nn). Ústny prejav každodennej komunikácie tiež často pôsobí chaoticky, banálne, tautologicky a z hľadiska precíznosti a elegancie celkovo zaostáva za písomným prejavom. Zaznávali ho mnohí filozofi a literárni vedci. Moderný prístup však potvrdil, že aj tieto zdanlivo negatívne charakteristiky majú v komunikácii svoju funkčnosť. V súčasnosti sa už hovorí o „dôstojnosti, resp. cti každodenného jazyka“ (porov. Schwitalla 2006: 15).

V slovenskej jazykovede sú tiež príznačné kontroverzie zástancov aktuálneho jazykového úzu (sú označovaní za liberálnejších) a zástancov kodifikovanej normy („klasickí systémovolingvistickí myslitelia“), ktorú však úzus nie je schopný dodržať. Nakoľko ide o vzťah medzi realitou a ideálom, nie je tento fakt prekvapujúci. Nerešpektovanie prirodzených zákonitostí úzu a kodifikácie môže viesť k zneisteniu používateľov materinského jazyka a prílišná kritika k ohrozeniu jazykového sebavedomia (porov. Dolník 2003: 257nn). Úzus je životaschopný útvar, vyznačujúci sa funkčnou dynamikou, flexibilitou a vytváraním tradícií, ktoré spätne pôsobia na kodifikačné rozhodnutia.

Moderná lingvistika zastáva názor, že obe médiá jazyka – ústne i písomné – sú rovnocenné, spĺňajú iné (komplementárne) funkcie a majú v určitých komunikačných situáciách prednosť či výhody. Toto stanovisko prispelo k sústredenému výskumu (interkultúrnej i intrakultúrnej) komunikácie a diskurzu, etablovala sa pragmalingvistika, sociolingvistika, teória rečových aktov, kognitívna lingvistika, translatológia atď. Skúmajú sa rečové kontinua, nonverbálne prostriedky, komunikačné a kultúrne stereotypy, prediktabilita (predpovedateľnosť) jazykových a komunikačných prostriedkov, konvencie hovorených i písomných komunikátov, prototypová perspektíva a prirodzená dominancia v jazyku (k dvom posledným porov. Dolník 2005:74nnn) a pod.

Od argumentácií v prospech ústneho média jazyka výklad plynule prechádza ku charakteristike cudzojazyčnej kompetencie.

3. Cudzojazyčná komunikácia a komunikačné očakávania

Ako sa definuje skutočnosť, že niekto vie/ovláda cudzí jazyk? Často počujeme suverénne vyhlásenia o plynulom ovládaní dvoch-troch svetových jazykov. Týmto subjektívnym vyhláseniam nastavuje Európska únia zrkadlo tým, že normuje stupne ovládania cudzích jazykov presným zadefinovaním kompetencií, zručností a vedomostí v tzv. Spoločnom európskom referenčnom rámci pre osvojovanie a výučbu jazykov, ktorý vypracovala Rada Európy pre moderné európske jazyky; v tomto rámci je šesť spoločných, medzinárodne platných a porovnateľných referenčných úrovní jazykovej zdatnosti od A1 (elementárna znalosť jazyka), cez A2, B1, B2, C1 až po C2 (úroveň ako pri materinskom jazyku). Druhým záväzným princípom je Európske jazykové portfólio Rady Európy (dokladovanie jazykových kompetencií a sledovanie ich progresie). Na ich báze vznikol Certifikačný a vzdelávací systém UNICert®, ktorý zaviedla v roku 1992 Nemecká asociácia jazykových centier na vysokých školách (Arbeitskreis der Sprachenzentren, AKS) ako systém vyučovania cudzích

jazykov a certifikácie cudzojazyčnej kompetencie študentov – nefilológov na európskych univerzitách (porov. Systém jazykovej výučby..., 2004).

Od inštitucionálneho rámca presuňme teraz pozornosť na obsahy. Kto disponuje zrelou, rozvinutou cudzojazyčnou kompetenciou, má zautomatizované všetky jej zložky na vysokej úrovni: sú to receptívne zručnosti (počúvanie a čítanie s porozumením), produktívne zručnosti (hovorenie a písanie) a čiastočne možno aj receptívno-produktívne (sekundárne) zručnosti (tlmočenie a preklad), ďalej je to napr. gramatická, intonačno-artikulačná a textová kompetencia. Súčasťou cudzojazyčnej kompetencie je však okrem zložky zručností aj zložka vedomostí o gramatike, o kultúre a literatúre cudzej krajiny, o jej histórii, geografii, politike, hospodárstve a pod. (Ako vidíme, názor, že komunikatívny prístup k výučbe CJ spôsobuje gramatickú nedostatočnosť, je už prekonaný.)

Kto disponuje **odbornou** cudzojazyčnou kompetenciou, má okrem toho ešte ďalšie vedomosti, ktorých definícia je dvojznačná:

- buď pozná terminológiu a konvencie produkcie textov určitého odboru v cudzom jazyku
- alebo pozná aj súvislosti, javy, stavy a procesy v danom odbore a dokáže o tom komunikovať aj v cudzom jazyku.

Prvý prípad je často výsledkom filologického štúdia – absolventi možno zručne komunikujú, ale častejšie neutralizujú terminológiu (je to súčasťou krízového manažmentu, porov. Bohušová 2009: 39) a dopúšťajú sa nepresností aj preto, lebo nepoznajú úzus a jazykovo-ekonomické formy daného odboru/danej brandže/firmy (často sa vyžaduje akceptovanie firemného žargónu, tzv. corporate identity, porov. Rakšányiová 2009: 10, aj keď žargonizmy môžu byť na hranici spisovnosti, štandardnosti). V odborných kruhoch sa môže takýto tlmočník dostať do nepriaznivého svetla, nakoľko nespĺňa odborné komunikačné očakávania. V druhom prípade ide o odborníka v danom odbore so signifikantnou cudzojazyčnou kompetenciou.

V ekonomickej literatúre o komunikácii v hospodárskej sfére (porov. Šroněk 2000: 24) sa dočítame, že voľba tlmočníka pre obchodné rokovania je významným krokom. Platí predstava, že od profesionálneho tlmočníka možno očakávať vynikajúcu znalosť jazyka, ale nie danej špecializovanej terminológie. Naproti tomu pracovník z vlastnej firmy vo funkcii tlmočníka dobre pozná terminológiu i pomery a obchodné fakty, ale nemusí byť až taký zbehlý v cudzom jazyku. Za najhoršie riešenie sa pokladá využitie služieb tlmočníka protistrany, ktorý nemusí tlmočiť dostatočne detailne a citlivo.

Opätovne (až chronicky) sa teda natíska otázka, kto je lepším tlmočníkom/prekladateľom: jazykovo zdatný odborník či translátorsky fundovaný filológ. Seriózna odpoveď nie je

jednoznačná z dôvodu komplikovanosti posúdenia tlmočnického výkonu a vágnosti opozície dobrý – zlý tlmočník.

Pragmalingvistické výskumy potvrdili, že komunikácia prebieha na základe komunikačných očakávaní, jej súčasťou sú zdvorilostné konvencie, presupozície, prediktabilita a pri bilingválnej/bikultúrnej komunikácii istý stupeň akceptovanej interferencie. Nakoľko komunikatívnu kompetenciu v cudzom jazyku nie je možné separovať na súkromnú a profesijnú časť (porov. Funk 2003: 175), môžu byť aj komunikačné očakávania v rámci tohto celku dvojakej povahy:

- V bežnej neodbornej komunikácii sa očakáva rešpektovanie komunikačných konvencií v závislosti od štýlu.
- Pri odbornej komunikácii sa očakáva hlavne terminologická kompetencia a jej funkčné kontextové používanie (a nie iba floskuly, petrifikované výrazy, zautomatizované situačné frázy, rutinné formy, zdvorilostné, konvenčné automatizmy) podľa stupňa oficiálnosti podujatia, resp. podľa hypertextu.

Obsah druhého bodu by mal byť aj súčasťou cieľov výučby odborného cudzieho jazyka v nefilologickom štúdiu: ide o osvojovanie si špecifických jazykových prostriedkov/termínov ako aj o verbalizovanie tabuliek a grafov. Odborná didaktická literatúra (porov. Funk 2003: 178) však v tomto bode uvádza zásadný problém zastarávania terminológie a navrhuje rozvoj komplexnejších stratégií, napr. poznanie textových tradícií, využívanie kontextu na sémantizáciu pojmov, osvojenie systematickej práce s lexikou a slovníkmi a založenie vlastného glosára a jeho kontinuálnu aktualizáciu.

Pokročilá cudzojazyčná odborná kompetencia sa dosahuje zoznamovaním sa s autentickými odbornými ústnymi i písanými komunikátmi, ktoré teraz budeme charakterizovať opozíciami

- príznakovosť – bezpríznakovosť
- príznakovosť – príznačnosť (typickosť)
- naplnené – nenaplnené komunikačné očakávania.

Odborný text, ktorý som ako náhodný príklad vybrala z odboru mineralógie, je súčasne príznakový i príznačný – podľa perspektívy nazerania na jeho štylisticko-terminologické znaky:

Kremeň patrí k najrozšírenejším minerálom. Vytvára prizmatické kryštály zakončené plochami klenca alebo dipyramídy. Kryštálové plochy bývajú často ryhované. Kryštály môžu byť zdvojiténé a rozlične deformované. Tento minerál však máva aj celistvú, zrnitú alebo kryptokryštalickú podobu, prípadne sa vyskytuje v konkréciách. Jeho farba je rôznorodá – môže byť biely, sivý, červený, purpurový, ružový, žltý, zelený, hnedý, čierny, ale aj bezfarebný; vryp má biely.

Komentár k minivideu: Animácia undulózneho zhášania zrna kremeňa pozorovaného v ortorule pri skrížených nikoloch.

(<http://sk.wikipedia.org/wiki/Kreme%C5%88>)

Pre recipientov s nižším stupňom odbornej a terminologickej kompetencie v danom odbore je tento text príznakový. Nakoľko uvedené termíny, ktoré sú logicky aj kľúčovými slovami a materiálnymi nosičmi (kohéznymi prostriedkami) koherencie textu, sú bežnému recipientovi z väčšej časti nezrozumiteľné. Upozorňujem na rôzny stupeň terminologickej intenzity pojmov: najvyššiu intenzitu majú napr. pojmy *klenec*, *konkrécie*, *undulózny*, *ortorula*, *nikoly*; strednú napr. *dipyramídy*, *zdvojiténé*, *kryptokryštalický*, *vryp*; najnižšiu napr. *minerály*, *kremeň*, *prizmatický*. Naproti tomu pre odborníka na oblasť mineralógie je takýto text príznačný, pretože zodpovedá jeho komunikačným očakávaniam. Rovnako príznačný, teda typický je aj v rámci množiny podobných odborných textov v danom odbore. Výrazná terminologickosť textu je doplnená zrozumiteľnými štruktúrami a slovnou zásobou z centra (bežnej) slovnej zásoby. Tieto síce vytvárajú kontext, ale nestačia na komplexné porozumie celého obsahu. Producent takého textu má vytvorenú a interiorizovanú pokročilú odbornú jazykovú a terminologickú kompetenciu v odbore mineralógia na receptívnej a produktívnej úrovni a teda má schopnosť vnímať i produkovať ústny a písomný text (aj v ústnom odbornom prejave mineralóga možno počítať s termínmi s najvyššou intenzitou terminologickosti). Pretože ústne a písané médium tvoria jazyk ako celok, tak aj tieto kompetencie sú komplexné a vzájomne späté.

Pri problematike receptívnych (apercepčných) a produktívnych zručností v cudzom jazyku, sa ukazuje potreba ozrejmiť ešte pojem *produktivity* v jazyku. Primárne znamená vytváranie nekonečných kombinácií z konečného počtu (jazykových) jednotiek. Túto perspektívu môžeme aplikovať na cudzojazyčnú kompetenciu – teda na iný fókus. Produktivita potom znamená schopnosť vytvárania množstva štruktúr z obmedzeného množstva komunikačných prostriedkov, ktorými v cudzom jazyku (spravidla) disponujeme. Žiada sa zdôrazniť, že v cudzom jazyku je počet zautomatizovaných alebo krátkodobo osvojených prvkov, štruktúr atď. v porovnaní s reálnymi alebo potenciálnymi jazykovými prostriedkami materinského jazyka vždy obmedzený. Produktivita je relatívna v závislosti od elementárnosti alebo pokročilosti cudzojazyčného fitnessu.

4. Aplikácia poznatkov na odborné cudzie jazyky v nefilologickom štúdiu

Môžeme si položiť otázku, či je zmysluplné zameriavať pozornosť študentov nefilologických smerov aj na ústny odborný jazyk – či je to pragmatické, využiteľné, či prax potvrdzuje potrebu ústnych komunikačných zručností v odbornej komunikácii. V pozadí úvah je tiež pochybnosť, či nové komunikačné médiá neforsujú písaný prejav v neprospech ústneho.

Dominantným znakom ústnej jazykovej alebo cudzojazyčnej, resp. cudzojazyčnej odbornej komunikácie je, že producent textu nemá čas rešeršovať, overovať, hľadať, ale musí preukazovať pohotové reakcie v rámci rozvinutej terminologickej kompetencie a vysokej automatizovanosti konvenčných prostriedkov. Písomná produkcia počíta s dlhšími časovými úsekmi a možnosťou verifikácie.

Úvaha o obsahoch a cieľoch získavania cudzojazyčnej odbornej kompetencie sa opiera o aplikáciu teórie prirodzenej dominancie/orientácie v jazyku (porov. Dolník 2005: 75nn). Na jej širšom základe možno vyjadriť presvedčenie, že centrálnu, prirodzene dominantnú pozíciu v ľudskej komunikácii zohráva ústny diskurz. V súčasnosti sa však zdá, že písomná komunikácia kvantitatívne prevažuje, pretože sa javí ako závažnejšia, precíznejšia, technicky bezproblémová, trvanlivejšia. Informačné technológie, počítače, internet a sociálne siete typu facebook, moderné (displejové) telefóny priniesli chatovanie, skypovanie a smskovanie. Tým sa medziľudská komunikácia zdanlivo prikláňa k písomnému médiu. V skutočnosti je to však tak, že na báze interaktívnosti a konverzačnosti vznikajú hlavne pseudopísomné texty a hybridné ústno-písomné texty alebo možno pozorovať tendenciu zachytiť niektoré znaky ústneho prejavu písaným médiom (elementárnym príkladom sú emotikony). Súvisí to aj s napätím na osi ústnosť/hovorenosť – písomnosť/písanosť (porov. Findra 2007: 260-261) a s „mediálnou amalgamizáciou“ podľa Patráša:

Elektronicky podmienený komunikát predurčený na plnenie masmediálnych úloh využívaním viacerých kódových sústav oslabuje ustálenú a rešpektovanú mimojazykovú polaritu *ústnosť* – *písanosť*. Zreteľne práve vtedy, ak v rozmedzí oboch krajností počítame predsa len s jemnejším a pestrejším druhovým rozlišovaním komunikátov podľa ich pôvodu a určenia či využitia (Patráš 2005: 8).

Na jednej strane ide v mikroperspektíve o prieniky elektronických textových komunikátov, na druhej strane si možno kreatívnu metaforu o mediálnych amalgámoch vyložiť makroperspektívne ako križenie ústneho a písomného média jazyka. Ak vnímame

popri tom oslabovanie pólovosti pripravenosť – nepripravenosť (spontánnosť), platí toto prelínanie rovnako z dvoch perspektív a výsledkom sú

- okrem pseudopísomných textov aj
- pseudoústne, exaktnejšie pseudospontánne komunikáty, ktoré sú aktualizované ako ústne a predstierajú, že sú spontánne; principiálne však existujú v pripravenej písomnej forme (napr. prečítané z technického zariadenia, naspamäť prednášané stanoviská, komentované powerpointové prezentácie a pod.).

S pokrokom technológií sa tiež ukazuje, že volúmen hovorenej (teda prirodzenej, dominantnej, rýchlejšej a viacvrstvovej) komunikácie rastie, IKT začínajú odbúravať fyzicky vyčerpávajúce a neekonomické presuny na obchodné rokovania, súdne pojednávania, vedecké konferencie atď., uplatňujú sa čoraz viac videokonferencie, konzultácie, rokovania, výsluchy alebo tlmočenie napr. cez aplikácie typu Skype alebo najnovšie hybridné mutácie (Blueberry, iPad).

V odbornej literatúre (napr. Mikuláščík 2003: 113) nájdeme údaje, že sympatia sa pri komunikácii vytvára v 55 percentách hlavne očným kontaktom a neverbálnym správaním a v 38% melódiou hlasu a ďalšími suprasegmentálnymi vlastnosťami. Verbálny obsah sa na tom podieľa len siedmimi percentami. Dodávam, že pri technicky sprostredkovanej písomnej komunikácii, kde je dominantná verbálna zložka, môžu emotikony saturovať spomínaných 93% iba veľmi obmedzene. Naproti tomu videoprenos je určite efektívnejší.

Na pozadí súčasného vývoja komunikačných konvencií si teda kladieme otázku, aké texty/komunikáty sa odporúčajú využívať na výučbu odborného cudzieho jazyka. Jednoznačne by to mali byť autentické a aktuálne ústne i písomné komunikáty monologického i dialogického typu. Pre učebnú progresiu je relevantný ich výber podľa obsahových ťažísk, intelektuálnych nárokov a jazykovej náročnosti (porov. Fearn 2003: 173). Nakoľko neobmedzeným zdrojom autentických odborných textov je v súčasnosti internet, je nutné uvedomiť si ich klady:

- sprostredkujú možnú identifikáciu s odborom,
- reprezentujú odbornú autoritu v CJ,
- sú informačnými zdrojmi (nosičmi) odbornej komunikácie
- a podnetom na jazykovú, strategickú a interkultúrnú progresiu.

Sekundárne ich možno didakticky manipulovať, adaptovať, obohacovať o motivujúce a pragmatické cvičenia a pod.

Pri písomných textoch sa tieto atribúty akceptujú bez výhrad, ale ako je to s ústnymi odbornými komunikátmi? Existuje všeobecne rozšírená obava o kvalitu ústnych spontánnych textov, ktoré sú „aj pri native speakers plné gramatických chýb, nepresností, skratiek“ (citát z doktorandského kolokvia) a teda nepredstavujú ideálny učebný materiál. Opak je však pravdou – pri kultivovaných ústnych komunikátoch, ktoré sú autentické a spontánne alebo pseudospontánne, musíme počítať s určitou mierou defektnosti (nakoľko všetky živé texty sa pokladajú za defektné), ktorá však apercepciu neohrozuje a je často prítomná aj v komunikátoch s vysokou terminologickou nasýtenosťou a dodržanými textovými a komunikačnými (zdvorilosťnými) konvenciami. Mnohovrstvové komunikáty umožnia adeptovi budúceho povolania zoznámiť sa s reálnymi, často i rozporuplnými komunikačnými (cudzojazyčnými a inokultúrnymi) podmienkami. Veď študent má byť schopný na základe osvojených jazykových stratégií získať z písomných, ale aj ústnych odborných textov v CJ maximum informácií, zodpovedajúcich jeho intenciám, a má tiež dokázať jednoznačne a dostatočne diferencovane vyjadriť v CJ svoj názor podľa stupňa svojich odborných vedomostí (porov. Fearn 2003: 169).

V odbornej didaktickej literatúre sa odlišuje výučba cudzích odborných jazykov od výučby jazyka pre povolanie (porov. Funk 2003: 175). Výučba CJ pre povolanie obsahuje tri aspekty:

- jazykovú prípravu na povolanie
- kontinuálny rozvoj cudzojazyčnej odbornej kompetencie v povolani (nakoľko dynamika v spoločnosti a odbore prináša nové komunikačné potreby)
- súčasť kvalifikačného rastu v povolani.

V angličtine sa v tomto zmysle zaužívali skratky LSP, resp. ESP, teda Language/English for Specific Purposes.

Z toho vyplýva, že nie je nerozumné prihliadať pri stanovovaní obsahov a cieľov odbornej cudzojazyčnej výučby na budúce potreby komunikantov v študovanej profesii – teda na budúci skopos (účel) a formu jazykovej komunikácie. Od oboch faktorov závisí stanovenie

- cieľov a obsahov štúdia a
- súčastí želanej/plánovanej cudzojazyčnej odbornej kompetencie.

Také portfólio by zrejme mohlo mať spoločnú bázu pre nefilologické fakulty a špecifické okruhy pre konkrétny študovaný odbor. Zohľadniť by sa pri tom mala tiež opozícia

odbornosť
teda schopnosť
odbornej, vecnej
komunikácie

verzus

komunikatívnosť (zdvorilosť),
teda relevantnosť kultúrne podmienených/
konvenčných/tradičných jazykových foriem, ktoré
podporia emocionálnu a zážitkovú stránku komunikácie,
sympatiu.

V rámci ústnych kompetencií sa pri cudzojazyčnej výučbe neodporúča zanedbávať

- intonačno-aritikačnú kompetenciu (výslovnosť môže pozitívne i negatívne konotovať zmysel výpovede a tak prispieť k akceptácii alebo odmietnutiu hovoriaceho, typické chyby sú napr. výrazný cudzí prízvuk alebo monotónnosť prejavu),
- krátkodobú a dlhodobú pamäť,
- komunikačné automatizmy
- a interkultúrnú kompetenciu (osvojenie si perspektívy porovnávania vlastného a cudzieho s cieľom spoznávania cudzieho a relativizácie vlastného na prospech medzikultúrneho dorozumievania).

Pri takýchto vysokých požiadavkách na pokročilé kompetencie v odbornom cudzom jazyku a na celkovú kvalifikáciu odborníka–nefilológa, ako aj pri snahách Európskej únie zabezpečiť občanom prístup k ďalším (aspoň dvom) jazykom okrem materinského však do popredia vystupuje otázka, či potom ešte má zmysel translátorské pregraduálne vzdelávanie a povolanie tlmočníka/prekladateľa. Na túto pochybnosť reagujem v záverečnej podkapitole tejto štúdie.

5. Zhrnutie a perspektívy témy

Prečo má odborný cudzí jazyk v nefilologickom štúdiu mierne pejoratívnu príchut' a prečo sa katedry odbornej komunikácie pokladajú iba za tzv. servisné pracoviská? Táto negatívna konotácia je nespravodlivá – ide o odbor a výskum s výraznou interdisciplinárnosťou, odbor v cudzom jazyku a cudzí jazyk v odbore. Zahŕňa to signifikantné nároky na odbornosť učiteľa, jeho lingvokulturologickú fundovanosť kríženú s didaktickou kompetenciou, na osobnú motivovanosť a schopnosť motivovať študentov, ako aj na materiály ktoré majú byť aktuálne, z hľadiska praxe relevantné a z hľadiska žánrov/typov/štýlov reprezentatívne.

Na záver si položíme otázku, či sa v súčasnosti zmenila komunikácia principiálne – nielen formálne napr. v závislosti od techniky, technológií a hektiky doby. Podľa niektorých autorov nie, ale niektorí tvrdia (napr. prof. Wolfgang Schulze v ústnom rozhovore), že v súčasnosti všetci rozprávame a už nikto nepočúva. Hovoríme azda všetci inými jazykmi?

Objektívne vládne v Európe a vo svete mnohojazyčnosť (multilingválnosť), ktorá prináša – ako každý autentický prirodzený jav – pozitíva i negatíva. Extrémnou predpoveďou je, že globalizácia a elektronická komunikácia prinesú zánik jazykovej diverzity a hegemoniu troch veľkých jazykov – angličtiny, španielčiny a čínštiny (porov. Šroněk 2000: 25). Bohaté

národy, napr. nemecky hovoriace krajiny, Francúzsko či Taliansko, si podľa týchto prognóz zachovajú (folklórne) pozostatky svojich jazykov. Mutilingválnosť je tiež drahá záležitosť a ekonómovia si preto myslia:

„Jeden, všem lidem společný jazyk by významně přispěl k hospodářskému rozkvětu, ale i k sjednocení svářejících se národů.“ (Šroněk 2000: 25)

Toto je invariantný ekonomický názor, ktorý reprezentuje súbor názorov nefilológov. Ide o veľmi jednostranné a naivné stanovisko, nerešpektujúce podstatu prirodzených jazykov a kultúr, diverzity a bohatstva špecifického segmentovania sveta, ktoré sa manifestuje v prostriedkoch prirodzených jazykov. Sledovaním výlučne ekonomických pragmatických cieľov by sme ochudobnili i naše myslenie. Stratu národných jazykov a kultúr by nevykompenzoval žiadny finančný zisk. Tiež je veľmi pochybné, či by kultúrne prázdny jazyk (ako je napríklad angličtina ako *lingua franca*), ktorý by bol cudzí obom komunikujúcim stranám (pretože rozlišujeme medzi používateľmi a nositeľmi jazyka), prispel k zmierneniu rozporov medzi národmi a k zjednocovaniu ich záujmov. V praxi sa potvrdilo, že len vzájomné spoznávanie cudzosti a relativizovanie správnosti vlastného môže prispieť k porozumeniu medzi príslušníkmi rôznych kultúr, a to je aj hlavným poslaním interkultúrneho dorozumievania. Okrem toho funkciou jazykovej a kultúrnej mediácie možno poveriť odborníkov – erudovaných tlmočníkov a prekladateľov, ktorí sú expertmi na transkultúrnú komunikáciu.

Ale aby sme uviedli na správnu mieru problematiku angličtiny ako *lingua franca* oproti angličtine (alebo slovenčine, maďarčine, francúzštine atď.) ako *lingua culturalis* (národné jazyky), uvádzam aj fundovaný lingvistický názor Juraja Dolníka, ktorý hovorí o existujúcich konkurenčných tendenciách

- presadzovania angličtiny ako jednotného (normálneho a efektívneho) komunikačného prostriedku
- a zachovania diverzity jazykov z historických, identifikačných a solidarizačných dôvodov (porov. Dolník 2004: 39).

Tieto tendencie odzrkadľujú celkové európske procesy – globalizáciu vz. regionalizáciu, resp. lokalizáciu – a pokus o zjednotenie toho najlepšieho z oboch pólů, tzv. glocalizáciu. Aktuálny výskum diskrepantných (protikladných) a harmonizujúcich (zjednocujúcich) trendov v spoločnosti, jazyku a výučbe prináša významnú progresiu poznania a je preto hodný nasledovania.

Poznámky

- (1) Voľná parafráza internetového citátu: Gefragt ist nicht formelles, abrufbares Wissen, sondern Formen lebendigen Wissens, wie Erfahrungswissen, Urteilsvermögen, Selbstorganisation, etc. Nicht die abgeleistete Arbeitszeit, sondern die „Verhaltenskomponente“ und die „Motivation“ gelten als ausschlaggebende Wertschöpfungsfaktoren.
(Menez, http://www.unistuttgart.de/soz/soziologie/regulation/sitzung_2401/Skripte/Informations_Wissensgesell.pdf)
- (2) Pri koncipovaní tejto štúdie sa opieram o text mojej prednášky, ktorá odznela ako pozvaná plenárna prednáška na Technickej univerzite vo Zvolene v rámci vedeckého semináru: CUDZIE ODBORNÉ JAZYKY V KONTEXTE UNIVERZITNÉHO ŠTÚDIA NEFILOLOGICKÉHO ZAMERANIA, jún 2011.

Literatúra

- BOHUŠOVÁ, Z.: *Neutralizácia ako kognitívna stratégia v transkultúrnej komunikácii*. Lingvistické analógie. Banská Bystrica: Dali-BB, 2009.
- DOLNÍK, J.: *Jazykové sebavedomie*. In: Slovenská reč 68 5/2003, Bratislava, 2003, s.257-270.
- DOLNÍK, J.: *Sprachenpolitik der EU, interkulturelle Germanistik – Herausforderung für die slowakische Germanistik*. In: Zborník príspevkov zo VII. medzinárodnej konferencie Spoločnosti učiteľov nemčiny a germanistov Slovenska. Banská Bystrica: SUNG., 2004, s. 37-45.
- DOLNÍK, J.: *Jazykový systém ako kognitívna realita*. In: Rybár, Ján et al. (eds.) *Jazyk a kognícia*. Bratislava: Kalligram, 2005, s. 39-83.
- DOLNÍK, J.: *Aký objekt je jazyk? Ako pristupovať k jazyku?* In: Filologická revue. 1/2007, 2007, s. 5-18.
- FEARNS, A.: *Fachsprachenunterricht*. In: BAUSCH, Karl-Richard et al (Hrsg.): *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. Tübingen und Basel: Francke, 2003, s. 169-174.
- FINDRA, J.: *Program výskumu rečovej praxe v ústnej verbálnej komunikácii*. In: Slovenská reč, 72, 5/2007. Bratislava: SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., 2007, s. 257 – 269.
- FUNK, H.: *Berufsbezogener Fremdsprachenunterricht*. In: BAUSCH, Karl-Richard et al (Hrsg.): *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. Tübingen und Basel: Francke, 2003, s. 175-179.
- JÜRGENSON, J.: *Věda bez skrupulí aneb Obchod s fiktivními fakty*. Praha: Earth Save, 2009.
- MIKULÁŠTÍK, M.: *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada Publishing, 2003.
- PATRÁŠ, V.: *Podstata tzv. mediálních amalgámů a ich funkcie v elektronicky sprostredkúvanej komunikácii*. In: Rusnák, J. – Bočák, M. (ed.): *Médiá a text*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. 8–19, 2005.
- RAKŠANYIOVÁ, J.: „*Od binárnych opozícií k prierezoému mysleniu*“. In: Stahl, Jaroslav (ed.) *Tlmočenie a preklad piatimi pohľadmi*. Bratislava , 2009, s. 3-12.
- RYBÁR, J.: et al. (eds.) *Jazyk a kognícia*. Bratislava: Kalligram, 2005.
- SCHWITALLA, J.: *Gesprochenes Deutsch*. Eine Einführung. Berlin: Erich Schmidt, 2006.
- ŠRONĚK, I.: *Kultura v mezinárodním podnikání*. Praha: Grada Publishing, 2000.
- UNicert®. *Systém jazykovej výučby a certifikácie pre študentov nefilologických odborov*. Príručka. Bratislava: Ekonóm. 2004.
- WEBER, U.: *Kleine Geschichte der Sprachwissenschaft*. Tübingen: Gunter Narr, 2003.

Internetové pramene

- BALLSTAEDT, S.-P.: *Kognition und Wahrnehmung in der Informations- und Wissensgesellschaft. Konsequenzen gesellschaftlicher Veränderungen für die Psyche*. In: <http://www.bpb.de/files/HA65KC.pdf> (27.02.2012)

MENEZ, R.: *Konzepte zur Informations- und Wissensgesellschaft. In: Arbeitsregulation online.* http://www.uni-stuttgart.de/soz/soziologie/regulation/sitzung_24-01/Skripte/Informations_Wissensgesell.pdf (27.02.2012)

Kremeň <http://sk.wikipedia.org/wiki/Kreme%C5%88> (27.02.2012)

Workshop "Von der Informations- zur Wissensgesellschaft. Demokratie - Partizipation - Technikfolgenbeurteilung" . Tagungsbericht von K. Friedrich, Brandenburgische Technische Universität Cottbus, und P. Machleidt, Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik. In: TA-Datenbank-Nachrichten, Nr. 1, 8. Jahrgang - März 1999. 125-129. <http://www.itas.fzk.de/deu/tadn/tadn991/frma99a.htm> (27.02.2012)

Resümee

Der Vorrang des Mündlichen in der fremdsprachlichen Fachkommunikation

Die komplexe Beschaffenheit der Sprache als natur-kulturelles Objekt sowie die Vergänglichkeit des mündlichen Ausdrucks, die Linearität des Redekontinuums und die Unzulänglichkeit des Sprachsystems für die unmittelbare Einsicht trugen zweifelsohne zur Vernachlässigung der Spracherforschung des mündlichen Mediums bei. Die alltägliche mündliche Kommunikation wirkt oft chaotisch, banal, tautologisch und hinkt hinsichtlich der Eleganz und Präzision dem schriftlichen Ausdruck nach. Das Verpönen des Gesprochenen in der Linguistik und Philosophie ist auf irrtümliche historische Schlussfolgerungen zurückzuführen. Der moderne Ansatz bestätigt hingegen, dass auch jene scheinbar negativen Eigenschaften in der mündlichen Kommunikation ihre Funktionalität und Authentizität haben. Gegenwärtig spricht man sogar von der „Würde“ der alltäglichen Sprache. Darüber hinaus verzeichnet man eine fortschreitende Abschwächung / Amalgamierung der Polarität Mündlichkeit (Spontanes) – Schriftlichkeit (Vorbereitetes). Die fremdsprachliche Fachkommunikation und die kommunikativen Erwartungen gehen Hand in Hand. Lehre und Forschung sind diesbezüglich interdisziplinär und reziprok: Das Fachgebiet wird in der Fremdsprache dargeboten und die Fremdsprache ist das kommunikative Werkzeug auf dem betreffenden Fachgebiet. Die einzusetzenden mündlichen Lehr- und Lernmaterialien sowie Gegenstände der Textuntersuchungen sind in Hinsicht auf ihre aktuellen, relevanten, praxisnahen und repräsentativen Merkmale auszuwählen.

NOVÁ DIMENZIA VZŤAHU JAZYKA A KULTÚRY

Eva Homolová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

eva.homolova@umb.sk

V cudzojazyčnej komunikácii môže dôjsť k nedorozumeniu nielen kvôli jazykovej nekompetentnosti, nesprávnemu výberu jazykových prostriedkov (napr. intonácie, výslovnosti, slovosledu), ale aj kvôli nepochopeniu kultúrnej zložky komunikácie, neverbálnej komunikácii a pod.

Pri výučbe cudzích jazykov sa vždy vo väčšej či menšej miere venovala pozornosť kultúre, pretože jazyk sa považuje za súčasť každej národnej kultúry, je teda tým, s čím sa jeho používatelia identifikujú a zároveň pomocou čoho prijímajú kultúru (Stern, 1992). Jazyk a kultúra teda neodmysliteľne patria spolu a kultúra bola a je vo svojej mnohorakej podobe stále súčasťou výučby cudzích jazykov na všetkých stupňoch vzdelávania. Je pochopiteľné, že to nebola vždy „rovnaká kultúra“, pretože jej význam, obsah a rozsah sa menili.

Z historického pohľadu môžeme konštatovať, že niekedy išlo o preceňovanie kultúry (gramaticko-prekladová metóda), v ktorej preklad literárnych diel, poznatky o dielach a ich autoroch boli v centre záujmu učiteľov a učiacich sa. Opačný pól predstavovalo obdobie dominancie audio-orálnej metódy, v ktorej bola úloha kultúry minimalizovaná a prevládol pragmatický prístup k výučbe cudzieho jazyka (v našom prípade angličtiny). Jazyk sa chápal výlučne ako prostriedok komunikácie (Larsen-Freeman, 2011).

Komunikačná metóda zo začiatku 70. rokov znovu pozmenila miesto a úlohu kultúrnej zložky v jazykovej výučbe – posilnila jej význam, zdôrazňujúc, že kultúra a jazyk tvoria nedeliteľnú jednotu, a že rozvíjať komunikačnú kompetenciu nie je možné bez rozvíjania kultúrneho povedomia učiaceho sa. Podľa Kollárovej (2004), učiteľ cudzieho jazyka je interpretom a sprievodcom po svete cudzojazyčnej kultúry. Znalosť kultúry umožňuje nielen efektívne komunikovať, ale hlavnej chápať a tolerovať kultúrnu „inakosť“ a vhodne reagovať v rozličných situáciách ovplyvnených rozdielnym kultúrnym zázemím. Dôležitou požiadavkou sa stalo aj vypestovanie schopnosti prezentovať na primeranej úrovni vlastnú kultúru a byť jej nositeľom. Otázne je, či sa tento cieľ podarilo splniť – súčasná spoločenská situácia napr. v krajinách ako je Nemecko a Francúzsko odhaľuje, že smerovanie k interkultúrnosti a multikultúrnosti neprinieslo v širšom rozsahu želaný výsledok – toleranciu a rešpekt medzi príslušníkmi iných kultúr zdieľajúcimi ten istý spoločenský

priestor. Cieľom nášho článku nie je však hodnotiť snahy o zblíženie a toleranciu rôznych kultúr v multikultúrnych krajinách, primárne nás zaujíma otázka, aké miesto má kultúra a budovanie kultúrneho povedomia v edukačnom procese pri rozvoji jazykovej kompetencie v anglickom jazyku v našom priestore.

Obsah pojmu kultúra, teda to, čo a ako učiť, sa menil a pretváral v závislosti od spoločenskej situácie a aj pod vplyvom aktuálnej vyučovacej metódy. Môžeme sledovať posun od „veľkej“ literatúry, cez poznatky z histórie, geografie, vedy, techniky, rôznych objavov a osobností, k historickým pamiatkam, krátkym literárnym útvarom, piesňam a pozitívnym spoločenským javom.

S nástupom komunikačnej metódy sa však do popredia viac dostáva obyčajný človek, jeho zvyky, tradície, náboženstvo, vnímanie času, životný štýl, hodnoty, rituály a viery.

Zo všeobecného hľadiska obsah pojmu kultúra delíme takto:

- *umenie a umelecká tvorba* (literatúra, výtvarná a hudobná tvorba),
- *informačná kultúra* – geografia, veda, technika, história
- *každodenná kultúra* - zvyky, bežný život, oblečenie, móda, voľný čas, stravovacie návyky, hodnoty, spôsoby myslenia, životný štýl, rodina.

Tieto oblasti dávajú učiteľovi základnej a strednej školy dostatok „obsahu“, ktorý je možné vo vyučovacom procese ďalej modifikovať a prezentovať podľa potrieb a záujmov žiakov.

Kým v tradičnom vyučovaní cudzieho jazyka prevládal faktografický prístup t.j. prezentovanie kultúry ako súboru vedomostí z literatúry, histórie, geografie, v súčasnosti sa zdôrazňuje skúsenostný prístup t.j. žiak skúma kultúru na základe vlastného záujmu či potrieb prostredníctvom projektovej práce, výmenných pobytov, inscenačných techník a hraním rolí. Je pochopiteľné, že hlavne v nižších ročníkoch je to učiteľ, kto podnecuje, navrhuje či uvádza možnosti, ktoré môžu žiaci ďalej rozvíjať. Vo vyšších ročníkoch podstatnú úlohu zohrávajú záujmy a potreby žiakov alebo zacielenie žiaka na svoju budúcu profesiu. Na rozdiel od tradičného prístupu, ktorý kládol dôraz na objektívne prezentovanie kultúry cieľového jazyka, sa v súčasnosti zdôrazňuje subjektívne hľadisko. Žiaci sa pokúšajú aj na základe svojich objektívnych alebo sprostredkovaných skúseností či očakávaní interpretovať kultúru anglicky hovoriacich krajín, čo môže pozitívne ovplyvniť ich motiváciu učiť sa jazyk (Homolová, 2004).

Ako sme už spomenuli, komunikačná metóda chápe kultúru nielen ako cieľ, (teda ako súbor poznatkov o Veľkej Británii, USA a iných anglicky hovoriacich krajinách), ale ako prostriedok rozvoja jazyka. Inými slovami, cez „kultúrny obsah“ sa prezentujú a precvičujú

jazykové prostriedky a zručnosti (Ur, 1996). Môže sa to uskutočniť napr. prostredníctvom textov na rozvoj čítania a počúvania, rolovou hrou, dramatickou scénkou, témou diskusie, analýzou literárneho diela a podobne.

Význam, a hlavne nový prístup k prezentovaniu kultúry, si uvedomujú aj autori cudzojazyčných učebníc. Na jednej strane sa sprostredkovanie kultúry prostredníctvom učebných materiálov uskutočňuje priamo, napríklad prostredníctvom textov, ktoré explicitne približujú niektoré prejavy kultúry a pozornosť žiaka i učiteľa je zámerne zacielená na tieto javy. Ako príklad môžeme uviesť texty *New York and London*, *Madam Tussaud's Waxworks*, *David Copperfield* a iné (New Headway Intermediate).

Na druhej strane sa prezentovanie a osvojovanie poznatkov uskutočňuje nepriamo, a to prostredníctvom jazykových funkcií, obrazového či textového materiálu v učebnici ako napríklad precvičovanie nepriamej otázky na základe vypočutého dialógu *At the Railway Station Information Desk* (New Headway Intermediate) alebo precvičovanie modálnych slovies na texte o L. Armstrongovi (Opportunities Upper Intermediate).

V súčasnosti už neexistujú učebnice, v ktorých by bol kultúrny komponent opomenutý a rozdiel medzi učebnicovými súbormi je už len v množstve kultúrnych informácií a príležitosti ich spracovania.

V publikácii *Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky* (2006) sa zdôrazňuje, že na rozdiel od iných vedomostí, práve poznatky z kultúry nie sú vždy nevyhnutnou súčasťou predchádzajúcich skúseností učiaceho sa a môžu byť zásluhou pôsobenia stereotypov (sprostredkovaných učiteľom, učebnicou či médiami) zdeformované. V uvedenej publikácii sa uvádzajú aj rysy, ktoré charakterizujú určitú európsku spoločnosť a jej kultúru a vzťahujú sa ku každodennému životu, životným podmienkam, medziludským vzťahom, hodnotám, vieram a postojom, reči tela, spoločenským konvenciám, rituálom a zvykom. Každá z týchto oblastí je ďalej špecifikovaná (SERR, s. 105) a môže byť inšpiráciou pre učiteľa v plánovacej fáze vyučovacej hodiny.

Najnovším javom v tejto oblasti je skutočnosť, že okrem reálií väčšiny anglicky hovoriacich krajín sa v učebniciach objavujú aj články s kultúrnym obsahom iných (európskych) krajín. Je to v súlade s tým, že angličtina sa stala jazykom medzinárodnej komunikácie aj v rámci Európskej únie. Ako príklad môžeme uviesť článok v učebnici *New Headway – Intermediate Good Manners* (s. 40-41), v ktorom sa porovnávajú zásady vhodného správania sa nielen v anglicky hovoriacich krajinách, ale aj v Nemecku, Japonsku, Francúzsku.

Z metód a prístupov, ktoré môžeme využiť na hodine anglického jazyka, ktorá je zameraná na kultúru, spomenieme tieto:

- prezentácia kultúry ako „kultúry rozdielov“,
- projektová práca zameraná na určitý jav z oblasti kultúry,
- vytvorenie autentického prostredia v triede,
- prezentácia kultúrnych faktov na pozadí vlastnej kultúry,
- riešenie kultúrnych problémov,
- dramatizácia vybraného kultúrneho javu,
- komunikácia s členmi cieľovej skupiny
- návšteva cieľovej kultúry,
- využívanie autentického materiálu.

Mnohé učebné úlohy a aktivity, ktoré učiteľ používa na hodine anglického jazyka, je možné aplikovať aj na sprostredkovanie kultúry. Spomenieme aspoň cvičenia na pozorovanie podobných a rozdielnych javov, brainstorming, porovnávanie obrázkov/fotografií, hľadanie argumentov/informácií v texte alebo ich dopĺňanie, hranie rolí, kvízy a dotazníky, diskusia na základe kontroverzného tvrdenia, simulácia, analýza reklám, nápisov, novinových článkov, hľadanie podobného javu vo vlastnej kultúre, práca s prísloviami a porekadlami, projekty a práca s autentickým materiálom a internetovými zdrojmi.

V súvislosti s novou dominantnou rolou angličtiny ako jazyka medzinárodnej komunikácie musíme zobrať do úvahy aj iný postoj ku kultúre anglicky hovoriacich krajín. Podľa Crystala (2003) existuje množstvo „rôznych variantov angličtiny“ a angličtina prestáva patriť pôvodným anglicky hovoriacim krajinám, ale sa stáva „globálnym vlastníctvom“. Jesenská (2006) zdôrazňuje skutočnosť, že už dlhodobo „nerodení po anglicky hovoriaci komunikanti prevažujú nad rodenými“ (Jesenská, 2006, 41). Tento posun angličtiny do roviny jazyka medzinárodnej komunikácie má za následok oveľa pragmatickejší prístup k jej výučbe. Týka sa to napríklad dospelých učiacich sa, ktorí potrebujú jazyk výlučne na pracovnú komunikáciu napr. pracovníkov medzinárodného tímu, ktorý má určité obdobie pracovať spolu na spoločnom projekte a ktorý pozostáva z členov s rôznymi materinskými jazykmi. Pre týchto ľudí je otázka poznávania britskej a americkej kultúry menej dôležitá pretože budú pracovať mimo anglicky hovoriacej krajiny a sami/samy sú nositeľmi rôznych kultúr. Angličtina bude len pracovným nástrojom bez ambície rozvíjať osobnosť učiacich sa a rozširovať ich vedomostný rozhľad. Medzinárodné pracovné skupiny odborníkov (napr.

lekári, montéri, vojaci, pracovníci na vrtných plošinách) nebudú potrebovať pri plnení pracovných povinností vedomosti a zručnosti z kultúry anglicky hovoriacich krajín.

Z tohto dôvodu je pri plánovaní a realizácii odborných kurzov pre dospelých učiacich sa (English for Specific Purposes) možné pozmeniť texty a úlohy s kultúrne-špecifickými reáliami a sústrediť sa len na odborný jazyk ako nástroj komunikácie. Inými slovami, kultúrny rozmer jazyka nebude mať také postavenie ako má v inštitucionálnom vzdelávaní (Kollárová, 2004).

Hoci sa názory a predstavy o príprave človeka, ktorý by mal v 21. storočí plniť mnoho rôznorodých úloh ako doteraz rôznia, dominantným stále ostáva orientácia na zvelaďovanie duchovných síl a hodnôt. Je to práve kultúra, ktorá vo svojej mnohorakej podobe umožňuje formovať postoje, názory, viery, očakávania, rozvíjať vnímanie a empatiu, a takto napĺňať aj formatívny cieľ výučby cudzích jazykov.

Vývoj spoločnosti v ostatnom období nielen v Európe zreteľne naznačuje, že poznanie kultúrnych hodnôt iných národov, ich rešpektovanie a chápanie sa stane dôležitým predpokladom „prežitia“ ľudstva. Za veľmi pravdepodobné môžeme považovať fakt, že nerodení užívatelia angličtiny (EFL) i budú po anglicky komunikovať s používateľmi angličtiny napr. z Poľska, Maďarska, Nemecka, Talianska a ostatných európskych a zámorských krajín (Crystal, 2003). Tým striktné prezentovanie reálií anglicky hovoriacich krajín stráca svoje výsostné postavenie. Podľa nášho názoru, sa v blízkej budúcnosti bude naďalej oddeľovať jazyková edukácia angličtiny ako druhého jazyka (English as a Second Language) a ako cudzieho jazyka (English as a Foreign Language).

V prvom prípade ide o výučbu angličtiny v niektorej anglicky hovoriacej krajine hlavne tých ľudí, ktorí chcú trvalo žiť a pracovať v tejto krajine a potrebujú sa začleniť do nového kultúrneho prostredia. Práve to je dôvod, prečo hlavne medzi učiteľmi angličtiny ako druhého jazyka (ESL) nájdeme silných zástancov výučby kultúry – kultúra je pre ich klientov (žiakov) zásadnou oblasťou efektívneho a bezproblémového fungovania v „novej spoločnosti“.

V druhom prípade (EFL) ide o pragmatickejší prístup k výučbe angličtiny ako prostriedku komunikácie a dôležitejšie ako poznatky z kultúry anglicky hovoriacich krajín je budovanie širšieho európskeho kultúrneho povedomia. Tento proces nie je možné viazať len na anglicky hovoriace krajiny (porovnaj Kramsch, 1998).

Ako dôkaz možného smerovania vzťahu jazyka a kultúry ponúkam analogickú situáciu v názore, či na hodinách angličtiny používať materinský jazyk alebo ho vylúčiť. Odporcovia jeho začlenenia do vyučovacích hodín sú tí učitelia vo Veľkej Británii prípadne

iných anglicky hovoriacich krajinách, ktorí učia v multilingválnych skupinách. Žiaci pochádzajú z rôznych krajín a rôzneho kultúrneho prostredia a pochopiteľne na hodine absentuje spoločný jazyk učiteľa a žiakov. K prehodnoteniu postoja k používaniu materinského jazyka došlo práve pod vplyvom vyučujúcich angličtiny ako cudzieho jazyka (EFL), pretože učiteľ a žiaci zdieľajú spoločný nástroj komunikácie (materinský jazyk), ktorý môžu efektívne použiť aj na hodinách angličtiny.

Aj napriek smerovaniu, ktoré sme spomenuli, nepredpokladáme, že na základných a stredných školách sa v našom prostredí bude učiť angličtina bez kultúry. Prostredníctvom kultúry sa rozvíjajú nielen medzipredmetové vzťahy, ale celá osobnosť žiaka, čo je vlastne základnou úlohou školského vzdelávania.

Na záver môžeme konštatovať, že hlavným cieľom začleňovania kultúrneho komponentu do cudzojazyčnej výučby je v prvom rade prínos k porozumeniu ľudí a pridávanie hodnôt k duševnému kapitálu človeka.

Literatúra

- CRYSTAL, D.: *English as a Global Language*. Cambridge: CUP, 2003, 212 s.
- HARRIS, M. et al.: *New Opportunities Upper Intermediate*. Longman, 2008, 252 s.
- HOMOLOVÁ, E.: *Kultúrny komponent ako integrálna súčasť komunikatívnej kompetencie*. In: Odborná komunikácia v zjednotenej Európe II. Banská Bystrica: FHV UMB, 2004 s. 36-39.
- JESENSKÁ, P.: *Anglický jazyk ako lingua franca (ELF – English as Lingua Franca)* In: Teória a prax prípravy učiteľov anglického jazyka 4. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2006, s. 34-43.
- KOLLÁROVÁ, E.: *Kulturologické smerovanie cudzojazyčnej edukácie*. In: Svet cudzích jazykov dnes. Bratislava: Didaktis, 2004, s. 37-64.
- KRAMSCH, C.: *Language and Culture*. Oxford: OUP, 1998.
- LARSEN-FREEMAN, D. – ANDERSON, A.: *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: OUP, 2011, 252 s.
- SOARS, L. – SOARS, J.: *New Headway Intermediate*. Oxford: OUP, 2009, 195 s.
- Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2006, 252 s.
- STERN, H. H.: *Issues and Options in Language Teaching*. Oxford: OUP, 1992, 404 s.
- TOMALIN, B. – STEMPLSKI, S.: *Cultural Awareness*. Oxford: OUP, 1993, 160 s.
- UR, P.: *A Course in Language Teaching*. Cambridge: CUP, 1996, 375s.

Resumé

A new dimension in relationship between language and culture

The article focuses on the latest trends in incorporating culture into English language teaching. The author considers the role of culture in the past and stresses important changes concerning its content, relationship between the language and culture. With the new role of English as a lingua franca the role of culture loses its importance in teaching English for Science and Technology to adult learners.

K REFLEXÍVNEJ AKTIVITE JAZYKA

Eva Čulenová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
eva.culenova@umb.sk

1. Individuálne a kolektívne v reflexívnej aktivite jazyka

Ľudia žijú v rozličných svetoch, a preto sú diferencované nielen ich myšlienkové svety, ale aj systémy presvedčení a noriem. To znamená, že odlišné svety spôsobujú diferenciaciu jazykov, diferencovaný obraz sveta, diferencovaný jazykový svetonázor (Dolník, 2009, s. 314). Vzťah medzi jazykom a svetom je založený na akomsi izomorfizme, teda na tom, že oba fenomény spoločne zdieľajú tú istú štruktúru. „Nie je však problematické vidieť tento izomorfizmus jednoducho ako dôsledok faktu, že jazyk bol vyvinutý ako prostriedok kopírovania sveta, ale jazyk nielenže pasívne preberá štruktúru, ktorá je nezávislá od neho samého, ale v istom zmysle sa na jej vytváraní aj aktívne podieľa“ (Wittgenstein, 2003, s. 37 – 45, par. 2.02 až 3.03). Tieto úvahy evokujú tradičnú otázku, „či svet pomocou jazyka len zobrazujeme (odrážame) a či svet prostredníctvom jazyka aj stvárňujeme“ (Dolník, 2009, s. 314) Existencia jazyka je základnou podmienkou pre komunikáciu medzi členmi určitého spoločenstva a ako prostriedok myslenia a poznania pomáha prenášať poznatky a skúsenosti do vedomia človeka (Schwarzová, 2010, s. 5).

Svet je teda konštruovaný subjektom, a to dvojakým subjektom: subjektom-jednotlivcom, ktorého do istej miery ovplyvňuje jeho ego – evolučný psychický stav, ktorý sa prejavuje v integrite jedinečnej osobnosti a v jeho individuálnej dynamike a v obraze o sebe; prezentuje sa ako „autoportrét“ subjektu (o tomto probléme bližšie: Dolník, 2008) a individuálnej skúsenosti so svojím (sociálnym) okolím. Individuálna sféra subjektu-jednotlivca ovplyvňuje jeho jazykové konštruovanie do hraníc tvorby idiolektov a individuálneho vnímania a chápania okolia, pričom ho ovplyvňuje aj výchova, stupeň znalosti daného jazyka a individuálna bohatosť slovnej zásoby.

Subjekt-kolektív participuje na konštruovaní svojho sveta oveľa zreteľnejšie. Subjektom-kolektívom je každá skupina ľudí, ktorí žijú po stáročia spolu na istom území, dorozumievajú sa jedným jazykom, majú svoju históriu a kultúru. Subjektom-kolektívom teda býva najčastejšie istý národ, pretože podobne ako jednotlivec, aj „národ je živý organizmus, rodí sa, vyvíja sa, starne a umiera, má svoju povahu i mentalitu“ (Volner, 2007, s. 117). S istou dávkou rezervovanosti je možné hovoriť aj o tom, že každý národ má aj svoje ego.

Subjekt-kolektív má tiež svoje skúsenosti a zážitky prameniace z jeho histórie. V závislosti (aj) od geografickej polohy jeho pôsobenia sa odvíja aj spôsob života daného subjektu-kolektívu; ten spôsobuje osobitné normy, presvedčenia, vnímanie a chápanie reality (porov. Ondrejovič, 2000, s.19). To všetko sa premieta do štruktúry jeho jazyka, ktorý reflektuje myšlienkový svet daného subjektu-kolektívu, a v závislosti od neho aj myšlienkový svet subjektu-individua.

Z toho teda možno vo všeobecnosti predpokladať, že jazyk reflektuje

1. ontologické parametre reality,
2. psychologické faktory daného národa vyformované podmienkami, v ktorých daný národ počas svojej histórie žil a podmienkami, v ktorých subjekt-kolektív (národ) v súčasnosti žije,
3. samotné vlastné štruktúry – to znamená, že jazyk sám formuje svoje štruktúrne charakteristiky,
4. psycho-sociálne charakteristiky subjektu-individua, resp. jeho ega.

Zjednodušene by sme si to mohli predstaviť ako proces, pri ktorom sa snaží daný jazyk vyjadriť určitú mimojazykovú skutočnosť primárnymi prostriedkami zrkadlovo: čo objekt v realite, to slovo/ výraz. Ďalej jazyk zobrazuje mimojazykovú realitu vyšším stupňom abstrakcie, prípadne odvodeninami od pôvodných pojmov. Ďalším stupňom môže byť znázorňovanie procesov v realite, napríklad začatia, trvania, priebehu, ukončenia deja, privlastňovania i vzťahov medzi jednotlivými procesmi. Všetky tieto tri časti procesu sa viac-menej priamo dotýkajú mimojazykovej ľudskej reality a ontologických parametrov. Nakoniec sa jazyk sám štruktúruje podľa svojich systémových potrieb (napríklad si vytvára systém morfému, vetných členov a podobne).

E. Sapir nepovažuje za formové ukazovatele charakteristík svetových jazykov (ne)ohybnosť slov, techniku spájania častí do celkov, ale najmä typy pojmov, ktoré sa v jazykoch vyjadrujú, rovnako aj spôsob vyjadrenia pojmov. Primárne teda postihuje spôsob prepojenia jazyka a mimojazykovej skutočnosti, spôsoby jej odrážania a zobrazovania, rovnako aj vnímania a chápania. Formové ukazovatele fungujú len ako pomocné, druhotné kritérium.

E. Sapir teda uvádza nasledujúcu klasifikáciu pojmov: a) základné (názorné) pojmy – napr. predmety, činnosti, vlastnosti; obvykle sú vyjadrené samostatnými slovami/ koreňovými elementmi, vzťahy sem nepatria; b) odvodené pojmy – bývajú vyjadrené pripojením prvkov ku koreňovým elementom, prípadne obmenením týchto elementov; c) názorné relačné pojmy – týkajú sa vzťahov, ktoré svojím účinkom presahujú rámec slova, ku ktorému sú pripojené (môže ísť napríklad o určité/ neurčité členy a podobne); d) čisté relačné pojmy – sú celkom

abstraktné; obvykle sú vyjadrené pripojením prvkov ku koreňovým elementom, slúžia na usúvzťažnenie názorných pojmov vo vete, a tým vetu syntakticky stvárajú (bližšie: Dolník, 2009, s. 91 – 94).

Medzi týmito triedami však nemožno hľadať ostré hranice. Ide totiž o materializovanie abstraktného myslenia, o zhmotňovanie oveľa zložitejšej a bohatšej myšlienky, v ktorej sa odráža aj osobitý postoj človeka (národa). V samotnom myslení totiž neexistujú ostré hranice a „škatuľky“, preto ich nemožno hľadať a nájsť ani vo vyjadrovaní pojmov.

Na základe toho Sapir vymedzuje tieto štyri typy jazykov: 1. jednoducho čisté relačné jazyky (syntaktické vzťahy sa v nich vyjadrujú len jednoduchým spôsobom a významy ich koreňových elementov sa nemodifikujú afixami ani vnútornými obmenami); 2. kombinovane relačné jazyky (syntaktické vzťahy sa v nich vyjadrujú „čistým“ spôsobom, ale zároveň sa významy koreňových elementov modifikujú afixami/ vnútornými obmenami); 3. Jednoducho zmiešané relačné jazyky (syntaktické vzťahy sa v nich vyjadrujú spolu s pojmami, ktorým nechýba úplne vecný obsah, ale významy koreňových elementov sa nedajú modifikovať afixami/ vnútornými obmenami. Väčšina relačných pojmov sa tu vyjadruje zmiešanou formou, teda napríklad subjekt sa nedá vyjadriť bez vyjadrenia čísla a pádu a pod.); 4. Kombinovane zmiešané relačné jazyky (syntaktické vzťahy sa zobrazujú zmiešanou formou a koreňové elementy sa modifikujú afixami alebo vnútornými obmenami); 5. Kombinovane zmiešané relačné jazyky (v nich sa syntaktické vzťahy zobrazujú zmiešanou formou, pričom koreňové elementy sa modifikujú afixami/ vnútornou obmenou) (bližšie: Dolník, 2009, s. 91 – 94).

2. Interpretačná aktivita jazyka

Subjekt si počas procesu recepcie reality po počiatkových procesoch vnímania urobí osobný výber a k nemu zaujme svoj modálny postoj. Modálny postoj sa zaujíma súčasne s osobným výberom a oba javy sú od seba závislé. Výsledkom tohto procesu je psychický obsah. Pri dorozumívaní sa snažíme sprostredkovať náš psychický obsah do jazykovej výpovede (Pauliny, E., 1981, s. 10). Jazyková výpoveď sa realizuje prostredníctvom nielen aktívnej činnosti subjektu – expedienta, ale aj prostredníctvom tzv. interpretačnej aktivity jazyka.

Tá spočíva v dvoch fázach:

1. jazyk najprv reflektuje ontologické substancie a vytvára tzv. produkty reflexívnej činnosti, ktoré vznikajú tak, že sú jazykom „uvedomované“. Ide napríklad o uvedomenie si existencie predmetu, činnosti a podobne; nazývame ju reflexívna aktivita jazyka.

2. Potom nasleduje fáza samotnej konštrukčnej aktivity jazyka, ktorá spočíva vo viacerých čiastkových procesoch: produkty reflexívnej činnosti sa zhmotňujú prostredníctvom aplikácie do príslušnej morfolologickej kategórie a nasleduje relačná konštrukčná aktivita – sémantická. Tento proces zabezpečuje materializovanie už predtým spracovaných produktov do príslušného tvaru korešpondujúceho s morfológickými špecifikami daného jazyka vzhľadom na sémantiku jednotlivých produktov reflexívnej činnosti a na sémantiku jednotlivých morfológických jednotiek. Relačná konštrukčná aktivita – materiálna zabezpečuje vo viacerých fázach adekvátny tvar jednotlivých komponentov i celej konštrukcie (pri tejto teórii sme sa inšpirovali Sapirovou klasifikáciou pojmov – v časti 1. Keďže problém konštrukčnej aktivity jazyka nie je primárnou témou tohto príspevku, nebudeme ju bližšie analyzovať.)

3. Reflexívna aktivita jazyka

Ak chceme skúmať reflexívnu činnosť v myslení subjektu-kolektívu, ktorý bol priamym tvorcom jazyka, musíme si skôr všimnúť celé jazykové štruktúry, teda morfológiu a syntax. Človek totiž myslí v štruktúrach; podvedome pri myslení berie do úvahy vzťahy, procesy a čas, ktoré v sebe integrujú jednotlivé komponenty reality i ľudského prežívania (problém ľudského myslenia a myšlienkových operácií už stáročia rieši logika) – a tieto substancie nemôže komplexne odraziť len fonologická štruktúra jazyka alebo lexikálny systém, ale práve to, čo v jazyku zabezpečuje usúvzťažnenie jeho elementov, teda gramatika.

Kvalita, kvantita, čas, priestor, činnosť, trpnosť, vzťah, poloha a uspôsobenosť (spôsob, akým sa bytie prejavuje alebo vyjadruje navonok vo svojich vlastnostiach alebo znakoch, ktoré nevyplývajú z jeho prirodzenosti; kategórie podľa Aristotela; širšie o tejto problematike: A. Anzenbacher, http://joza.pytel.sweb.cz/uvod_do_filozofie.pdf) tvoria bezprostredné okolnosti existencie subjektov, a preto sú reflektované aj v ich jazykoch. Toto jazykové materializovanie sa však realizuje transformačným procesom determinovaným vlastnosťami subjektu a jeho kognitívnymi charakteristikami, preto v jazyku získavajú odlišný rozmer.

Produkované gramatické štruktúry jazykov teda reflektujú:

a) priestor a čas, pretože súvisia so životom planéty a vesmíru, kde priestor je pre subjekt poznateľný voľným okom a obsahuje aj objekty existujúce nezávisle od subjektu aj s ich vlastnosťami a činnosťou/ stavom a čas sa nám ukazuje na výsledkoch/ dôsledkoch.

b) Sebareflexiu subjektu – ako komponentu spadajúceho do časopriestoru; poníma subjekt ako ego, ktoré je pre nás samých najdôležitejšie, lebo bez nášho ega by sme si nemohli uvedomovať nič; samotné ego je jedným zo základných elementov ontologicko-

gnozeologického systému. V súvislosti so sebauvedomovaním si vlastného ega, prípadne iných subjektov, musíme uvažovať aj o tesnosti vzťahu vlastného ega k sociálnemu, ale aj prírodnému okoliu a k realite.

c) Vlastnícke vzťahy a tendencie k ekonomizácii, teda základné vzťahy, ktoré sú nevyhnutné na prežitie subjektu v časopriestore. Bez ekonomizácie energie by sme si výrazne skrátili život; bez ekonomizácie svojho času by sme nedosiahli to, čo je potrebné na prežitie a bez ekonomizácie myslenia by sme získané rýchlo stratili.

a) Reflexia priestoru a času v gramatických štruktúrach

V jednotlivých jazykoch sa fenomén času a priestoru reflektuje podľa vlastného chápania závislého aj od spôsobu života daného kolektívu. Napríklad v slovanských flektívnych jazykoch i niektorých západogermánskych jazykoch sa rieši nedokončenosť aj dokončenosť deja syntetickými tvarmi. Imperfektum naproti perfektu sa vytvára prostredníctvom špecifických modifikačných morféme, avšak imperfektové tvary sú odvodené zo základného tvaru daného slovesa. V anglosaských, románskych, ale aj semitských jazykoch sa vyskytuje celý systém jednoduchých a zložených časov. To poukazuje na to, že tieto jazyky chápu čas ako zloženú entitu, veľmi jasne si uvedomujú určité body v čase, kedy sa niečo udeje, resp. snažia sa pomerne presne vyjadriť hranice deja v čase. V porovnaní s jazykmi, ktoré nie sú schopné takto presne vyjadrovať hranice dejov (slovanské, ugrofínske, papuánske, niektoré amerindiánske a pod.), teda môžu používať menej prísloviek a iných slovných druhov, ktoré by plynutie deja a jeho hranice v čase spresňovali.

Priestor sa z morfológického aspektu väčšinou v jazykoch vyjadruje použitím adverbia. Na postavení adverbia vo vete teda môžeme odhadnúť preferenciu priestoru/ času vo vzťahu k subjektu: napr. jazyky, ktoré ich stavajú pevne v istých častiach vety (napr. na začiatku, na konci a pod. ako napr. v častých prípadoch angličtina) primárne riešia vzťah subjektu k mimojazykovej realite, ale jazyky, ktoré ich viažu priamo na nadradený člen, vnímajú danú oblasť reality ako celok a ako celok ju aj chcú jazykovo zachytiť – napr. slovanské jazyky. Priestor však možno vyjadriť aj použitím príslušných substantív, ktorých vlastnosti môžu byť vyjadrené, resp. modifikované adjektívom.

Tu sa už dostávame do kontaktu so slovosledom, ktorý dokáže komplexnejšie vyjadriť nielen chápanie časopriestoru, ale aj určovanie preferencií určitých ontologických entít. Napríklad väčšina svetových jazykov používa slovosled SOV (subjekt, objekt, verbum) alebo SVO (subjekt, verbum, objekt), ale vety napríklad keltských, niektorých drávidských alebo semitských jazykov sú budované podľa modelu VSO (verbum, subjekt, objekt). Okrem týchto

slovosledných modelov ešte existujú aj ďalšie vzorce: VOS, OSV, OVS, ktoré sú však už pomerne vzácne (porov. Comrie – Mathews – Polinsky, 2007, s. 19). Len letný pohľad na odlišné typy slovosledu a ich usporiadanie v jazyku nám naznačujú nielen spôsob štruktúry jazyka (napr. jazyky so slovosledom VSO sú väčšinou konsonantické s koreňovo-kmeňovým systémom a s postponovaným atribútom vyjadreným adjektívom), ale aj vnímanie dôležitosti významov zachytených jednotlivými slovnými druhmi, a tým aj priradovanie hodnoty entitám reality. Jazyky so slovosledom začínajúcim subjektom totiž väčšinou majú tendenciu pridávať hodnotu tým fenoménom objektívnej reality, ktoré sú vyjadriteľné menami, teda sa sústreďujú napríklad na podávanie informácie, opisy reality a pod.; avšak jazyky začínajúce verbom často sústreďujú svoju pozornosť na čas a plynutie deja (pozri napríklad tabuľku svetových jazykov a ich charakteristík: Čermák, 2001, 65 – 72), a tomu následne podriaďujú aj štruktúru svojej vety.

Slovosled často určuje aj ante-, resp. postponovanie adjektíva: jazyky, ktoré používajú postponované adjektívum (dom pekný) väčšinou používajú slovosled VSO (ako sme už vyššie spomenuli) a vnímajú ako primárne plynutie času a deja. Postponované adjektívum, podobne ako anteponované adjektívum, spresňuje a dopĺňa význam nadradeného substantíva, avšak kým anteponované adjektívum priamo poukazuje na nadradené substantívum aj substanciu v realite (napr. štruktúra slovenskej vety: Otec stavia pekný dom), postponované adjektívum sa viaže na taký nadradený člen, ktorý sa primárne viaže na nadradené verbum vyjadrujúce primárne čas, ale aj stav (napr. štruktúra arabskej vety: Išla mama do obchodu nového kúpiť chlieb lahodný.)

b) Reflexiu subjektu v realite, prípadne **preferenciu jednotlivých komponentov reality** možno vidieť na viacerých štruktúrach: napr. zohľadňovanie existencie, resp. neexistencie subjektu v zmysle vyjadrenia konateľa deja vyjadruje aj typ vety. Tzv. existenčné vety (termín podľa: Čermák, 2001, s. 154), ktoré sa vyskytujú v germánskych, románskych, semitských jazykoch, ale aj i napríklad v srbčine, dokážu vysunutím osobného zámena v strednom rode, prípadne neurčitého alebo ukazovacieho zámena poukázať na neosobného konateľa deja (It is raining.), teda takého konateľa, ktoré sa napríklad v západo- alebo vo východoslovanských jazykoch neidentifikujú a ich existencia sa nahrádza verbom v 3. osobe sg. (Prší.). Jazyky, v ktorých je striktne určený konateľ deja, si evidentne uvedomujú vzťah medzi dejom a jeho konateľom, zatiaľ čo ostatné jazyky sa sústreďujú predovšetkým na samotný dej/ stav.

Výpovednú hodnotu má napríklad aj spôsob pripájania slovných druhov vo viacnásobnom vetnom člene (napr. semitské jazyky často pripájajú nie asyndeticky, ale spojkou a – polysyndeticky, čo môže byť znakom akcentovania každého jedného výrazu v spojení; v slovanských a germánskych jazykoch je zase častejšie používané asyndetické pripojenie, čo je znakom opisu a podávania informácie ako celku bez prikladania zvláštného akcentu na každý jeden člen; porov.: Mistrík, 1989, s. 71).

Spôsoby vyjadrenia pasíva majú špecifickú sémantiku: kým napr. v slovanských a germánskych jazykoch použitím polopredikátov a pasíva osoba ustupuje do úzadia, pretože dané javy sa primárne viažu na objektívnu realitu, v semitských jazykoch pasíva sa stále viažu na osobu, čím okrem primárne zdôrazňovanej mimojazykovej skutočnosti čiastočne ostáva v popredí aj osoba. Výrazným prejavom reflexie objektov je aj používanie ergatívnych, resp. nominatívnych konštrukcií. Kým nominatívne jazyky (indoeurópske, semitské, uralské, altajské, mnohé austroázijské a pod.) vysadzujú do popredia konateľ a deja v nominatívnej pozícii, iné jazyky (napr. austrálske, niektoré amerindiánske, eskimácke a pod.) odsúvajú konateľ a situácie do úzadia, pretože sa ho v reči nechcú priamo dotknúť – môžu to považovať za neslušné. Použitím ergatívu sa teda slušne vyhnú priamemu kontaktu expedienta, resp. reči, a osoby, o ktorej sa hovorí a do popredia sa vysunie situácia, o ktorej sa hovorí (bližšie napr. v: Čermák, 2001, s. 126).

Zaujímavým prostriedkom vypovedajúcim o pocite tesnosti subjektu (prejavu) k realite je aj lokalizovanie jednotlivých slovných druhov na začiatok vety v rámci uceleného prejavu: indoeurópske jazyky v závislosti od kontextu väčšinou kladú na začiatok oznamovacej vety s pokojnou modalitou meno, čím naznačujú jednak svoju sústredenosť na realitu – na prinášanie informácií, a jednak na opis stavu reality a pod. (súvisí to aj s obvyklým nielen indoeurópskym slovosledným modelom SVO alebo SOV). Okrem toho sa však týchto jazykoch veľmi zriedkavo kladie na začiatok oznamovacej vety s pokojnou modalitou spojka alebo častica, pretože ich pozícia na začiatku vety naznačuje tesnejší vzťah vety s predchádzajúcimi vetami/ kontextom (bližšie: J. Mistrík, 1997, s. 305 – 311). To je aj prejavom samotného pocitu subjektu, ktorý vysunutím spojky, častice alebo slovesa na začiatok oznamovacej vety s pokojnou modalitou prejavuje svoj tesnejší psychický vzťah k mimojazykovej realite. Vysunutím mena do čela vety sa naznačí rezervovanosť vety k predchádzajúcemu kontextu, ale aj rezervovanosť expedienta k mimojazykovej skutočnosti. Semitské jazyky (dobrým príkladom je napr. arabčina) lokalizujú do čela takejto oznamovacej vety sloveso, čím sa pozornosť sústreďuje skôr na plynutie deja v čase, a v texte (písanom aj hovorenom) sa veľmi často používajú na začiatku vety spojky (najmä wasla /a/) alebo rôzne

častice, čím sa naznačuje tesnejší vzťah k predchádzajúcim vetám/ predchádzajúcemu kontextu. Je to však zároveň aj znakom tesnejšieho vzťahu subjektu – expedienta k mimojazykovej realite a deju. Tento vzťah môže byť naznačený aj vysunutím napr. prísloviak na začiatok vety (napr. v určitých prípadoch v angličtine).

V japončine a kórejčine je napríklad rozšírený zložitý systém zdvorilostných tvarov, pomocou ktorých sa vyjadruje úcta k inému subjektu (v kórejčine je podľa konfucionizmu dôležitý najmä vek adresáta a hovoriaceho). Tieto zdvorilostné tvary sa často vyskytujú vo forme sufixov, ale aj afixov (napr.: *Sensei-ga* /učiteľ/ *sono* /tento/ *tegami-o* /list/o-yom-i **ni nat-ta** /zdvorilosť – číta – zdvorilosť/) a vyjadrujú preferenciu komunikačného partnera (iného subjektu) v realite (bližšie: Comrie – Mathews – Polinsky, 2007, s. 55).

c) Jedným zo základných vzťahov človeka k realite je **vlastnícky vzťah**. Je to prirodzené, pretože vlastnícky vzťah rozhoduje o prežití/ neprežití človeka. Vlastnícke vzťahy však nesúvisia len s vlastnením majetku, ale aj s príslušnosťou človeka do určitej spoločnosti. Podľa Aristotela je človek *zoon politicon*, a bez spoločnosti má zníženú šancu na prežitie, resp. nemá šancu vôbec. V jazykoch sú vlastnícke vzťahy riešené rôzne. V európskych jazykoch sa používajú formy osobitných posesívnych zámen, ktoré stoja samostatne a tvoria osobitné lexikálne jednotky. Okrem toho, že môže ísť o nepriame zdôraznenie vlastníckeho vzťahu, ide predovšetkým o samotnú štruktúru jazyka, ktorú si jazyk sám vytvoril (súvisí napr. s pádovým systémom, morfológickým typom jazyka a podobne). Kým napr. germánske jazyky poznajú osobitné posesívne zámená týkajúce sa osôb, slovanské jazyky ešte osobitne odlišujú subjekt ako seba samého a operujú aj so špecifickým zámenom svoj/ sebe. Naproti európskym jazykom napr. semitské jazyky (arabčina), nigero-konžské jazyky (šončina, fulbčina, ndebele, bližšie: Comrie – Mathews – Polinsky, 2007, s. 84 – 89) nepoznajú osobitné posesívne zámená, ale koncovky, prípadne predpony substantív, napr. arabské: *bajtí* – môj dom, *abúná* – otec náš (kurzívou je vyznačený posesívny sufix). Deklinácii podliehajú substantíva, len v niektorých prípadoch aj posesívne sufixy. Môžeme nepriamo predpokladať, že v takýchto prípadoch sa do popredia dostáva nie daný subjekt, ktorý je vo funkcii posesora, ale dané posesum. Vidno to napríklad na afrických „čiernych“ jazykoch, kde sa príbuzenské vzťahy úzko spojené s posesivitou líšia od napr. európskych príbuzenských vzťahov. Jeden človek tam môže mať viac než jedného otca a jednu matku, pretože aj napr. otcovi bratia sú „moji (tvoje, jeho, jej atď.) otcovia“ a matkine sestry sú „moje (tvoje atď.) matky“. Tento fakt je možné v jazyku rozlíšiť, a to nielen prostredníctvom príslušného prefixu, ale aj priradením adjektíva („mladšia matka“, „mladší otec“ – pre mladších súrodencov vlastnej matky/

vlastného otca, „staršia matka“, „starší otec“ – pre starších súrodencov vlastnej matky/ vlastného otca). Napr. austronézské jazyky dokážu zase rozlíšiť neprevoditeľné vlastníctvo (vlastnenie trvalé, napr. vlastnenie častí tela a pod.) a prevoditeľné vlastníctvo (napr. vlastníctvo nejakého predmetu), a to nielen osobitným posesívnym zámenom, ale aj osobitnou posesívnou časticou (bližšie: Comrie – Mathews – Polinsky, 2007, s. 95). Mandarínska čínština vyjadruje posesívne vzťahy používaním posesívnej častice de (porov. Comrie – Mathews – Polinsky, 2007, s. 70), ktorá primárne zdôrazňuje samotný vlastnícky vzťah. Na vyjadrenie osoby sa potom používa osobitné zámeno.

Používanie **polopredikatívnych konštrukcií** vypovedá aj o väčšej alebo menšej snahe subjektu-kolektívu ekonomizovať aj svoj prejav, resp. myslenie. Poznáme jazyky, v ktorých sa častejšie používajú ekonomizujúce konštrukcie (napr. angličtina), ale v iných jazykoch (slovanských, semitských) sa zase polopredikáty používajú (oveľa) menej. Ekonomizácia ako mimojazykový jav sa do jazykov premieta na základe všeobecnej tendencie daného národa k ekonomizácii, ale aj na základe vlastných štruktúrnych potrieb daného jazyka (k téme ekonomizácie vo vzťahu k vytváraniu nových lexikálnych jednotiek, konkrétne na príkladoch lexiky v talianskom politickom jazyku porov. Šuša – Prando, 2005, s. 31). Treba však pripomenúť, že existujú aj špecifické druhy ekonomizácie, napríklad spôsoby syntetizácie v jazykoch (napríklad papuánske jazyky dokážu celé súvetie vyjadriť jedinou lexikálnou jednotkou), o ktorých by bolo možné viesť polemiky, či naozaj ide o ekonomizáciu ako vedomý proces, alebo ide o špecifický a typický typ morfológie daného jazyka.

Literatúra

- COMRIE, B. – MATHEWS, S. – POLINSKY, M.: *Atlas jazykov. Vznik a vývoj jazykú naprieč celým svetom*. Praha: Metafora, 2007, 224 s.
- ČERMÁK, F.: *Jazyk a jazykoveda*. Praha: Karolinum, 2001.
- DOLNÍK, J.: *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: Veda, 2009, 376 s.
- DOLNÍK, J.: *Egolingvistika*. In: Slovenská reč, 73, 2008, č. 5, s. 257-270.
- HUMBOLDT, W.: *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu*. Bratislava: Veda, 2000, 259 s.
- MISTRÍK, J.: *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989, 388 s.
- PAULINY, E.: *Slovenská gramatika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981, 323 s.
- SCHWARZOVÁ, E.: *Orientačný potenciál motivácie domácich lekárskeho termínov. Konfrontácia na materiáli nemčiny a slovenčiny*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2010, 162 s.

ŠUŠA, I. – PRANDO, P.: *K výrazovým prostriedkom jazyka talianskej politiky z diachrónno-synchrónneho hľadiska*. In: Nová Filologická revue, č. 1-2. Banská Bystrica: Filologická fakulta UMB, 2005.

VOLNER, Š.: *Klasická a nová geopolitika*. Zvolen: Bratia Sabovci, 2007, 168 s.

WITTGENSTEIN, L.: *Tractatus logico-philosophicus*. Bratislava: Kaligram, 2003, 321 s.

Internetové pramene

ANZENBACHER, Arno: *Úvod do filozofie*. Online:

http://joza.pytel.sweb.cz/uvod_do_filozofie.pdf, cit. 20.07. 2011

<http://wals.info>

Summary

The reflex language activity

The article *The Reflex Language Activity* offers the attitude to interpretative language activities. The author treats this concept as a difficult process consisting of two basic parts: 1. of the reflex language activity, during which the language realizes the ontological substances connected with a subject's elementary needs and life and 2. of the constructive activity consisting of many partial phases covering the previous reflexion products into material language grammatical structures. This article primary reflexes language activities and within other parts it tries to analyse grammatical structures which are able to represent elementary ontological substances such as time, space and it's parts, subjects – their qualities and relationships. As important grammatical phenomenons the author considers mainly word order, verb system, adverb system, existential sentences, related to word classes and sentences.

PRAGMATICKÁ ADAPTÁCIA A KOMPENZÁCIA – PROSTRIEDKY TRANSLÁCIE ŠPECIFICKÝCH JAVOV

Anita Hut'ková

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
anita.hutkova@umb.sk

0 Úvod

Pojmy pragmatická adaptácia a kompenzácia predstavujú dva typy translačných úkonov. Termín translačný úkon preberáme od K. Klaudyovej (1999) a sčasti sme sa mu venovali vo svojej knihe *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov* (Hut'ková, 2003, s. 50 - 65), príp. v iných štúdiách. Pojem „úkon“ v sebe zahŕňa všetky prekladateľské aktivity, ktoré sa odohrávajú medzi fázou analýzy a syntézy. Termín sa miestami prekrýva s popovičovským chápaním výrazových posunov i s Levého triádou prekladateľských postupov – tie si však prekladateľ môže voľiť. Translačné úkony sa od Levého postupov líšia v tom, že ide o terminologicky diferencovanejšie aktivity, viažuce sa na dispozície jazykových systémov – konkrétne gramatiku a lexiku, pričom sa vo všeobecnosti vyselektovali dve veľké skupiny, a to: povinné a fakultatívne translačné úkony (ďalej len t. ú). Popovičovo chápanie sa viac viaže k Mikovej výrazovej koncepcii štýlu a funguje tak na inej rovine, Levý zase v aristotelovskom zmysle nevyhnutného a postačujúceho zredukoval modelové závery z komparatívnej štylistiky Vinaya a D'alberneta.

Klaudy uvažuje o lexikálnych a gramatických t. ú. Lexikálne translačné úkony sa odohrávajú na úrovni lexém, avšak celkom ich od gramatickej roviny oddeliť nemožno. Sledované postupy pragmatickej adaptácie a kompenzácie patria medzi lexikálne t.ú. Klaudy pracovala s anglickým, nemeckým, ruským a maďarským jazykom (literatúrou), pričom akceptovala aj smer prekladania. Z tohto aspektu sa naša typológia miestami líši od pôvodnej klasifikácie, pretože sledovaný smer prekladu maďarčina – slovenčina vykazuje iné špecifické vlastnosti; uvedené translačné úkony teda členíme na základe nami zistených relevantných skutočností.

Pertraktované translačné úkony budeme sledovať v prozaických útvaroch, časovo ohraničených 20. storočím. Šesť diel maďarskej proveniencie a ich slovenské preklady tak predstavujú materiállovú bázu výskumu. Ide o diela, z ktorých budeme v práci uvádzať ukážky pod číslami: 1 – Nero, a véres költő (D. Kosztolányi), 1.1 – Krvavý básnik Nero (preklad G.

Hanáková); 2 – A boldog ember (Zs. Móricz), 2.1 - Šťastný člověk (preklad H. Ponická), 3 – Esti Kornél (D. Kosztolányi), 3.1 – Večerné romance (preklad K. Wlachovský), 4 – Anyagyilkosság (G. Csáth), 4.1 – Matkovražda (preklad K. Wlachovský), 5 – Jadviga párnája (P. Závada), 5.1 – Jadvigin vankúšik (preklad R. Deáková), 6 – Tóték (I. Örkény), 6.1 – Tótovcí (preklad K. Wlachovský).

1 Pragmatická adaptácia

Uvedený translačný úkon sa nazýva aj celkovou rekonštrukciou. Prekladateľ výrazy volí s ohľadom na percipienta, cieľového adresáta. Zvolený výraz je zdanlivo bez akéhokoľvek logického, či významového vzťahu k pôvodnému výrazu. Zdanlivosť je obmedzená „druhovou“ korešpondenciou. To znamená, že logické a významové súvislosti sa pri celkovej rekonštrukcii opierajú o totožnú, korešpondujúcu rodovú integračnú sému, „génus proximum“, ktorou môže byť napr. trieda nápojov, jedál, oslovení, frazeologizmov a pod. Klaudy vymedzuje deväť prípadov, ktoré sme na základe vlastných zistení zredukovali na nasledovné typy.

1.1 Celková rekonštrukcia pri preklade ustálených slovných spojení (frazologizmov)

Frazologizmy, významovo nerozložiteľné, petrifikované, idiomatické a expresívne ustálené slovné spojenia, podporujú obraznosť a estetickú rovinu textu. Predstavujú osobitný typ vyjadrenia opísaných javov a pri ich klasifikácii môžeme vychádzať z viacerých úrovní. J. Mlacek uvažuje napr. o sémantickom, konštrukčnom a funkčnom triedení frazeologických jednotiek, resp. ich rozdeľuje podľa pôvodu, slovnodruhovej príslušnosti a pod. (porov.: Mlacek, 1984). Pri sledovaní t. ú. celkovej rekonštrukcie sa budeme opierať predovšetkým o sémantické (významové) a konštrukčné (formálne) rozdelenie.

Zo sémantického aspektu vyčleňuje autor frazeologické zrazy, celky a spojenia, osobitne sa vyjadruje k frazeologickým výrazom a združeninám.

Pri *frazelogických celkoch* môžeme identifikovať istý stupeň motivácie medzi celkovým významom a významom jeho jednotlivých zložiek.

Ne vedd a világot a nyakadba (2, s. 12) – *nedávaj sa mi ty do sveta* (2.1, s. 14)

Uplatnená celková rekonštrukcia sa týka prebratia „hotového“ frazeologizmu z registra cieľového jazyka. Zaujímavosťou je, že v oboch prípadoch je „styčným“ bodom slovo *svet*, ktoré funguje ako motivujúci prvok v pôvodnej i prekladovej frazéme. Z konštrukčného

hľadiska ide o frazeologickú jednotku so slovesnou syntagmatickou stavbou, teda *frazeologický zvrät*, ktorý môže stáť v texte aj samostatne v pozícii *frázy*. V preklade sa podarilo dodržať oba kritériá triedenia.

Nem soká megy az uraság. (2, s. 37) - *Nebudú už dlho strúhať panštinu.* (2.1, s. 40)

V uvedenom príklade *strúhať panštinu*, má spájajúci význam „panština“ – správať sa po pansky (resp. aj namyslene, povýšenecky - potom by išlo o frazeologickú zrasť, ale príklad je vybraný z kontextu, v ktorom sa realizuje prvý význam), ktorá sa opäť nachádza v maďarskom i slovenskom frazeologizme. Zo syntaktického hľadiska sa frazémy realizovali ako frázy.

Frazeologický zrast v ďalšom príklade slovenskej jednotky indikuje, že význam funguje len ako celok, s jednoslovným ekvivalentom skrachovať, zbankrotovať, upadnúť. Maďarský originál je skôr obrazným frazeologickým výrazom, pretože jednotlivé slová fungujú vo vlastnom význame, ale spojenie ako celok má prenesený význam.

... majd meglátod, hogy tönkre megy azért az egész uodalom. (2, s. 37) – *Ale počkaj, uvidíš, že vyjdú na psí tridsiatok.* (2.1, s. 40)

Zo syntaktického hľadiska môžeme maďarský idióm zaradiť k fráze, slovenský k frazeologickým zvrätom.

Tót már tudta, hogy rossz fát tett a tűzre... (6, s. 36)

Tót už vedel, že strelil capa... (6.1, s. 34)

Celková rekonštrukcia je založená na hľadaní funkčného ekvivalentu, ktorým je v tomto prípade prenesený význam – povedať hlúposť. Preklad zachováva aj konštrukčnú štruktúru frazeologickej jednotky so slovesnou syntagmatickou stavbou.

Talán megint fölütötte az orrát valami? (6, s. 55) – *Znova mu dačo sadlo na nos?* (6.1, s. 52)

Originál i slovenská verzia patria zo sémantického aspektu k frazeologickým zrasťom, pretože celkový prenesený význam sa viaže na sloveso „prekážať, nahnevať sa pre niečo“ a pod. Formálne sú oba varianty realizované ako frazeologické zvraty.

Mintha a falnak beszélt volna. (6, s. 70) – *Akoby hádzala hrach na stenu.* (6.1, s. 64)

Blízkosť kultúr dokumentuje aj stavba idiomatických jednotiek porovnávaných jazykov (porov.: jazykové univerzálie). Maďarský frazeologizmus sa so slovenským „prekrýva“ v lexéme „stena“ (doslovne: akoby rozprávala stene), ale z hľadiska sémantického triedenia ju radíme k *frazeologickým celkom*. Slovenský ekvivalent je expresívnejší a obraznejší, význam nadobúda len ako celok, predstavuje tak *frazeologický zrast*. Obe jednotky majú podobu frázy.

Frazeologické spojenie je taký typ ustáleného zvratu, v ktorom má jeden člen tzv. frazeologicky viazaný význam. V ukážke je to „čierna káva“. V maďarčine je obraz umocnený synekdochou, ktorá zvýraznila kategóriu expresívnosti a zatlačila frazeologickú jednotku do úzadia.

Felhörpintette feketéjét, (...) (3, s. 68) – Na dúšok vypil čiernu kávu, (...) (3.1, s. 56)

Frazeologický výraz. V maďarskom origináli i v slovenskom preklade vystupujú slová vo vlastnom význame. Obrazný a prenesený charakter nadobúdajú len ako celok.

Amint a kereskedők mondják, szaknyelven: „már futott a pénze után.“ (3, s. 214)

A tak sa „hnal za svojim kšeftom“, ako hovoria obchodníci. (3.1, s. 184)

Z pozície konštrukčného triedenia predstavujú oba príklady frazeologický zvrat.

Osobitným typom frazeologických jednotiek sú paremiologické útvary. Aj pri nich uplatňuje prekladateľ t. ú. celkovej rekonštrukcie. Ako príklad uvádzame *povrávku*:

Ami késik, nem múlik. (6, s. 38) - Čo sa vlečie, neutečie. (6.1, s. 35)

V nasledujúcej ukážke sme identifikovali *súslovie*, ktoré sa realizuje ako priradovanie dvoch tvarovo alebo zvukovo blízkych zložiek. Preklad túto kategóriu zachováva.

Ha egy embert, aki kilenc évig szolgált mindt feddhetetlen tolatásrendező Felsőpiskolc vasútállomáson, egyik napról a másikra, se szó, se beszéd, nyugdíjba küldenek... (6, s. 50) – Ak človeka, ktorý deväť rokov bezúhonne vykonával funkciu posunovača v stanici Felsőpiskolc, zo dňa na deň, mne nič tebe nič dajú do penzie... (6.1, s. 47)

Medzi neparemiologické frazeologizmy radíme aj *ustálené prirovnania* typu:

Hiszen olyan jól ment minden! (6, s. 55) – Ved' všetko šlo ako po masle. (6.1, s. 52)

V tomto prípade sa však realizovala skôr kompenzácia, pretože v maďarskej vete sa frazeologizmus nenachádza. Ekvivalencia však okrem sémantickej korešpondencie funguje aj na platforme expresívnosti, ktorou obe sentence disponujú.

1.2 Celková rekonštrukcia pri preklade situačných fráz

Pri tomto type sa jednotlivé ekvivalenty viažu na tzv. situačnú ekvivalenciu, t. j. z hľadiska lexikálnej stavby nemajú frázy zdanlivo nič totožné. Prekladatelia sa opierajú o bežné a v cieľovej kultúre prirodzene pôsobiace varianty. Obmedzíme sa na niekoľko príkladov.

Ej, a betyár mindenit – mondtam. (2, s. 23) - „Doparoma“, povedal som si. (2.1, s. 26)

Idétlen gyermek, úristen, mi lehet a? (2, s. 53) - Zmok, Kristove rany, čo je to za potvoru? (2.1, s. 55)

Hűj, a kutyafáját, úgy maradtam ott, mint egy málé. (2, s. 75) - Bodaj ich hus pečená koplá, ostal som tam stát' ani tők. (2.1, s. 77)

Hej, nagyjóisten, mondom, tizenhat forint tizennyolc krajcár. (2, s. 231)

Ach, bože dobrotivý, šestnást' forintov osemnást' grajciarov. (2.1, s. 226)

Édes jó Istenem! – képedt el Kasztrinerne ... (6, s. 9) - Bože môj milý! – zdúpnela pani Kasztrinerová. (6.1, s. 11)

Jaj, Istenem! – szörnyedt el Mariska. (6, s. 20) - Kristepane! – zhrozila sa Mariška. (6.1, s. 22)

1.3 Celková rekonštrukcia pri preklade oslovení

Oslovenia predstavujú špecifickú oblasť, ktorú radíme k úkonom celkovej rekonštrukcie, pretože súvisí s adaptačným postupom, ktorý zreteľne preferuje cieľovú kultúru. Napr. v maďarčine bežné „kedvesem“ (môj milý, moja milá) nie je pre slovenčinu také typické, zvlášť, keď oslovuje muž muža. Aj preto sa prekladateľ rozhodol nahradiť spomenuté oslovenie podobným, familiárnym „braček milý“. O familiárnosti a neformálnosti svedčí aj prehodený slovosled. *György, kedvesem, nincs a tisznyádba egy kis kenyér? (2, s. 99) - Počuj, György, braček milý, nemáš v tirisni kúsok chleba? (2.1, s. 100)*

V Örkényovej hre sa manželka jednej z hlavných postáv celý čas obracia na manžela slovami: *Édes, jó Lajosom* (Môj sladký, dobrý Lajoš). Dôverné oslovenie pôsobí v jednotlivých situáciách komicky a spravidla sa spája s nejakou nelogickou požiadavkou host'a, ktorému manželka všemožne vychádzajú v ústrety. Žena týmito slovami nevyjadruje len citový vzťah k svojmu mužovi, ale ho zároveň manipuluje, prehovára i chlácholí, pretože aj sama si uvedomuje „nezmyselnosť“ ich konania. Preklad komický charakter zachováva. Pôvodné adjektíva „sladký, dobrý“ sa snúbia takmer v patetickom superlatíve „premilený“. *Ludo môj premilený* (6.1, s. 16 ai.)

Host'a oslovuje domáca pani rôzne. Ani nie tak priame oslovenie, ako skôr povzdych *„szegény drágám!“* (6, s. 17), (môj úbohý drahý!), je jedným z prvých empatických prejavov ľútosti a citlivosti voči host'ovi, ktorý na fronte veľa trpel. Príklad vyberáme ako ukážku prekladu, v ktorom sa kondenzujú adjektíva „úbohý“ a „drahý“ do substantíva „úbožiak“. Opäť ide o hľadanie ekvivalentu, ktorý v cieľovom prostredí pôsobí prirodzene a je nositeľom vyššie opísaných vlastností. *Môj úbožiak!* (6.1, s. 19)

Ostatné typy oslovení, ktoré sme v sledovaných prózach našli sa vo veľkej miere „prekrývali“. *Őrnagy úr, pán major; kedves Tót, milý Tót;* a pod. nemôžeme radiť k celkovej

rekonštrukcii. Uvedený stav je dôsledkom kultúrnej blízkosti, ktorá sa odráža aj v rovine oslovení, resp. vo výbere výrazových prostriedkov, ktoré sa používajú.

Posledný príklad, ktorý uvádzame, nereprezentuje „typické“ oslovenie. Môžeme ho však klasifikovať ako celkovú rekonštrukciu, pretože namiesto apelatíva „*atyus*“ (hovor., fam. starý otec, starký a pod.), ktoré spolu s vlastným menom Gyuri tvorí oslovenie, v preklade nachádzame substantívum „*sváko*“. Funkčný ekvivalent uprednostňuje cieľové prostredie, v ktorom sa na vidieku bežne používa spojenie *sváko* + *proprium*, bez ohľadu na existenciu či neexistenciu príbuzenského vzťahu.

Mindenki csak Gyuri atyusnak hívta. (6, s. 9) - Všetci ho nazývali „sváko Ďuri.“ (6.1, s. 12)

1.4 Celková rekonštrukcia pri vyjadrení množstva, miery a meny

Pri danom t. ú. ide laicky povedané o „prepočítavanie“. Vzhľadom na fakt, že v jednotlivých krajinách sa nepoužívajú len rovnaké spôsoby vyčíslenia množstva (hoci dnes je už pomerne veľká „uniformovanosť“ v tomto smere, napr. kilometer, liter a i.), prekladatelia často uľahčujú svojim budúcim čitateľom príjem takýchto reálií v podobe prevedenia na „miery“ cieľového prostredia. Aj v našich starších textoch nájdeme piade, míle, štyri lakte dlhé stoly, či desať stôp vysoké domy, /napr. v preklade Jókaiho románu *Uhorský nabob* (Egy magyar nabob) nájdeme ešte *šestnásťpäťové zviera* (s.116, *tizenhatmarkos állat*, s. 158)/ dnes sa však uprednostňuje všeobecne platné, normatívne uvádzanie údajov.

Skromná databáza príkladov, ktoré sme identifikovali ako celkovú rekonštrukciu, súvisí s kultúrnou, historickou a priestorovou blízkosťou konfrontovaných jazykových systémov. Sledovaný adaptačný postup je charakteristický pre geograficky i historicky vzdialenejšie kultúry, v ktorých sa opísaný jav môže riešiť „prepočítaním“, t. j. preferovaním cieľového adresáta alebo ponechaním s explikáciou pod textom, čím sa uprednostní informatívna a kultúrno-sprostredkovacia funkcia prekladu.

Harminckét korona harminchat fillér. (2, s. 231) - Tridsaťdva korún tridsaťšesť halierov. (2.1, s. 226)

2 Kompenzácia

Kompenzácia je zjednodušene povedané náhrada. Prekladateľ si uvedomuje, že niektorým stratám sa v procese prekladania nevyhne, a preto ich kompenzuje na inom mieste, resp. inými prostriedkami (porov.: Vlachov – Florin 1980, cit.: Klaudy, 1999, s. 155).

Klasickým prípadom kompenzácie sú individuálny dialekt, sociálne alebo teritoriálne nárečie, ktorých preklad sa realizuje prostredníctvom nárečových slov a sociálnych dialektov

cieľového jazyka. Špecifický prípad predstavuje pravopisná „úprava“ sentencií. Uvedený jav nazýva Klaudy **lokálnou kompenzáciou (2.2)**.

2.1 Globálna kompenzácia

Globálna kompenzácia sa dotýka nahradenia jednej „straty“ jedným šikovným riešením na inom mieste v texte. Reprezentatívnu skupinu v tomto prípade tvoria slovné hračky, ktorých lingvisticko-sémantické prepojenie často „nedovoľuje“ prekladateľovi vykreslať podobné duchaplné „kúsky“ ako zrkadlové ekvivalenty. Handicap môže anulovať pri najbližšej vhodnej príležitosti, ktorú mu dispozície cieľového jazyka ponúknu. Platí zásada, že jednu „stratu“ kompenzujeme iba jednou „náhradou“, aby preklad nebol „lepší“ ako originál. Uvedený typ si vyžaduje analýzu celých textov a tu sa ním nebudeme zaoberať.

Klaudy rozlišuje až osem typov kompenzácie, ktoré vymedzuje na základe toho, či ide o „straty“ pri prekladaní archaizmov, historizmov, latinských, resp. iných výrazov, ktoré v texte predstavujú historické reálie. Jedným z charakteristických príkladov je napr. lexéma „*tót*“ v diele K. Mikszátha *Beszterce ostroma*, kde toto pomenovanie nemá hanlivú hodnotiacu sému, predstavuje skôr historický, dobový názov pre národ, resp. príslušníkov slovenského národa. V anglickom, nemeckom i ruskom preklade sa dôsledne vynecháva a nahrádza všeobecným „*Slovák, slovenský*“ (tzv. dôsledné straty, porov.: Klaudy, 1999, s. 157 – 158). Samostatné typy predstavujú aj „straty, ktoré vznikajú pri odvolaní sa na východiskový jazyk“, napr. pri preklade skratiek, ktoré svojho času reprezentovali nejakú dobovú reáliu, alebo pri slovách, ktoré sú založené na zvukovej príbuznosti. „Straty pri odvolaní sa na cieľový jazyk“ sa týkajú napr. slovenských viet v maďarskom texte, ktorých „zvláštny“ charakter sa v preklade do slovenčiny vlastne stráca. Uvedený jav môžeme sledovať na preklade *Jadvigho vankúšika* (viď. časť 2.2.2). Posledné dva typy u autorky predstavujú lokálna a globálna kompenzácia bez ďalšieho členenia.

Zvraty cudzej proveniencie v texte sme našli aj v staršej beletrii, kde hlavne francúzština plnila parodickú funkciu a podieľala sa na slovných hračkách. Napríklad román *Uhorský nabob* od M. Jókaiho je presýtený kalambúrmí typu:

- *Szabolcs? C'est parceque bizonyosan sok szabó lakik benne... (s. 25)*
- *Szabolcs? C'est parceque tu iste býva veľa krajčírov... (s. 21)*

V tomto prípade nejde o spomenutý typ „strát pri odvolaní sa na cieľový jazyk“, ale o globálnu kompenzáciu, pretože slovná hračka je vysvetlená pod textom (homonymné základy vlastného mena Szabolcs a povolania szabó, t. j. krajčír) a kompenzovaná na inom mieste v preklade. Francúzske „*c'est parceque*“ (to pretože) je v oboch jazykoch ponechané,

pretože v dobovej maďarčine i slovenčine bolo zrozumiteľné, k stratám by došlo pri preklade do francúzštiny.

2.2 Lokálna kompenzácia

Členenie pri lokálnej kompenzácii uskutočňujeme podľa toho, či je charakterizovaná cez individuálny, teritoriálny alebo sociálny dialekt. Pripomeňme tiež, že horizontálna rovina nárečí (t. j. nárečia viažuce sa k určitému územiu, lokalite) sa neprekladá v pravom význame slova. Podľa pravidiel slovenskej prekladateľskej školy, ktoré sformuloval Ferenčík (1982), sa takéto nárečia nekompenzujú konkrétnym nárečím z cieľového prostredia, ale sa vytvárajú umelo, ad hoc, z gramatických i lexikálnych prostriedkov, ktoré daná oblasť cieľového jazyka poskytuje na vyjadrenie „nárečovosti“. Konkrétne nárečie by mohlo spôsobiť napätie vo vzťahu k miestu, priestoru, v ktorom sa dej pôvodného diela odohráva. (Výnimku tvoria niektoré preklady divadelných hier, ktoré sa „rodia“ pre konkrétne javisko, konkrétnych adresátov, kde sa môže využiť určité nárečie, pretože ho daná divadelná komunita i obecenstvo ovládajú. Ide o osobitú problematiku, ktorou sa tu – vzhľadom na sledované prozaické texty a špecifický charakter drámy - nebudeme zaoberať.)

Opačná situácia nastáva pri sociálnych dialektoch, ktoré je žiaduce prekladať náležitým sociálnym dialektom cieľového jazyka. Máme na mysli študentský, vojenský, poľovnícky slang, penitenciárnu komunikáciu, lexiku lekárskeho, banického, filmového prostredia a pod. Na *lokálnu kompenzáciu pri sociálnom dialekte* sme v sledovaných dielach nenašli výrazný príklad.

Individuálny prejav, idiolekt, ktorý Popovič radí k výrazovej typizácii a ktorý sa prejavuje šušľaním, račkovaním, jachtaním, komolením slov či ťažko zrozumiteľným nemeckým, francúzskym a i. prízvukom v reči postáv sa v preklade môže odovzdať rovnako individuálne. (Z tohto aspektu je zaujímavá napr. aj detská reč. Slovenské deti majú najväčšie problémy s výslovnosťou „r“, ktoré nahradzujú hláskou „j“. Aj maďarské deti sa s „r-kom“ pasujú podobne, typické je aj zamieňanie spoluhlások s – š. Francúzština je charakteristická nosovkami a dôslednejším vyslovovaním spoluhlásky „r“ atď. Prekladatelia uvedené fakty zohľadňujú a podľa možností im priradujú funkčné ekvivalenty.) V prípade, že postava napr. račkuje, ale v cieľovom jazyku na to nemá možnosť, pretože zvolené lexémy neobsahujú „r“, prekladateľ má viacero možností výrazovej typizácie, resp. kompenzácie. Musí samozrejme zohľadniť rôzne faktory, napr. či má postava viac prehovorov alebo je okrajová (s jednou - dvoma replikami), či je možné obsah výpovede vyjadriť inými lexémami, či je prioritou forma výpovede, resp. jej sémantika a pod.

2.2.1 Lokálna kompezácia pri individuálnom dialekte

Hát te mit akarsz, mán nem jüsz thübet tógozni! (2, s. 87)

A ty čo chceš, neprísť už pracovať? (2.1, s. 89)

Žena hovorí nemeckým prízvukom, ktorý sa prejavuje nevhodným použitím hlásky „ü“ v slovách jüsz thübet, ako aj na hláskovom spojení „th“, ktoré maďarčina nepozná a uprednostnení „t“ pred „d“ v slovese tógozni. Prekladateľ individuálny dialekt, ktorý sa v texte realizuje len v tejto replike dosahuje používaním neurčitkov „chceš, neprísť, pracovať“, pričom prvý z nich je skomolený.

2.2.2 Lokálna kompenzácia pri teritoriálnom dialekte

Na ukážku vyberáme polovské nárečie, ktoré sa dôsledne uplatňuje v próze *Šťastný človek* (A boldog ember). Napr. *Nemes ember vót. (2, s. 33) – Hm, kamarát, urodzený človek to bol. (2.1, s. 36)*

Na inom mieste: *eccóval (2, s. 9) – slovom (2.1, s. 11), dógozni (2, s. 6) – pracovať (2.1, s. 8), ereggyetek (2, s. 25) – chojte (2.1, s. 28)...*

Édes anyám is lefeküdt osztán. (2, s. 76) – Aj mamka si ľahli. (2.1, s. 78)

V poslednom príklade nárečový kolorit prekladateľ nezachoval, ale atmosféru dokresľuje dnes už príznakové použitie tretej slovesnej osoby. Teritoriálny dialekt teda nie je ponechaný, ani nahradený iným konkrétnym nárečím (v súlade so zásadami slovenskej prekladateľskej školy), avšak preklad pôsobí plasticky a vierohodne, pretože prekladateľ citlivo využil hovorovú lexiku, syntax a expresívne výrazivo, ako aj prvky stredoslovenského nárečia na platforme celého umeleckého textu.

Osobitým prekladateľským prístupom k tretiemu jazyku v texte a zároveň k nárečovému dialektu je postup, ktorý uplatnila prekladateľka R. Deáková v románe *Jadvigin vankúšik*. Nárečie sa tu neobmedzuje na prízvuky a typické zmeny vo výslovnosti, ale výrazne zasahuje do lexikálnej zásoby. Problém je umocnený výskytom prvkov slovenského jazyka v texte, pretože cieľovým jazykom je tiež slovenčina.

*Pirkadatkor az asszonyok már a Kisbirtokosban kezdenek, abroszt terítenek, tányért hordanak föl, gyújtanak be a kutyákba**. (Mamovka biztos ezt is csak maga akarja dirigálni, meg a főzést, menne pedig az anélkül is.) Hulina meg Boszák a stráfkocsin átviszik a húst, aztán a Boszák ott is marad, lelkére kötöttem, hogy a többire ne legyen gondja utánna, csak a pörköltre. Mert azt ő főzi négy nagybográcsban, baranyí paprikához*** nekem szakácsné nem kell, akármilyen is, csak egyedül a Boszák. Az olyat főz, hogy sötét piros, akár a bika vére, de nem tocsog, mint a hulladékhúsok a zsíros, híg leveikben, hanem magába issza*

a saját meggyészínre érett zaftját is, és csak reszket, mint a csikó vékonya vágta után, hogy a gőzölgő tányér is beleremeg, amire kiszedik azt a pörköltet. (5, s. 6)

*** Űst házak vájogból.*

**** Birka pörkölt*

*Už na brieždení ženy v Kisbirtokosi*** začnú chystať, prestierať obrusy, vynášať taniere, podpaľovať v kutkách**** (Mamovka***** by dozaista i tu rada všetko sama dirigovala, ako aj pri varení, hoci šlo by všetko i bez nej.) Hulin a Boszák sem dovezú mäso na štráfkoksi, potom tam Boszák už aj zostane, kládol som mu na srdce, aby sa o nič nestaral, jedine len o paprikáš. Lebo ten bude variť on, a to za štyri veľké kotle, lebo k baranjemu paprikášu ja kuchárku nepotrebujem, nech by bola akákoľvek, jedine a len Boszáka. Navarí ho tmavočervený ako býčia krv, a nebude ločkať ako mäsový odpad v riedkej mastnej šťave, ale bude nasýtený svojho dovišňova vyzretého zaftu a chvieť sa bude sťa slabiny žriebäťa po cvale, ba i tanier sa roztrasie, kým doň naberú pariaci sa paprikáš. (5.1, s. 8 – 9)*

**** To je taký kultúrny dom s divadelnou sálou, kde bývali svadby, a ktorý patrila Kišbirtokoš Sovetšégu, a to bol zas taký malogazdovský spolok pre stredných a veľkých gazdov.*

***** Tieto robili z hlíny a polepili blatom a hore urobili veľkú dieru, reku, aby sa do nich zmestil kotol a pod ten sa dalo prikúriť. Jaj, a bývali v pitvore.*

******Takto volali jeho mamičku, a potom aj jeho otca niekedy, že Apovka. Hoci inak tak u nás zvykli volať hlavne starých rodičov.*

Nárečie z okolia Békésskej Čaby (Slovenského Komlóša) je premiešané prvkami slovenského jazyka, zvlášť stredoslovenského nárečia. Typickými príkladmi sú oslovenia *mamovka* a *apovka*, ktoré slovníky maďarských nárečí ani neevidujú. Slovník slovenského jazyka (SSJ) pri lexéme *mamovka* uvádza, že ide o staršiu ženu z príbuzenstva alebo gazdinú vo vzťahu k sluhom. V texte sa realizoval dialektizmus vo význame *mama*. K dialektizmom patria aj výrazy:

- *kutka* – *kutka* (SSJ - nár. vyhlbený priestor v stavanej peci, kam padá popol), dialektizmus zachovaný;
- *stráfkoksi* - prekladateľka ho ponechala s ortografickými úpravami: *štráfkoksi*;
- *zaft* – ponechané v nezmenenej podobe;
- *bogrács* – nahradené: *kotol* (v preklade bez príznaku nárečovosti);
- *süldő* – ponechané v ortografickej úprave: *šildovy* (+ explikácia pod textom);

- *butélia* – ponechané, zachovaný príznak hovorovosti a nárečovosti, prispôsobené slov. pravopisu: *butel'ka*;
- *hektó* – ľudový, nárečový variant, v preklade bez príznaku nárečovosti: *hektolitrov*;
- *pruszlik* – zachovaná nárečovosť (SSJ IV. uvádza aj pruslík, prusliak, prucliak, prucel atď.), ortograf. úprava: *pruszlyake*;
- *slafrok* – zachovaná nárečovosť: *šlafroki* (v SSJ hovor. zastar. župan);
- *barhent* – zachovaná nárečovosť, ortograf. úprava: *barchetovje*.

(Posledné tri príklady sa nachádzajú: 5, s. 17 – 18; 5.1, s. 20 – 21.)

Zaujímavé sú aj vysvetlivky pod textom. Kým maďarský text vysvetľuje hlavne slovenské slová napr. *baranyí paprikás*, slovenský preklad sa zameriava na kolorit a vysvetľuje viac miestne reálie – napr. *kisbirtokos*, *kutka*. Slovenské prvky z maďarského nárečia sú do prekladu dôkladne zapracované. Prekladateľka postupuje dvoma spôsobmi: 1. pravopisnou úpravou (*baranjemu paprikášu*); 2. vysvetlivkami pod textom, ktoré však nepôsobia ako zásah prekladateľa, ale sú vkomponované do románu - denníka v podobe zápiskov. Z hľadiska frekvencie sú oba spôsoby využité približne v rovnakej miere.

Teritoriálny dialekt odovzdáva preklad na báze hovorovosti a výraznej subjektívnosti v stavbe prehovorov, pomocou expresívnej, neuhladenej syntaxe s bohato rozvitými súvetiami, ako aj prostredníctvom miešania slovensko – maďarských lingvistických javov (zriedka lexiky, pretože je slovenskému percipientovi nezrozumiteľná).

- *fölhajtottam két pohárik terkelyica-snapszot** (5, s. 21) - *vyzunkol som zo dva pohárikí terkelyice* (5.1, s. 24)

**Két stampedlivel türkőly pálinka*

Pôvodný text bol „ozvláštnený“ slovenskými komponentmi, svojráznosť slovenského prekladu vychádza z maďarských elementov.

Záver

Štylistické problémy prekladania a prekladu sú v istej miere všeobecné, univerzálne, z iného pohľadu špecifické. Univerzálnosť sa dotýka napr. faktov, ktoré sa viažu na postuláty štylistiky, resp. vzťahu text – štýl, či abstraktnej paradigmy výrazových kategórií a pod. Špecifickosť sa viaže na smer prekladania (v našom prípade maďarčina – slovenčina), zvolený typ textu (próza), ale aj isté pragmatické aspekty (východiskové prostredie, čas, kultúra, adresát – cieľové prostredie, čas, kultúra, adresát a pod.) a referenčné rámce. Pripomíname, že databáza príkladov je obmedzená kultúrnou, historickou a priestorovou blízkosťou konfrontovaných jazykových systémov. Sledované adaptačno-kompenzačné postupy sú charakteristické pre geograficky i historicky vzdialenejšie kultúry.

Pramene

- CSÁTH, G.: *Ismeretlen házban. I.kötet – novellák, drámák, jelenetek*. Újvidék: Fórum könyvkiadó, 1977.
- CSÁTH, G.: *Matkovražda*. Preložil K. Wlachovský v roku 1987. 2. vyd. Bratislava: Kalligram, 2000, 304 s. ISBN 80-7149-180-2.
- JÓKAI, M.: *Egy magyar nábob*. Bratislava: Madách, 1980.
- JÓKAI, M.: *Uhorský nábob*. Preložil J. Kovačević. Bratislava: Tatran, 1990.
- KOSZTOLÁNYI, D.: *Esti Kornél*. Budapest: Magyar könyvklub, 2002, 258 s. ISBN 9635476752
- KOSZTOLÁNYI, D.: *Krvavý básnik Nero*. Preložila G. Hanáková. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1984, 223 s.
- KOSZTOLÁNYI, D.: *Nero, a véres költő*. Bratislava: Madách könyvkiadó, 1968, 228 s.
- KOSZTOLÁNYI, D.: *Večerné romance*. Preložil K. Wlachovský. Bratislava: Tatran, 1983, 335 s.
- MÓRICZ, Zs.: *A boldog ember*. Budapest: Szépirodalmi könyvkiadó, 1974.
- MÓRICZ, Zs.: *Šťastný človek*. Preložila H. Ponická. Bratislava: Tatran, 1967.
- ÖRKÉNY, I.: *Tóték*. Szentendre: Poulart füzetek, Diák és Házikönyvtár, 2000. ISBN 963-613-179-1
- ÖRKÉNY, I.: *Mačacia hra. Tótovcí*. Preložil K. Wlachovský a J. Petro. Bratislava: Smena, 1977.
- ZÁVADA, P.: *Jadviga párnája. Napló*. Budapest: Magvető, 1997, 438 s. ISBN 963 14 20760
- ZÁVADA, P.: *Jadvigin vankúšik. Denník*. Preložila R. Deáková. Bratislava: Kalligram, spol. s r. o., 1999, s. 464. ISBN 80-7149-317-1

Literatúra

- FERENČÍK, J.: *Kontexty prekladu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982.
- HUŤKOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z teórie prekladu literárno-umeleckých textov*. Banská Bystrica: Filologická fakulta UMB, 2003. ISBN 80-8055-831-0
- KLAUDY, K.: *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. 2. opravené vydanie Budapest: Scholastica, 1999.
- LEVÝ, J.: *Umění překladu*. Praha: Československý spisovateľ, 1963.
- MLACEK, J.: *Slovenská frazeológia*. 2. dopln. vyd. Bratislava: SPN, 1984.
- POPOVIČ, A.: *Originál a preklad*. Interpretačná terminológia. Bratislava: Tatran, 1983.
- POPOVIČ, A.: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1975.
- VINAY, J. – DARBELNET, J.: *Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de Traduction*. Paris: Didier, 1958.
- VLACHOV, S. – FLORIN, S.: *Neperevodimoje v perevode*. Moskva: Meždunarodnije otnošenija, 1980.

Summary

Pragmatic adaptation and compensation – means of specific phenomena translation

In her study *Pragmatic adaptation and compensation – means of specific phenomena translation*, the author observes the selected translation methods (so called translation operations) while referring mainly to the stratification of the Hungarian translatorologist K. Klaudy. These two types of operation are analysed in the six pieces of Hungarian prose (20th century) and their Slovak translations. In the conclusion it is alleged that while some stylistic

problems of translating and translation can be considered general or universal, the other ones are specific. Universality concerns for instance facts related to the postulates of stylistics, or the relationship of text and style, or to the abstract paradigm of expression categories etc. Specificity is linked to the direction of translation (Hungarian – Slovak in this case), selected text type (prose), but also certain pragmatic aspects (source environment, time, culture, addressee – target environment, time, culture, addressee etc.), and referential frameworks. The observed adaptation and compensation methods (specific area) are characteristic for geographically and historically more distant cultures.

HOVORENÁ PODOBA JAZYKA VO VEĽKOM KRTÍŠI VS. (NE)KONŠTITUOVANIE HOVOROVEJ (HOVORENEJ) SLOVENČINY

Ladislav György

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

ladislav.gyorgy@umb.sk

Úvod

Sociolingvisticky a kontaktologicky orientované výskumné aktivity ponúkajú možnosť získať nové informácie o súčasnej jazykovej situácii v mestskom prostredí (resp. v rámci celého slovenského územia); sprostredkujú podnety na formulovanie ďalších úvah a syntetických záverov opierajúcich sa o relevantné výsledky z analýz; dávajú priestor zovšeobecňovať a špecifikovať. Črtá sa nielen odpoveď na otázku o jestvovaní „akéhosi“ mestského jazyka (jeho existencia sa nateraz javí už ako samozrejmosť), ale predovšetkým pokus o charakteristiku konkrétnej živej podoby mestskej reči a z toho vyplývajúce myšlienky a konštatácie: **a)** čo je hovorená podoba jazyka v meste?(1) **b)** v akom vzťahu je k jednotlivým varietam národného jazyka? **c)** v porovnaní s týmito varietami sa jej priradzuje/ nepriradzuje rovnocenné miesto v stratifikačnom modeli? **d)** formuje sa tzv. hovorená (hovorová) slovenčina, resp. ak áno, konštituuje sa – funguje v celoslovenskom rozmere, alebo ide len o územné varianty s regionálnym charakterom (napr. západoslovenský, stredoslovenský a východoslovenský variant)?

Sme presvedčení (najmä pokiaľ ide o bod **d**, že jednoznačnejšie stanovisko k problematike by bolo možné vyjadriť až po zrealizovaní podobného výskumného plánu na celom Slovensku (s jednotným teoreticko-metodologickým pôdorysom a metodickým prístupom), napriek tomu poznanie niektorých parciálnych výsledkov(2) nám umožňuje diskutovať o probléme a syntetizovať pohľady na vzniknutú situáciu.

Teoretické východiská (niekoľko úvah o hovorenej podobe slovenčiny /v meste/)

Pri výskume hovorenej podoby jazyka v mestskom prostredí sa stáva neraz problematickým vymedzenie základných pojmov, spôsobené terminologickou nejednoznačnosťou a nesúvzťažnosťou.

V synonymickom rade termínov *hovorená podoba jazyka v meste, jazyk mesta, mestská reč, mestský jazyk, urbánny dialekt, mestské nárečie, (bežný) hovorený jazyk v meste* sa odzrkadľuje (odzrkadľovala v minulosti) ich rozličná pojmová náplň a nejednotné názory lingvistov.

Pred niekoľkými desaťročiami J. Štolc vo svojej publikovanej štúdii (1967) ešte nepredpokladal existenciu mestského jazyka ako jednotného všeobecného uzavretého dorozumievacieho systému, ktorý by bol v protiklade oproti teritoriálnym dialektom, resp. neuvažoval ani o nijakom rovnocennom útvare alebo medziútvare medzi dedinskými nárečiami a spisovným jazykom (porov. Štolc, 1967). Poukázal však na sociálnu diferenciáciu jazyka, ku ktorej dochádza pod vplyvom sociálnej rôznorodosti mestského obyvateľstva(3).

J. Horecký definuje mestskú reč ako súbor obsahujúci prvky z určitých foriem národného jazyka. Nadväzujúc na vlastný stratifikačný model slovenčiny, vyčleňuje spisovnú, štandardnú(4), subštandardnú, nadnárečovú, nárečovú formu a osobitne jazyk umeleckej literatúry. V mestskej reči sa potom objavujú prvky zo spisovnej, štandardnej, subštandardnej formy i vplyv dialektov (bližšie pozri Patráš, 1990).

Podľa úvah V. Patráša (1990, s. 27) niektorí jazykovedci chápu mestskú reč ako subsystem hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, iní ako reč používanú v dennom styku pri rôznych príležitostiach. Mestský jazyk sa definuje aj ako istá podoba nárečia, resp. mestské nárečie, pričom všetky tieto názory riešia problematiku jazyka mesta v rámci dichotomického vzťahu spisovný jazyk – nárečie.

V období, keď sa funkčne operovalo s dichotomickým členením slovenčiny na spisovný jazyk a nárečia, niektorí slovenskí lingvisti (napr. E. Jóna, E. Kriaková, M. Šalingová)(5) stotožňovali vo svojich úvahách hovorenú podobu jazyka s hovorovým jazykom (resp. hovorovým štýlom). Pri práci s pojmom *hovorená podoba jazyka v meste* sa nám preto javí dôležité vymedziť jeho status na pozadí odlišného ponímania termínov *hovorenosť/hovorovosť*.

Na základe konfrontácie termínov *hovorenosť/hovorovosť* vyjadrujeme súhlas s V. Patrášom, ktorý odlišuje hovorený prejav – každý ústny jazykový útvar akéhokoľvek štýlu a žánru – od hovorového prejavu /hovorového štýlu/ (Patráš, 1990, s. 31; 1995, s. 119). V jeho chápaní „hovorovosť ako jedna z príznakových vlastností bežných každodenných prejavov poukazuje na spisovné črty komunikácie, ale zároveň predpokladá nejednoduchú štruktúraciu a klasifikáciu bežného dorozumievania“ (Patráš, 1990, s. 31).(6)

Hovorenú podobu slovenčiny v meste označuje ako plastický útvar a charakterizuje ju ako „komunikačný konglomerát, ktorý sa manifestuje ako vyššia sociálno-funkčná varieta

národného jazyka, teda ako prienik viacerých autonómnejších variet. [...] komunikáty sa profilujú ako súbory parcelátov viacerých variet“ (Patráš, 1995, s. 121).

Ak teda vnímame mestskú reč ako komplex komunikátov obsahujúcich súhrn prvkov z rôznych útvarov národného jazyka, súhlasíme s definíciou V. Patráša, ktorý hovorenú podobu jazyka v meste označuje ako „množinu hierarchicky usporiadaných jazykových prostriedkov, ktoré využívajú príslušníci konkrétneho mestského jazykového spoločenstva, trvale žijúci alebo pôsobiaci v meste, v priamom živom bezprostrednom dorozumievaní v rôznych spontánnych každodenných polooficiálnych a neoficiálnych komunikačných situáciách, v závislosti od veku, regionálneho pôvodu, vzdelania, sociálneho zaradenia a iných, prevažne individuálnych a nezriedka protichodných psychosociálnych črt (recesia a súčasne stereotypnosť, exkluzívnosť a zároveň vulgarizácia prejavov)“ (Patráš, 1990, s. 37).

Na porovnanie, J. Bosák pokladá za presnejšie a metodicky precíznejšie chápanie hovorového štýlu (hovorového jazyka)(7) len ako jednu z foriem, ktorou sa realizujú prejavy v bežnej dorozumievacej sfére (pozri bližšie Krčmová, 1981; Bosák, 1983). Hovorovosť poníma v užšom význame ako viazanie jazykových prvkov na ústne prejavy nositeľov spisovného jazyka. Zmieňuje sa o tzv. hovorovej slovenčine vyplňajúcej komunikačný priestor medzi spisovným jazykom a nespisovnými varietami. Hovorová slovenčina je podľa neho spisovná nekodifikovaná varieta národného jazyka (Bosák, 1995, s. 20 – 30).

Pri vymedzovaní bežného hovoreného jazyka(8) vychádza z črt komplexnej hovorenosti a pripomína, že bežný hovorený jazyk sa vymyká normovanosti (prestížnosť je nadradená spisovnosti). Nadväzuje na charakteristiku A. Jedličku, podľa ktorého sa bežný hovorený jazyk využíva ako komunikačné médium v bežnej dorozumievacej sfére, ktorú charakterizuje istá uvoľnenosť, ekonomickosť komunikácie, menšia záväznosť a expresívnosť. Tento názor ďalej dopĺňa atribútmi spontánnosti, neoficiálnosti a zdôrazňuje priamy kontakt komunikujúcich (pozri Bosák, 1984, s. 67; 1995, s. 20).

Prijímame jeho konštatovanie, že bežný hovorený jazyk vystupuje ako maximálne variabilný, otvorený a neštruktúrny útvar, ktorý využíva jazykové prostriedky zo všetkých variet národného jazyka (aj podľa M. Krčmovej bežný hovorený jazyk predstavuje „prienik množín jazykových prostriedkov patriacich jednotlivým existujúcim útvarom“) [porov. Bosák, 1995; Krčmová, 1983].

Vo svojich štúdiách J. Bosák (pozri Bosák, 1995; 1996) ďalej dodáva, že aj v slovenskom jazyku sa zdroj dynamiky presúva z územných nárečí na sociolekty a „medzivariety“ smerujúce k spisovnému jazyku. Predpokladá preto len minimálny vplyv dialektov, resp. interdialektu na podobu hovorenej komunikácie v meste.

Podľa D. Slančovej a M. Sokolovej (1995, s. 133) sa ťažisko bežnej (prevažne hovorenej) podoby komunikácie v meste formuje medzi dvoma základnými formami národného jazyka – spisovným jazykom a dialektom. Ich pôsobením vznikajú popri celoslovenskej podobe regionálne varianty (západoslovenský, stredoslovenský, východoslovenský) a lokálne podoby týchto variantov, fungujúce najmä v komunikácii miest. V rámci ich stratifikácie sa člení národný jazyk na spisovnú varietu, bežnú (štandardnú) varietu /so západoslovenským, stredoslovenským, východoslovenským variantom/, subštandardné variety, nárečové variety a nesystémové sociálne semivariety (porov. Slančová – Sokolová, 1994).

Autorky sa aj s odstupom 15 rokov a na základe ďalších materiálových analýz domnievajú, že na východnom Slovensku má súčasný používateľ slovenčiny k dispozícii tieto variety národného jazyka: spisovnú, štandardnú, subštandardnú a ďalej štruktúrovanú nárečovú varietu. Ide o dynamické subsystémy diasystému národného jazyka. Hovoria o východoslovenskom variante štandardnej variety, a teda v ich ponímaní nie je štandardná varieta hovorenou podobou spisovného jazyka (Slančová – Sokolová, 2011, s. 343).

S pojmami hovorový a hovorený jazyk pracuje aj I. Ripka (Ripka, 1980; 2000), ktorý rozširuje stratifikáciu J. Horeckého(9) a v rámci národného jazyka vyčleňuje: spisovný jazyk, štandard (hovorový spisovný jazyk), subštandard (bežný hovorený jazyk), supradialekt, interdialekt a teritoriálny dialekt.(10)

Naopak, na štrukturálne zmeny v stratifikácii národného jazyka poukazuje Ľ. Kralčák. Vo svojej štúdii píše, že takéto zmeny nie sú časté a dochádza k nim len po dlhších časových intervaloch. Pre dynamiku jazykovej situácie slovenčiny (aj jej hovorenej podoby v meste) v ostatných desaťročiach, ale i pre súčasnú a budúcu dynamiku sú podľa neho významné predovšetkým zmeny vo funkčnom zaťažení variet a v jazykovo-geografickej situácii (Kralčák, 2008, s. 27).

V rámci zmien vo funkčnom zaťažení variet poukazuje na zníženú mieru používania miestnych nárečí a výraznú expanziu spisovnej slovenčiny najmä v hovorených komunikátoch. Spisovný základ (nie kodifikovanú podobu) súčasnej slovenčiny označuje ako životaschopný, funkčne široko využívaný, ktorý sa však v hovorenej podobe bežne realizuje predovšetkým ako štandardná forma zodpovedajúca niektorým základným charakteristikám neformálneho rečového správania. Pokiaľ ide o zmeny v jazykovo-geografickej situácii, zmieňuje sa o trvalom napätí medzi stredoslovenskou bázou spisovného jazyka a západoslovenským nárečovým rámcom bežne hovorenej slovenčiny hlavného mesta a jeho okolia (pozri Kralčák, 2008).(11)

Konštatácie a syntetické závery z analýz uskutočnených výskumov

V príspevku sa opierame o výsledky z výskumu hovorenej podoby jazyka vo Veľkom Krtíši, ktorého cieľom bolo zachytiť súčasnú jazykovú situáciu a zároveň poukázať (v medziach intra-/interlingválnej komunikácie) na konštantné a premenlivé prvky, na integračné a diferenciačné faktory v polo/neoficiálnych ústnych komunikátoch obyvateľov mesta, realizovaných v komunikačnej sfére bežného dorozumievacieho styku.

Hovorená podoba jazyka v meste Veľký Krtíš sa profiluje ako komplexná dorozumievacia sústava konglomerátneho charakteru. Predstavuje heterogénny jazykový kód na vymedzenom území (vzhľadom na sociálno-priestorové špecifiká ako heterogenita konkrétneho prostredia a pestrá štruktúra – sociálna rôznorodosť obyvateľstva). Vystupuje ako dynamická prieniková varieta, ktorá čerpá prostriedky zo všetkých útvarov národného jazyka. Reaguje na dynamiku spoločenských zmien a vďaka svojej variabilnosti a otvorenosti prijíma dynamické premeny v jazykovom systéme. Približuje sa k štandardnej slovenčine, ktorej pozícia sa v procese kontinuálnej nivelizácie výrazne posilňuje (dôležité je však upozorniť aj na skutočnosť, že kodifikovaná podoba slovenského jazyka má základ v stredoslovenských nárečiach, a tak v hovorenej podobe jazyka Veľkokrtíšanov principiálne nenachádzame toľko kontrastných javov /v porovnaní s kodifikovanou slovenčinou, resp. s hovorovou podobou spisovnej slovenčiny/ ako napríklad v hovorenej podobe jazyka Skalice alebo Humenného).

Súhlasíme, že hovorenú podobu jazyka v meste by sme mohli označiť ako plastický útvar a prideliť jej charakteristiku vyššej sociálno-funkčnej variety národného jazyka (porov. Patráš, 1995, s. 121). Na základe uskutočneného výskumu sa však žiada rozšíriť túto definíciu a konkretizovať ju z dvoch hľadísk (zloženie a funkčné využitie hovorenej podoby jazyka v mestskom prostredí) pomocou paralelných súradníc podradenosť – nadradenosť vo vzťahu k ostatným varietam, resp. určiť jej miesto v stratifikačnom modeli.

Hovorená podoba jazyka vo Veľkom Krtíši ako neštruktúrny útvar zložený z jazykových prostriedkov viacerých variet vystupuje v podradenej pozícii, avšak v porovnaní s funkčným využitím smeruje k nadradenosti. Pri utváraní sa (máme na mysli záležitosť *langue*) podradená varieta (hovorená podoba jazyka v meste) prijíma, vyberá si jazykové prostriedky z variet národného jazyka. Naopak, pri realizácii konkrétnych jazykových prejavov (*parole*) sa už ukazuje ako vyšší nadradený (nadstavbový) útvar. Túto nadradenosť vnímame komplexne. Neuvažujeme preto o využívaní tej – ktorej variety národného jazyka jednotlivo, ale hovoríme o funkčnej dominancii jazykových prvkov z jednotlivých variet,

ktoré sú súčasťou funkčného celku. Zloženie a funkčné využitie má v tomto prípade povahu synchrónnej dynamiky.

V kontexte myšlienok o podradenosti a nadradenosti hovorenej podoby jazyka v meste sa spriazňuje aj jej postavenie v stratifikačnom modeli. Je všeobecne známe, že slovenský národný jazyk je členený na viaceré rovnocenné zložky – variety, ktoré sú vo vzájomnom pôsobení, a to i napriek tomu, že sa dajú vymedziť a dajú sa medzi nimi určiť hranice. Túto poslednú vlastnosť je priam nemožné prisúdiť hovorenej podobe jazyka v meste, ktorá ako maximálne otvorený útvar čerpá z každej variety, a tým sa v nej odzrkadľuje národný jazyk. Samozrejme, nemôžeme stotožniť hovorenú podobu jazyka v mestskom prostredí s národným jazykom, z ktorého si požičiava len niektoré jazykové prostriedky – určitú (pre ňu funkčne potrebnú) množinu prvkov, a tak neodráža celý jeho obsah. Vyhlásiť ju preto za rovnocennú so slovenským národným jazykom, zdá sa nám neprijateľné, až riskantne nezmyselné. Nakoľko ide o prienikovú variety, nie je možné ju stotožniť (po formálnej, obsahovej stránke) ani s jednotlivými varietyami. Vnímate ju ako súčasť národného jazyka v komplementárnom vzťahu: variety národného jazyka – hovorená podoba jazyka v meste.

Potvrdzuje sa názor, že plasticosť a adaptabilnosť mestského komunikačného konglomerátu umožňuje vstupovať hovorenej podobe jazyka vo Veľkom Krtíši do vzťahu s hovorenou podobou jazyka iných miest, príp. s celonárodným hovoreným univerzom a vzájomne sa obohacovať novými jazykovými prvkami a prostriedkami (porov. Patráš, 1995, s. 121). V bežnej dorozumievacej sfére, ktorú charakterizuje istá spontánnosť, uvoľnenosť, ekonomickosť komunikácie, sa tak v plnej miere prezentuje dynamická variabilnosť a otvorenosť ústneho dorozumievacieho útvaru na všetkých jazykových rovinách.

Pod vplyvom rôznych komunikačných situácií a v závislosti od komunikačného partnera dochádza v hovorenej podobe jazyka Veľkokrtíšanov k diglosnému prepínaniu kódov vo všetkých generačných štruktúrach. Používanie dvoch alebo viacerých variety toho istého jazyka v tom istom prehovore alebo v tej istej konverzácii patrí k prirodzenému a každodennému javu. Striedanie kódov je funkčné, nastáva s cieľom dosiahnuť konkrétny komunikačný zámer. Intralingválne prepínanie kódov vystupuje ako konverzačný nástroj za účelom uplatniť istú konverzačnú stratégiu. V rozmedzí intrasentenčnej, resp. intersentenčnej alternácie preto nie sú ničím výnimočné jednotlivé typy interferencie (fonologická, gramatická, lexikálna a sémantická). Spontánna hovorená komunikácia je rôznorodá, prepínanie je ovplyvnené viacerými mimojazykovými faktormi. Dominuje vzťah expedienta a percipienta – výber a zmena komunikačného partnera, sociálne prostredie, v ktorom

komunikácia (a zároveň možné prepínanie kódov) prebieha, t. j. sociálne vzťahy, sociálne statusy, v neposlednom rade aj samotná téma komunikácie.

Záver

Sociolingvistický výskum hovorenej podoby jazyka v meste Veľký Krtíš umožnil splniť stanovený cieľ, overiť hypotézy a zároveň podať charakteristiku mestského komunikačného útvaru, resp. naznačiť nové vývinové perspektívy – tendencie. Konštatujeme ústup nárečových prvkov a posilňovanie pozície štandardnej variety slovenského jazyka. Vyjadrujeme presvedčenie o konštituovaní uvoľneného, dynamického ústneho dorozumievacieho útvaru v rámci stratifikácie národného jazyka, tzv. hovorovej (hovorenej) slovenčiny. Ide o vyšší funkčný konglomerát založený na variantnosti a interferencii jazykových prvkov z viacerých variet. Dominantný status plní hovorená podoba spisovnej slovenčiny ovplyvňovaná bratislavským mestským úzom, jazykom médií, resp. hovorenou podobou jednotlivých slovenských miest. Na jej existenciu poukazuje výskyt konštantných prvkov, ktoré majú nadregionálny charakter (nadregionálny vnímame predovšetkým v zmysle stredoslovenský, západoslovenský, východoslovenský). Na otázku, či sa formuje hovorová (hovorená) slovenčina v celoslovenskom rozmere, zatiaľ nemôžeme – nevieme odpovedať. Žiadalo by si to zmapovanie jazykovej situácie na celom Slovensku. Vychádzajúc však z porovnania výsledkov analýz hovorenej podoby jazyka v niektorých stredoslovenských mestách (V. Patráš – Banská Bystrica, L. Urbancová – Zvolen, V. Luptáková – Liptovský Mikuláš, L. György – Veľký Krtíš) zisťujeme konštituovanie hovorovej (hovorenej) slovenčiny, prinajmenšom jej stredoslovenského variantu. Kontinuálny výskum hovorenej podoby jazyka v ďalších oblastiach (predovšetkým v heterogénnom mestskom prostredí) by preto mohol dať jednoznačnejšiu odpoveď, potvrdiť alebo vyvrátiť naše tvrdenie.

Poznámky

- (1) V našom príspevku pracujeme s termínom *hovorená podoba jazyka v meste*.
- (2) Vychádzame z výskumov hovorenej podoby slovenčiny vo Veľkom Krtíši.
- (3) „Nemyslím, že by v slovenských mestách už dnes existovali útvary, ktoré by bolo možno nazvať mestským jazykom alebo mestským nárečím. Ale myslím, že v našich mestách vzniká dialektický živý vzťah medzi tradičnými nárečiami, spisovným jazykom a všetkými jeho štýlmi. V mestách na rozdiel od spoločensky jednoliateho dedinského prostredia žije spoločnosť značne, ba až veľmi diferencovaná podľa zamestnania, pôvodu, vzdelania, záujmov atď. To vyvoláva aj živú vertikálnu diferenciáciu jazyka.“ (Štolc, 1967, s. 108 – 109).
- (4) Podľa J. Horeckého v štandardnej forme národného jazyka prevláda hovorená podoba a nedodržiavajú sa v nej v plnej miere kodifikačné vplyvy a zásady. Za základné znaky štandardnej formy slovenčiny považuje: gramatická stavba sa

- zhoduje so spisovným jazykom, porušujú sa zásady kodifikovanej výslovnosti, do slovnej zásoby prenikajú nespisovné slová, používajú sa niektoré nekodifikované väzby a prejavujú sa kontaktové javy s inými jazykmi (Horecký, 1979, s. 226 – 227).
- (5) Bližšie pozri *Hovorená podoba spisovnej slovenčiny*. *Sociolinguistica Slovaca* 6, 2007.
 - (6) Pripomíname, že protiklad hovorenosti a hovorovosti tak, ako ho rieši V. Patráš v 90. rokoch, objavuje sa v slovenskej jazykovede už skôr (napr. v 60. – 70. rokoch u J. Mistríka).
 - (7) Model J. Bosáka vyčleňuje hovorovú slovenčinu používanú kultivovanými používateľmi slovenského jazyka v polooficiálnych a neoficiálnych komunikačných situáciách (porov. Bosák, 1990; Slančová – Sokolová, 1995).
 - (8) D. Davidová (Davidová a kol., 1997, s. 3) prijíma definíciu F. Daneša „...který chápe běžně mluvený jazyk situačně jako množinu promluv v komunikačních situacích, v nichž se nepředpokládá závazné užívání spisovného jazyka, tedy v situacích „neformálních“, ve kterých jazyková forma nevystupuje do popředí či pozornosti“ (pozri Davidová, 1997; Daneš, 1995).
 - (9) Podľa Ľ. Kralčáka s Horeckého stratifikáciou do istej miery korešponduje aj koncepcia Š. Ondruša (pozri Ondruš – Sabol, 1984; Kralčák, 2009), kde sa popri spisovnej forme a teritoriálnych nárečiach vyčleňujú ako samostatný útvar ešte sociolekty. Š. Ondruš spomína štandardnú, subštandardnú a superštandardnú normu spisovného jazyka. Ako dodáva Ľ. Kralčák: „Podstatný posun oproti Horeckého východiskovej koncepcii treba vidieť v tom, že Ondruš hovorí o trojakej norme spisovného jazyka, nie o forme ako existenčnom útvere (Kralčák, 2009, s. 55).
 - (10) V kontexte problematiky hovorenej podoby jazyka v meste spomína I. Ripka aj urbanizáciu teritoriálnych dialektov – pospisovňovanie (štandardizovanie) pôvodného jazyka či nárečia príslušného mesta (Ripka, 2000, s. 87).
 - (11) Ľ. Kralčák hovorí o funkčnej, resp. sociálno-komunikačnej diferenciacii národného jazyka a teritoriálnej diferenciacii národného jazyka. V rámci funkčnej diferenciacie sa zmieňuje o ukazovateľoch verbálneho správania, resp. výrazových prostriedkoch vo vzťahu ku komunikačnej udalosti, k textu, k recipientovi a ku kodifikovanej norme. Teritoriálny aspekt národného jazyka podľa neho zahŕňa geografickú extenziu (územnú ohraničenosť jazyka) a dialektickú diferencovanosť. Taktiež pripomína, že v súčasnej slovenčine sa výraznejšie dynamické procesy realizujú vo všetkých existenčných formách národného jazyka, dochádza k zmenám v expanzívnej schopnosti jednotlivých variet, a preto možno hovoriť pri dynamike stratifikačnej štruktúry slovenčiny o funkčnej a jazykovoštruktúrnej expanzii (Kralčák, 2009, s. 58 – 77).

Literatúra

- BOSÁK, J. *Krčmová, M.: Běžně mluvený jazyk v Brně. Brno 1981*. In: Slovenská reč, 1983, roč. 48, č. 4, s. 251 – 253.
- BOSÁK, J.: *Hovorovosť ako dynamický faktor*. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 2, s. 65 – 73.
- BOSÁK, J.: *Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému*. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. Ján Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1990, s. 75 – 84.
- BOSÁK, J.: *Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny*. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. *Sociolinguistica Slovaca* 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda, 1995, s. 17 – 42.

- BOSÁK, J.: *Nárečia sa menia, postoje ostávajú?* In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 1996, s. 25 – 32.
- DANEŠ, F.: *Perspektivy češtiny*. In: K diferenciaci současného mluveného jazyka. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1995, s. 5 – 11.
- DAVIDOVÁ, D. a kol.: *Mluvená čeština na Moravě*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1997, 172 s.
- Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Red. J. Horecký a kol. Bratislava: Veda, 1989, 436 s.
- Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*. Red. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1990, 192 s.
- FINDRA, J.: *Program výskumu rečovej praxe v ústnej verbálnej komunikácii*. In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 5, s. 257 – 269.
- GYÖRGY, L.: *Syntaktické konštrukcie hovorenej podoby jazyka v okrese Veľký Krtíš*. In: Slavica Iuvenum X. Ed. J. Vorel – I. Hyník – V. Vilímek. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravskej univerzity, 2009, s. 151 – 156. ISBN 978-80-7368-741-0
- GYÖRGY, L.: *Sociolingvistický výskum fónickej roviny slovenčiny v meste Veľký Krtíš*. In: Nová filologická revue, 1, 2009, č.1, s. 66 – 79. ISSN 1338-0583.
- GYÖRGY, L.: *Používanie deklináčného a konjugačného systému v hovorenej podobe jazyka v meste Veľký Krtíš*. In: Otázky a výzvy modernej jazykovej komunikácie. Ed. J. Klincková. Banská Bystrica: FHV UMB, 2010, s. 444 – 456. ISBN 978-80-8083-960-4
- HORECKÝ, J.: *Vymedzenie štandardnej formy slovenčiny*. In: Slovenská reč, 1979, roč. 44, č. 4, s. 221 – 227.
- Hovorená podoba spisovnej slovenčiny, I., II.* Red. J. Horecký. Bratislava: Združenie slovenských jazykovedcov, 1972, 370 s.
- Hovorená podoba spisovnej slovenčiny*. Sociolinguistica Slovaca 6. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 2007, 228 s.
- KRALČÁK, Ľ.: *Sociálno-komunikačné aspekty hovorenej podoby slovenčiny v médiách*. In: Hovorená podoba jazyka v médiách. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2008, s. 23 – 35.
- KRALČÁK, Ľ.: *Dynamika súčasnej slovenčiny (Sociolingvistické aspekty dynamiky jazyka)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2009, 144 s.
- KRČMOVÁ, M.: *Běžně mluvený jazyk v Brně*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981, 199 s.
- LUPTÁKOVÁ, V.: *Interdisciplinárny výskum hovorenej komunikácie v strednej generácii obyvateľov Liptovského Mikuláša*. [Rukopis dizertačnej práce.] Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2009, 255 s.
- Mesto a jeho jazyk*. Sociolinguistica Slovaca 5. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 2000, 300 s.
- PATRÁŠ, V.: *Hovorená podoba slovenčiny v Banskej Bystrici*. [Rukopis kandidátskej dizertačnej práce.] Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1990, 274 s.
- PATRÁŠ, V.: *Sociolingvistický profil bežnej hovorenej komunikácie v Banskej Bystrici (90. roky)*. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda, 1995, s. 119 – 131.
- RIPKA, I.: *Miesto dialektov v súbore útvarov národného jazyka*. In: Jazykovedné štúdie 15. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda, 1980, s. 227 – 231.
- RIPKA, I.: *Urbanizácia dialektu*. In: Mesto a jeho jazyk. Sociolinguistica Slovaca 5. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, 2000, s. 87 – 93.
- SLANČOVÁ, D.: *V akých podobách existuje súčasná slovenčina? (K sociálno-funkčnej diferenciacii slovenčiny na konci 20. storočia)*. In: Studia Academica Slovaca 29. Bratislava: Stimul, 2000, s. 234 – 249.

- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: *Variety hovorenej podoby slovenčiny*. In: *Studia Academica Slovaca* 23. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul, 1994, s. 225 – 240.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: *Výskum podoby hovorenej komunikácie na východnom Slovensku*. In: *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Sociolinguistica Slovaca 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda, 1995, s. 132 – 143.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: *Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch*. In: *Vidy jazyka a jazykovedy*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011, s. 341 – 357.
- ŠTOLC, J.: *Nárečia, interdialekty, mestský jazyk*. In: *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 1967, s. 106 – 109.
- URBANCOVÁ, L.: *Mestská reč vo Zvolene*. [Rukopis dizertačnej práce.] Brno: Filozofická fakulta, 2006, 232 s.

Summary

Spoken communication in Veľký Krtíš and the constituting of colloquial (spoken) Slovak language

The character of the contribution is primarily theoretical and it reflects the views of the state to tackle the interdisciplinary research of spoken communication in urban environments. The text primarily reflects the views at the status of the problem solving both in the past and present. The focus is not only supporting the designs and trends in the research of spoken language in Slovakia but also outlining the generalizing considerations contextually reflecting the status of urban speech and knowledge on the stratification of the Slovak national language.

COREFERENZA IN CINESE: APPROCCIO PRAGMATICOLISTICO ALL'ANALISI DELL'ANAFORA- LOGOFORA 自己(zìjǐ) (SECONDA PARTE)

Riccardo Moratto

National Taiwan Normal University/Fujen Catholic University
riccardomoratto@gmail.com

Introduzione

Il presente articolo è stato concepito come un'introduzione linguistica al fenomeno della coreferenza (指稱相同 o 指涉相同, *zhǐchēng xiāngtóng* o *zhǐshè xiāngtóng*) nella lingua cinese. Data la vastità dell'argomento, nel presente articolo abbiamo deciso di concentrare la nostra attenzione su alcuni punti focali. Il lavoro è stato, perciò, suddiviso nel seguente modo.

Nella prima parte abbiamo circoscritto la nostra trattazione alla descrizione ed all'approfondimento del fenomeno della coreferenza all'interno del quadro della teoria tradizionale, ovvero della Teoria della Reggenza e del Legamento di Chomsky, esponendo il Principio A, B e C in quanto riteniamo che il fenomeno della coreferenza trovi la propria analisi formale più completa ed approfondita all'interno della grammatica chomskyana (GG) ed in particolar modo all'interno della Teoria della Reggenza e del Legamento. Nonostante il dovuto riferimento agli sviluppi del fenomeno della coreferenza all'interno della GG, secondo l'approccio pragmaticolistico presentato in questo articolo, nella lingua cinese la coreferenza tende ad essere un fatto più strettamente legato alla pragmatica (語言實用學, *yǔyán shíyòng xué*) che alla sintassi. Nella seconda parte ci occupiamo di un altro aspetto della coreferenza, i.e. la coreferenza dei pronomi nulli, giungendo alla conclusione che anche la coreferenza dei pronomi nulli, secondo questo approccio, può essere interpretata diversamente a seconda del contesto pragmaticamente determinato (語境依賴性, *yǔjìng yīlǎixìng*). Queste prime due parti sono state pubblicate nel numero di giugno 2011. Infine, nella presente terza parte, volgiamo la nostra attenzione ad un particolare tipo di coreferenza caratteristico della lingua cinese, ovvero la coreferenza dell'anafora-logofora 自己 (*zìjǐ*), sottolineando altresì il

problema del legamento a distanza del pronome riflessivo 自己 (*zìjǐ*) e i vincoli sintattici (*blocking effect*) che possono impedire il legamento a distanza a seconda del contesto linguistico. In conclusione, il nostro approccio può essere definito “pragmaticolistico” in quanto non abbiamo voluto escludere a priori l’apporto di nessuna componente linguistica, pur tuttavia prediligendo la componente pragmatico-semanticamente.

Per quanto concerne la modalità di ricerca, nel presente articolo ci siamo serviti prevalentemente dei supporti bibliografici offerti dalle biblioteche di studi orientali di Roma, Napoli e Venezia. Dobbiamo altresì ringraziare i consigli di due persone che si sono rivelate fondamentali nello di questo lavoro: il linguista cinese docente a Harvard C.-T., James Huang e la studentessa di linguistica cinese all’università di Harvard Li Jiang. Le fonti di teoria linguistica cui abbiamo fatto afferimento sono state per lo più in lingua cinese, pubblicate quasi *in toto* dall’università di Pechino o di Shanghai sotto forma di libri o periodici linguistici. Infine, per quanto concerne gli esempi in lingua cinese, teniamo a sottolineare che sono stati tratti o dal *corpus* di lingua cinese dell’università di Leeds, o da romanzi in lingua originale, oppure semplicemente da conversazioni tra parlanti nativi registrate e trascritte.

Questa è la seconda ed ultima parte dell’articolo pubblicato nel numero di giugno 2011. In questa parte, viene riportato l’ultimo capitolo assieme alle conclusioni. Nella fattispecie, la trattazione si concentra su un’introduzione alla Coreferenza di 自己 (*zìjǐ*), l’analisi di un approccio pragmatico-semanticamente, la direzione di 自己 *zìjǐ* (語境制約自己的語義指向, *yǔjìngzhīyuè zìjǐ de yǔyì zhǐxiàng*), e sulla possibile definizione di 自己 (*zìjǐ*) come logofora (語內傳遞語, *yǔnèi chuándìyǔ*), per poi giungere a una vera e propria conclusione volta a spiegare la natura del nostro approccio “pragmaticolistico”.

La numerazione dei capitoli continua come se fosse un *unicum* con la pubblicazione di giugno 2011.

3. Coreferenza di 自己 (*zìjǐ*)

3.1 Introduzione

Nella lingua cinese, 自己 (*zìjǐ*) non può affatto essere considerato come un pronome riflessivo puro (純粹的反身代詞, *chúncuì de fǎnshēn dàicí*), bensì come una forma che al contempo inglobi sia il concetto di pronome riflessivo che quello di pronome dimostrativo non specifico (泛指代詞, *fànzhǐ dàicí*). Per le persone che non sono di madre lingua cinese è molto difficile capire come funziona la coreferenza di 自己 (*zìjǐ*) tanto più che non vi è nessuna teoria linguistica unitaria facente riferimento alla teoria chomskyana della Reggenza e del Legamento¹ (管轄與約束理論, *guǎnxiá yǔ yuēshù lǐlùn*), in grado di risolvere in modo soddisfacente il cosiddetto problema del legamento a distanza del pronome riflessivo *zìjǐ* (長距離約束, *chángjùlǐ yuēshù*). In cinese, infatti, l'anafora (照應語, *zhàoyìngyǔ*) 自己 (*zìjǐ*) permette il legamento a distanza² andando contro il principio A in virtù del quale un'anafora dovrebbe, invece, essere legata all'interno della sua categoria di reggenza³ (管轄語域, *guǎnxiá yǔyù*). A questo punto, i problemi possono essere di due ordini diversi: o la teoria del Legamento deve essere rivista, oppure ipotesi da noi abbracciata, 自己 (*zìjǐ*) non può essere analizzato come una semplice anafora. Il nostro scopo, quindi, nel presente capitolo (articolo) è quello di analizzare la natura di questo elemento linguistico appartenente alla lingua cinese ed in particolar modo cercare di capire come funziona la sua referenza anaforica. In cinese esistono fondamentalmente due tipi di riflessivi, nella fattispecie quelli polimorfemici (復合反身代詞, *fùhé fǎnshēn dàicí*) costituiti dal pronome personale più 自己 (*zìjǐ*) e quelli monomorfemici (光桿自己, *guānggǎn zìjǐ*) costituiti, invece, soltanto da 自己 (*zìjǐ*). Questi due diversi tipi di riflessivi vengono illustrati rispettivamente in (1)⁴ e (2).

1. 其實小志哥你的球技已登峰造極，還是讓我自己琢磨得好！

Qíshí xiǎo zhì gē nǐ de qiú jì yǐ dēngfēngzàojí, háishi ràng wǒ zìjǐ zuómo de hǎo!

In realtà piccolo zhì gē 2SG ASS palla abilità già raggiungere l'apice, ancora fare 1SG stesso migliorare ST bene!

“In realtà tu piccolo Zhi Ge nel gioco della palla hai già raggiunto la perfezione, fa sì che anche **io stesso** possa migliorare!”

2. 父母這樣，我可以自己照顧自己。

Fù mǔ zhèyàng, wǒ kěyǐ zìjǐ zhàogu zìjǐ.

Padre madre così, 1SG potere stesso prendere cura di stesso.

“Se i genitori sono in questo modo, io posso badare a me stesso”.

Per quanto riguarda la prima tipologia di riflessivi, ovvero quelli polimorfemici, non vi sono differenze sostanziali rispetto a lingue quali l'italiano e l'inglese. Non saranno oggetto primario della nostra attenzione in quanto non contraddicono nessun principio della UG⁵ (普遍語法理論, *pǔbiàn yǔfǎ lǐlùn*). In questo capitolo, ci concentreremo prevalentemente sui riflessivi monomorfemici in quanto hanno delle proprietà sintattiche peculiari. È proprio per questo motivo che i riflessivi monomorfemici sono diventati oggetto di studio primario all'interno della grammatica generativa nella lingua cinese (漢語生成語法研究, *hànyǔ shēngchéng yǔfǎ yánjiū*) ed è su di essi che si concentrerà principalmente anche la nostra attenzione. Come abbiamo avuto modo di osservare nel primo capitolo, la teoria del Legamento cerca di dare una spiegazione formale di come la struttura sintattica possa imporre delle restrizioni per quanto concerne la relazione di referenza tra due NP⁶ (名詞組之間的指稱, *míngcízǔ zhījiān de zhǐchēng*). È già da molto tempo che gli studiosi hanno cominciato ad occuparsi del pronome riflessivo cinese 自己 (*zìjǐ*). È sufficiente pensare alle prime analisi di Huang, Y. (1984) o di Tang (1989). In virtù dei risultati ottenuti dalle analisi di questi ricercatori è possibile, ad esempio, stabilire quando due NP possono essere coreferenti (相同的指稱對象, *xiāngtóng de zhǐchēng duìxiàng*). Per quanto riguarda le teorie volte all'interpretazione ed all'analisi del pronome riflessivo 自己 (*zìjǐ*) nel presente lavoro abbiamo deciso di esporre due diverse scuole di pensiero. Gli studiosi che possono essere ascritti alla prima scuola di pensiero sono quelli che si basano sulla linguistica testuale (語篇語言學, *yǔpiān yǔyánxué*), sulla semantica (語義, *yǔyì*), o sulla pragmatica (語用, *yǔyòng*)⁷. Altri studiosi ritengono che il problema possa essere risolto all'interno di un quadro sintattico di riferimento,⁸ ipotesi che fino agli anni '80 era ritenuta pressoché incontrovertibile. In questo capitolo, presenteremo le diverse scuole di pensiero e le diverse tipologie di analisi. Daremo, altresì, largo spazio alla descrizione di frasi tratte dal *corpus* cinese dell'università di Leeds e da dialoghi di varia natura come quelli cinematografici, ad esempio, per cercare di capire il reale funzionamento del riflessivo 自己 (*zìjǐ*), sia da un punto di vista semantico che sintattico.

3.2 Approccio pragmatico-semantico

Uno dei punti principali su cui la linguistica ha focalizzato la propria attenzione negli ultimi decenni è quello legato alla coreferenza dell'anafora con il suo antecedente

(先行語, *xiānxíngyǔ*). Come abbiamo sottolineato nell'introduzione, uno dei problemi più salienti è quello sorto all'interno della linguistica cinese nel momento in cui si è visto che molte volte il pronome riflessivo 自己(*zìjǐ*) viola il principio A della teoria del Legamento chomskyana nella misura in cui l'antecedente coreferente più vicino si trova al di fuori della categoria di reggenza.

3. 小弟害怕[費安不喜歡自己]
 Xiǎo Dì hàipà [Fèi Ān bù xǐhuan zìjǐ].
 Piccolo Di temere [Fei An NEG piacere stesso].
 a. "Xiao Di teme che Fei An non si piaccia".
 b. "Xiao Di teme di non piacere a Fei An".

Nella frase in (3), sono permesse due interpretazioni diverse a seconda che il riflessivo 自己 (*zìjǐ*), trovi il proprio antecedente all'interno della proprio categoria di reggenza o no. Ciò che vogliamo sottolineare, comunque, è che anche nel caso in cui l'antecedente si trovi al di fuori della categoria di reggenza, nella fattispecie (*Xiao Di*), la frase risulta ugualmente grammaticale e comprensibile. Riportiamo, adesso, una frase espressa da un bambino cinese di nome 謝天 (*Xiè Tiān*) che dopo avere avuto una lite con la madre cerca un modo indiretto per chiedere delle scuse.

4. 我對不起妳耶。我現在知道妳不願意跟自己聊天囉！
 Wǒ duì bu qǐ nǐ ye! Wǒ xiànzài zhīdao nǐ bù yuànyì gēn zìjǐ liáotiān luó!
 1SG scusare/deludere 2SG ENF! 1SG adesso sapere 2SG NEG desiderare con stesso parlare
 ENF!
 "Ti ho deluso⁹! Adesso lo so che non mi vuoi più parlare!"

Partendo dall'assunto che la madre non sia solita parlare con sé stessa (tranne in rari casi di autismo) non solo in questa frase l'interpretazione per cui l'antecedente si trova al di fuori della categoria di reggenza è grammaticale, bensì diventa l'unica interpretazione accettabile da un punto di vista logico-pragmatico. 自己 (*zìjǐ*) può trovarsi anche incassato in profondità all'interno delle subordinate mantenendo, tuttavia, come antecedente il soggetto della principale come vediamo in (5):

5. 劉穎害怕[大家意識到了[自己是同性戀]].
 Liù Yǐng hàipà [dàjiā yìshí dào le [zìjǐ shì tóngxìngliàn]].
 Liu Ying temere [tutti rendersi conto ASP [stesso essere omosessuale].
 "Liu Ying teme che tutti si siano accorti che è gay".

Nonostante 自己 (*zìjǐ*) sia ben incassato in profondità è, comunque, coreferente con il soggetto della frase principale (*Liù Yǐng*), che è, quindi, il suo antecedente. Come

possiamo leggere in Fang Xinxin (2000), è il fatto che all'interno della UG i pronomi riflessivi debbano trovarsi all'interno del dominio sottocategorizzato dall'antecedente (在先行語受到次語類化的語類中, *zài xiānxíngyǔ shòudào cìyǔlèihuà de yǔlèi zhōng*), non potendo per questo motivo trovarsi in posizione di aggiunto (附加語, *fùjiāyǔ*). Tuttavia, i linguisti hanno scoperto che in cinese 自己 (*zìjǐ*) non ha affatto questo tipo di restrizioni nella misura in cui può trovarsi sia in posizione di aggiunto¹⁰ sia all'interno di una frase relativa in un contesto pragmatico-linguistico “opaco” (封閉語境的關係從句, *fēngbì yǔjìng de guānxi cóngjù*)¹¹.

A seguire, riportiamo quattro frasi tratte dal romanzo di 王朔 (*Wáng Shuò*), 《無人喝彩》 (*wǔrén hècǎi*)¹² e riprese da *Fāng Xīn Xīn* (2000) per illustrare questi due punti.

6. 一個大國，不能永遠只造電冰箱洗衣機，不能老是仿造別人，只要咱們 [pp把自己] 儘青山留住，總有一天這把柴會有人來砍！

Yī ge dà guó, bù néng yǒngyuán zhǐ zào diàn bīng xiāng xǐ yī jī, bù néng lǎoshi fǎngzào bié rén, zhǐyào zánmen bǎ zìjǐ dāng qīng shān liúzhù, zǒng yǒu yī tiān zhè bǎ chái huì yǒu rén lái kǎn!

Uno CLASS grande nazione, NEG MOD sempre solo fabbricare elettricità ghiaccio scatola lavare vestito macchina, NEG MOD sempre imitare altro uomo, finché IPL prendere stesso svolgere ruolo verde montagna mantenere, sempre avere uno giorno questo CLASS legno da fuoco MOD avere uno venire tagliare!

“Una grande nazione non può fabbricare sempre e solo frigoriferi e lavatrici, o creare basandosi sui modelli altrui, fintanto che ci considereremo come una montagna verde da preservare, allora ci sarà sicuramente un giorno in cui delle persone verranno a tagliare questa legna da fuoco!

7. “你把我僥倖客了”。錢康走開，拿起眼鏡重新戴上，[pp給自己]倒了杯酒，喝了一口，擡眼看肖科平。

“Nǐ bǎ wǒ dāng piáokè le. Qián Kāng zǒukāi, ná qǐ yǎnjìng chóngxīn dàishang, gěi zìjǐ dào le bēi jiǔ, hē le yī kǒu, tái yǎn kàn Xiào Kē Píng.

2Sg prender 1SG svolgere ruolo padrone di bordello ASP. Qián Kāng allontanarsi, prendere sollevare occhiali di nuovo indossare, a stesso versare ASP tazza liquore, bere ASP una bocca, sollevare occhio guardare Xiào Kē Píng.

“Mi hai preso per un magnaccia”. Qián Kāng si allontana, tira su gli occhiali e li indossa di nuovo, dopo essersi versato un bicchiere di vino ed averne bevuto una sorsata, alza lo sguardo e vede Xiào Kē Píng.

Le due frasi in (6) e (7) testimoniano l'uso di 自己 (*zìjǐ*) in posizione di aggiunto. In entrambe, infatti, il riflessivo si trova all'interno di un PP¹³ avverbiale. Vediamo, invece, adesso due ulteriori esempi tratti dal medesimo romanzo in cui si vuole esemplificare la possibilità che 自己 (*zìjǐ*) occorra in un contesto opaco (封閉, *fēngbì*) dal punto di vista linguistico-pragmatico.

8. 韓麗婷數著[NP自己剩下的錢]說“他們兩互相喂”。

Hán Lì Tíng shù zhe zìjǐ shèngxià de qián shuō “tāmen liǎng hùxiāng wèi”.

Hán Lì íng contare ASP stesso rimanere ASS soldi dire “3PL due mutuamente salutare”.

“Hán Lì Tíng contando i soldi rimanenti (di chi?) disse ‘loro due si salutano’”.

9. 肖科平當時就覺得[VP自己不行了], 身子一歪軟綿綿地倒下。

Xiào Kē Píng dāngshí jiù juéde zìjǐ bù xíng le, shēnzi yī wāi ruǎnmiánmián de dǎo xià.

Xiào Kē Píng in quel tempo ENF sentire stesso NEG bene ASP, corpo uno storto debole ST cadere giù.

“Xiào Kē Píng in quel tempo aveva già capito che sarebbe morto (chi? Xiào Kē Píng stesso? Un'altra persona?), il corpo ormai decrepito cadde debolmente a terra”¹⁴.

Come si può vedere dalle traduzioni sovrariportate, con contesto linguistico-pragmatico opaco o non trasparente (封閉語境的關係從句, *fēngbì yǔjìng de guānxi cóngjù*) si intende la possibilità del riflessivo 自己 (*zìjǐ*) di riferirsi sia al soggetto della frase in questione che ad un altro qualsiasi referente¹⁵. Da ciò che è stato esposto fino a questo punto sembrerebbe che l'uso anaforico del riflessivo cinese 自己 (*zìjǐ*) non sia governato da nessuna regola e limitato da nessuna restrizione. Le cose, però, non stanno così nella realtà dei fatti ed è proprio per questo motivo che come possiamo leggere in *Fāng XīnXīn* (2000) la teoria del legamento a distanza non sembra poter bastare. Un'ipotesi interessante è quella che viene definita l'effetto della proiezione massima, che in cinese viene tradotto indistintamente in tre diversi modi, ovvero 最大句效應 (*zuidà jù xiàoyìng*), 最大投射效應 (*zuidà yóushè xiàoyìng*) oppure 最高延伸性效應 (*zuìgāo yánshénxìng xiàoyìng*). Questa ipotesi secondo la quale anche se vi sono più subordinate l'anafora ritrova il proprio antecedente nel soggetto della frase principale, però, non può essere considerata come una condizione sintattico-grammaticale universale in quanto non è sempre applicabile, ma ancora una volta dipende dal contesto linguistico-pragmatico. Riprendiamo la frase in (5) che per comodità del lettore ripetiamo in (10).

10. 劉穎害怕[大家意識到了[自己是同性戀]].

Liù Yǐng hàipà [dàjiā yìshí dào le [zìjǐ shì tóngxìngliàn].

Liu Ying temere [tutti rendersi conto ASP [stesso essere omosessuale].

“Liu Ying teme che tutti si siano accorti che è gay”.

Nella frase in (10) in accordo con l'effetto della proiezione massima, 自己 (*zìjǐ*) viene interpretato come avente il proprio antecedente nel soggetto della frase matrice

(根句的主語, *gēnjù de zhǔyǔ*). In realtà però non è vi è nessun vincolo di tipo sintattico che, per così dire, obblighi 自己 (*zìjǐ*) a ricercare la propria coreferenza nel soggetto della frase principale piuttosto che in quello della prima subordinata. Con un eccesso di fantasia potremmo, infatti, interpretare la frase in modo che l'antecedente del riflessivo sia 大家 (*dàjiā*, *everybody*)¹⁶. Facciamo un altro esempio¹⁷ atto a mostrare la non rigidità dell'effetto della proiezione massima.

11. 我看老奶奶還不明白賣魚的騙了自己。

Wǒ kàn lǎo nǚnai hái bù míngbai mài yú de piàn le zìjǐ.

1SG vedere vecchio nonna ancora NEG capire vendere pesce ASS ingannare ASP stesso.

“Credo che mia nonna non abbia ancora capito che colui che le ha venduto il pesce l’ha ingannata”.

Nella frase in (11) l’interpretazione secondo cui l’antecedente di 自己 (*zìjǐ*) è la nonna e non il pronome soggetto di prima persona singolare non solo è grammaticale ma è anche preferibile da un punto di vista pragmatico. In questo primo paragrafo, quindi, una via di mezzo (nonché una via d’uscita) tra il legamento a distanza e l’effetto della proiezione massima può essere trovato a livello semantico¹⁸. *Ceteris paribus*, è il soggetto con il ruolo tematico più alto che riveste il ruolo di antecedente. L’ordine basilico dei livelli semantici è il seguente: Agente (施事, *shīshì*), Esperiente (心理經驗者, *xīnlǐ jīngyànzhe*), Tema (主題, *zhǔtí*) e Paziente (受事, *shòushì*). La possibilità che il ruolo di antecedente coreferente con 自己 (*zìjǐ*) venga svolta dal ruolo semantico più alto viene chiamata da Xu Liejiong (1996) l’effetto della gerarchia tematica (題元等級效應, *tíyuán děngjí xiàoyìng*).

Per concludere questo paragrafo, basato principalmente sulla pragmatica e sulla semantica, riportiamo due esempi dello stesso Xu Liejiong (1996).

12. 李先生的老闆的陰謀害了自己。

Lǐ xiānsheng de lǎobǎn de yīnmóu hài le zìjǐ.

Lǐ signore ASS boss ASS complotto recare dei problemi ASP stesso.

“Il complotto del boss del signore Li gli ha recato danni (al boss stesso)”.

13. 小李的爸爸的錢被自己的朋友偷走了。

Xiǎo Lǐ de bàba de qián bèi zìjǐ de péngyou tōu zǒu le.

Xiǎo Lǐ ASS papà ASS soldi PASS stesso ASS amico rubare camminare ASP.

“I soldi del padre di Xiao Li gli sono stati rubati dall’amico”.

Nella frase in (12) 自己 (zìjǐ) trova il proprio antecedente in 老闆 (lǎobǎn) e non in 李先生 (Lǐ xiānsheng) in quanto quest'ultimo riveste un ruolo semantico inferiore in quella che è la gerarchia tematica all'interno della quale il ruolo di agente (quello svolto da lǎobǎn) è quello che ha la priorità assoluta. Mentre nella successiva frase in (13) bàba ha la priorità semantica in quanto riveste il ruolo di paziente, mentre Xiǎo Lǐ non riveste né quello di agente né quello di esperiente.

3.3 Direzione di 自己 zìjǐ (語境制約自己的語義指向, yǔjìngzhìyuē zìjǐ de yǔyì zhǐxiàng)

Giunti a questo punto, riteniamo opportuno presentare un particolare approccio semantico¹⁹. A seconda di quelli che sono i diversi contesti linguistici all'interno dei quali si può trovare 自己 (zìjǐ), vi possono essere notevoli differenze dal punto di vista dell'interpretazione semantica (語義解釋, yǔyì jiěshì). In virtù del contesto pragmatico-linguistico, infatti, è possibile determinare precisamente se la referenza di 自己 (zìjǐ) debba andare in direzione del soggetto o dell'oggetto. Riporteremo, adesso, gli esempi analizzati da Fāng Xīn Xīn (2000) per capire meglio di che cosa stiamo parlando. Dapprima, riportiamo tutti gli esempi che ci interessano in questo lavoro ai quali faremo seguire un nostro commento esplicativo.

14. 我自己報了名。

Wǒ zìjǐ bào le míng.

1SG stesso annunciare ASP nome.

“Io stesso mi sono iscritto”.

15. 他們自己買票去。

Tāmen zìjǐ mǎi piào qù.

3PL stesso comprare biglietto andare.

“Loro stessi vanno a comprare il biglietto”.

Queste due frasi, in totale assenza di contesto, sembrerebbero avere un'interpretazione univoca, ipotesi supportata dall'unica possibile traduzione in italiano. In realtà, in cinese queste due frasi possono avere un'interpretazione semantica contestualizzata differente a seconda che la direzione dell'interpretazione avvenga nei confronti del soggetto piuttosto che del verbo²⁰. Riportiamo, adesso, alcuni esempi in cui abbiamo le medesime frasi di (13) e (14) in un contesto, questa volta, linguisticamente determinato. Cercheremo, poi, di capire quali diverse interpretazioni semantiche possiamo assegnare nei diversi casi.

13a.

朋友們都說北航的健美操班教得不錯，他們都讓我替他們報個名。我先替他們報了名之後我自己報了名。

Péngyou men dōu shuō Běi Háng de jiànměicāo bān jiào de bú cuò, tāmen dōu ràng wǒ tì tāmen bào ge míng. Wǒ xiān tì tāmen bào le míng zhīhòu wǒ zìjǐ bào le míng.

Amico PL tutto dire Pechino Aviazione ASS aerobica ASS classe insegnare ST NEG male, 3PL tutto fare 1SG PR 3SG iscriversi. 1SG prima PR 3PL iscrivere ASP nome dopo 1SG stesso iscrivere ASP nome.

“Tutti i miei amici mi hanno detto che la classe di acrobazie della scuola di aviazione di Pechino insegna bene. Dopo aver fatto l'iscrizione per loro ho iscritto anche me stesso”.

13b.

別的小朋友都是自己去少年宮報個名。當初我爸媽反對。畢竟，我爸媽也同意了。就是昨天我自己報了名²¹。

Biéde xiǎo péngyou dōu shì zìjǐ qù shàoniángōng bào ge míng. Dāngchū wǒ bà mā fǎnduì. Bìjìng, wǒ bà mā yě tóngyì le. Jiùshì zuótiān wǒ zìjǐ bào le míng.

Altro piccolo amico tutto ENF stesso andare palazzo dei bambini iscrivere CLASS nome. All'inizio 1SG genitori opporre. Finalmente 1SG genitori anche essere d'accordo ASP. È ieri 1SG stesso iscrivere ASP nome.

“Gli altri amichetti sono andati tutti a iscriversi al Palazzo dei Bambini. All'inizio i miei genitori non erano d'accordo ma poi alla fine anche loro hanno accettato. È ieri che mi sono andato a iscrivere anch'io”.

14a. 他們自己買票去，不想讓別人代買。

Tāmen zìjǐ mǎi piào qù, bù xiǎng ràng bié ren dài mǎi. 3PL stesso comprare biglietto andare, NEG volere fare altra persona rappresentare comprare.

“Loro stessi vanno a comprare il biglietto, non vogliono commissionare questa spesa ad altri”

14a'. 我自己會，不用你管。

Wǒ zìjǐ huì, bú yòng nǐ guǎn.

1SG stesso potere, NEG utile 2SG preoccupare.

“Ci penso io, non ti stare a preoccupare”.

14b. 他們自己買票去，不和集體一起去。

Tāmen zìjǐ mǎi piào qù, bù hé jí tǐ yìqǐ qù.

3PL stesso comprare biglietto andare, NEG con squadra insieme andare.

“Vanno da soli a comprare il biglietto, non insieme con tutti gli altri”.

14b'. 我自己去，不需要你幫助。

Wǒ zìjǐ qù, bù xūyào nǐ de bāngzhù.

1SG stesso andare, NEG avere bisogno di 2SG ASSaiuto.

“Ci vado da solo, non ho bisogno del tuo aiuto”.

14b''. 我自己去，你們不用去。

Wǒ zìjǐ qù, nǐmen bú yòng qù.

1SG stesso andare, 2PL NEG utile andare.

“Ci vado io, non importa che ci andiate voi”.

In conclusione, nella frase in (13a) tra il soggetto 我 (wǒ) e 自己 (zìjǐ) non si può inserire nessun altro elemento giacché l'interpretazione semantica di 自己 (zìjǐ) è proprio in direzione del pronome personale soggetto di prima persona. Al contrario, in (13b) tra il soggetto 我 (wǒ) e 自己 (zìjǐ) è possibile inserire un altro elemento come un modificatore avverbiale (狀語, *zhuàngyǔ*), ad esempio 我終於自己報了名, *wǒ zhōngyú zìjǐ bào le míng, mi sono finalmente andato a iscrivere anch'io*). Questa inserzione è del tutto legittima in quanto l'interpretazione semantica di 自己 (zìjǐ) non è più verso il soggetto, bensì verso il verbo. Che cosa significa in termini pratici che la direzione dell'interpretazione semantica è rivolta al verbo? Nella frase che stiamo analizzando significa che 自己 (zìjǐ) ci indica come è stata svolta l'azione espressa dal verbo (iscriversi), e cioè senza l'aiuto dei genitori.

Lo stesso ragionamento può essere applicato anche alle altre frasi. Infatti, il significato di (14a) è equivalente a dire che dal punto di vista tematico gli agenti sono andati a comprare i biglietti di persona (親自, *qīnzi*). In (14b), invece, il significato è che loro hanno comprato il biglietto da soli. Si tratta di piccole sfumature che tuttavia dal punto di vista semantico apportano dei notevoli cambiamenti. La direzione di 自己 (zìjǐ) dipende soltanto dal contesto linguistico pragmatico o vi possono essere altri elementi dai quali poterla dedurre? Nel presente lavoro, la nostra posizione coincide con quella di Fāng XīnXīn (2000) per cui l'interpretazione direzionale del riflessivo può in realtà essere dedotta dalla semantica del verbo. A seguire, riportiamo degli estratti di testo e delle frasi in cui l'interpretazione del riflessivo può avvenire soltanto nei confronti del soggetto della frase matrice e non del verbo. Successivamente, cercheremo di capire che cos'è che accomuna queste porzioni di lingua dal punto di vista semantico. I due estratti di testo sono presi dallo scrittore 老舍 (*Lǎo Shě*)²², ripreso in Fāng XīnXīn (2000).

15. 方太太:

她們都瘋了, 我還沒瘋! 看, 這裡盆朝天碗朝地, 沒人管。火滅了, 開水沒有一點, 我連碗熱茶都喝不到嘴! 方大鳳:

媽, 您自己沒長著手嗎? 方太太:

啊哈! 你敢跟我頂嘴?

告訴你吧, 我長著手就是為揍你的!

Fāng tàitai: tāmen dōu fēng le, wǒ hái méi fēng! Kàn, zhèlǐ pén cháo tiān wǎn cháo dì, méi rén guǎn. Huǒ miè le, kāishuǐ méi yǒu yì diǎn, wǒ lián wǎn rè chá dōu hē bu dào zuǐ! Fāng Dà Fèng: mā, nín zìjǐ méi zhǎng zhuóshǒu ma? Fāng

tàitai: āhā! Nǐ gǎn gēn wǒ dǐngzuǐ? Gàosu nǐ ba, wǒ zhǎng zhuóshǒu jiùshì wèi zòu nǐ de!

Fāng signora: 3P tutto pazzo ASP, 1SG ancora NEG pazzo! Guardare, qui bacinella verso cielo ciotola verso terra,

NEG persona interessare. Fuoco estinguersi ASP, acqua bollente NEG avere un poco, 1SG perfino ciotola caldo

te tutto bere NEG arrivare bocca! Fāng Dà Fèng: mamma, 2SG stesso NEG crescere mettere mano a INT?

Fāng signora: aha! 2SG osare con 1SG sfidare rispondendo? Dire 2SG SUGG, 1SG crescere mettere mano a proprio per picchiare te ENF!

“Signora Fang: sono tutte impazzite, io però no! Guarda, la bacinella sta in su e la tazza all’inghiù, e non gliene importa niente a nessuno. Il fuoco si è spento e l’acqua bollente non ce ne è nemmeno un po’. Non riesco neanche a far arrivare una tazza di tè caldo alla bocca! Fang Da Feng: mamma, ma non le puoi fare dasola con le tue mani queste cose? Signora Fang: aha! Osi sfidarmi? Te lo dico io a cosa mi serviranno queste mani, a picchiarti!”

Secondo breve estratto di testo:

16. 不要冤枉人，你自己不是也要上學嗎

Bù yào yuānwang rén, nǐ zìjǐ bú shì yě yào shàng dàxué ma?

NEG volere trattare ingiustamente persona, 2SG stesso NEG ENF anche volere andare a scuola INT?

“Non te la prendere ingiustamente con le persone, non ci sei voluto andare anche tu stesso a scuola?”

17. 他們自己知道這件事的嚴重性²³。

Tāmen zìjǐ zhīdao zhè jiàn shì de yánzhòngxìng.

3PL stesso sapere questo CLASS cosa ASS gravità.

“Loro stessi sono a conoscenza della gravità della situazione”.

18. 小張自己最清楚這件事兒的後果。

Xiǎo Zhāng zìjǐ zuì qīngchū zhè jiàn shì de hòuguǒ.

Piccolo Zhang stesso SUP chiaro questo CLASS cosa ASS conseguenza.

“Xiao Zhang stesso ha ben chiare le conseguenze di questa faccenda”.

Come precedentemente sottolineato, all’interno di tutte le frasi e degli estratti di testo sovrariportati 自己 (zìjǐ) può essere interpretato soltanto in direzione del soggetto della principale. Come possiamo leggere nella letteratura, una delle categorie linguistiche (語言範疇, *yǔyán fànchóu*) più importanti è il verbo. Da un punto di vista semantico, come fa notare *Fāng Xīn Xīn* (2000), le caratteristiche e le peculiarità del verbo influiscono su quella che è l’interpretazione che deve essere data agli elementi della frase. Spesso, il significato dei verbi può variare a seconda delle estensioni semantiche in virtù dei diversi contesti linguistico-pragmatici. Ogni giudizio di ordine semantico, quindi, non può prescindere a nostro avviso dal contesto (上下文, *shàngxiàwén*), in quanto a seconda della situazione contestuale e prosodica²⁴ possiamo dare al verbo dei

significati diversi e attribuirgli in un secondo momento le caratteristiche semantiche più appropriate. In definitiva, quindi, i verbi dovrebbero essere classificati e categorizzati in base alla loro natura semantica, e nella fattispecie i verbi polisemici 多義項動詞, (*duōyìxiàng dòngcí*) dovrebbero essere considerati a tutti gli effetti come delle parole distinte. Come abbiamo sottolineato a più riprese, il controllo (統制, *tǒngzhì*) di 自己 (*zìjǐ*) può dipendere²⁵ da quelle che sono le peculiarità semantiche del verbo.

3.4 自己 (*zìjǐ*) è una logofora (語內傳遞語, *yǔnèi chuíandiǔyǔ*)

Una logofora in linea di massima può essere definita come un pronome utilizzato per esprimere la prospettiva²⁶ della persona alla quale si riferisce. Originariamente il nome di logofora venne coniato per distinguere i pronomi di questo tipo da quelli canonici in alcune lingue dell'Africa occidentale. In queste lingue, infatti, frasi quali quelle in (19) e (20) sono caratterizzate da pronomi ben diversi a seconda di quella che è la prospettiva, cosa che, invece, in inglese, ad esempio, non accade.

19. *Mary_k said that she_k would come tomorrow.*

20. *Mary_k said that she_j would come tomorrow.*

In inglese la possibilità che *she* si riferisca a Maria o a un'altra persona di sesso femminile è ambigua, come ben vediamo dalla scelta di indici uguali o diversi. Successivamente, il termine *logofora* venne esteso anche a quelle lingue, quali il cinese, in cui i ruoli standard della teoria del Legamento, come abbiamo visto, non vengono applicati. È stato notato dai linguisti che tutte le eccezioni in un modo o nell'altro hanno a che fare con la prospettiva. Una logofora si riferisce ad una persona il cui discorso o pensiero, attitudine o stato di coscienza e/o punto di vista o prospettiva è riportata. (Huang C.T. James, C.S. Luther-Liu 2001). Questa persona può essere colui che parla, chiamato la fonte esterna, oppure un protagonista interno che viene denotato da un argomento della frase, quale ad esempio il soggetto della frase matrice.

A seguire illustriamo alcuni dei ruoli riportando due esempi tratti da Huang C.T. James, C.S. Luther-Liu (2001):

21. 李四_k說[張三常批評自己_k].

Lǐsì_k shuō [Zhāng Sān cháng pīpíng zìjǐ_k].

Lisi dire [Zhang San spesso criticare stesso].

“Lisi dice che Zhang San spesso la critica”.

22. [自己_k的小孩沒得獎]的消息使李四_k很傷心。

[Zìjǐ_k de xiǎo hái méi dě jiǎng] de xiāoxi shǐ Lǐsì_k hěn shāngxīn.

[Stesso ASS piccolo ragazzo NEG ottenere premio ASS notizia rendere Lisi molto triste.

“La notizia del fatto che il figlio di Lisi non abbia ricevuto un premio l’ha resa molto triste”

Nella frase in (21) Lisi viene interpretata come la “fonte antecedente” di 自己 (*zìjǐ*), mentre nella successiva (22) Lisi non è altro che l’elemento interno il cui stato mentale viene riportato.

Ci sono anche altri casi in cui 自己 (*zìjǐ*) non può affatto essere considerato un’anafora sintattica bensì una logofora legata al parlante (la fonte esterna). Stiamo parlando dei casi in cui 自己 (*zìjǐ*) non ha nessun tipo di legame sintattico, risultando, quindi, *sentence-free*. Consideriamo due ulteriori esempi sempre tratti da Huang C.T. James, C.S. Luther-Liu (2001):

23. 這個想法，除了自己，只有三個人贊成。

Zhè ge xiǎngfǎ, chúle zìjǐ, zhǐ yǒu sān ge rén zànréng.

Questo CLASS idea, eccetto stesso solo esserci tre CLASS persone condividere.

“A parte me, ci sono altre tre persone che condividono questa idea”.

24. 這篇文章是安娜和自己寫的，請多多指教。

Zhè piān wénzhāng Ānna hé zìjǐ xiě de, qǐng duōduo zhǐjiào.

Questo CLASS articolo Anna e stesso scrivere ENF, richiedere molto consigli e commenti.

“Questo articolo è stato scritto da Anna e da me stesso, vi preghiamo di darci i vostri preziosi consigli e le vostre opinioni”.

Nelle due frasi sopra riportate 自己 (*zìjǐ*) può essere sostituito dal pronome di prima persona singolare *io*, *me* o *me stesso*, come vediamo anche dalla traduzione.

In definitiva, quindi, una proprietà necessaria della logofora 自己 (*zìjǐ*) deve essere la denotazione da parte del suo antecedente di un individuo in un qualche modo conscio e consapevole dell’evento che viene riportato. Un ultimo punto degno di nota è il cosiddetto *blocking effect*, il quale come si può leggere in Huang (1984) è primariamente dovuto alle cosiddette strategie percettuali, ovvero il tentativo di evitare conflitti di prospettiva. Anzitutto è necessario sottolineare che un pronome di

prima o di seconda persona può bloccare un precedente antecedente di terza persona, come vediamo in (25):

25. 張三覺得我在_k批評自己_k。
 Zhāngsān juéde wǒ zài pīpíng zìjǐ.
 Zhangsan ritenere 1SG stare criticare stesso.
 “Zhangsan ritiene che io stia criticando me stesso”.

Nella frase in (25), l’unica interpretazione possibile è quella per cui 自己 (zìjǐ) trova il proprio antecedente nel pronome di prima persona singolare, in quanto è come se la frase sopra riportata derivasse da quella in (26):

- (26) 張三覺得 “我在批評我”。
 Zhāngsān juéde “wǒ zài pīpíng wǒ”.
 Zhangsan ritenere 1SG stare criticare 1SG
 “Zhangsan ritiene: “io sto criticando me stesso”.

In secondo luogo, è opportuno notare che il *blocking effect* può avvenire anche nel momento in cui tra il soggetto della frase matrice e 自己 (zìjǐ) si interpone un altro elemento che non è necessariamente un soggetto:

- (27) 張三_i告訴我_j李四_k恨自己_{*i/j/k}。
 Zhāngsān gàosu wǒ Lǐsì hèn zìjǐ.
 Zhangsan dire 1SG Lisi odiare stesso.
 “Zhangsan mi ha detto che Lisi mi/si odia”.

In questo caso l’antecedente di 自己 (zìjǐ) può essere sia *Lisi* che il pronome di prima persona singolare, tuttavia in virtù del *blocking effect* Zhangsan non può essere l’antecedente del riflessivo, come vediamo dall’agrammaticalità della traduzione in cui Zhangsan è coindicizzato con 自己 (zìjǐ). Anche i pronomi di terza persona singolare nel momento in cui sono introdotti da un deittico possono innescare il *blocking effect*:

- (28) 張三說他/她欺騙了自己。
 Zhāngsān shuō tā/tā qīpiàn le zìjǐ.
 Zhangsan dire 3SG/3SG ingannare ASP stesso.
 “Zhangsan ha detto che lui/lei si è ingannato/a”.

Per concludere, vogliamo parlare dell’asimmetria che esiste tra gli NP singolari e plurali per quanto concerne il *blocking effect*. Un NP plurale non può bloccare un

antecedente singolare, mentre uno plurale sembrerebbe poterne bloccare uno singolare. Vediamo degli esempi:

- (29) 李四_j說他們_k常批評自己_{j/k}。
 Lǐsì shuō tāmen cháng pīpíng zìjǐ.
 Lisi dire 3PL spesso criticare stesso.
 “Lisi dice che loro si sono/l’hanno criticati/a”.

- (30) 他們_j說李四_k常批評自己_{*j/k}。
 Tāmen shuō Lǐsì cháng pīpíng zìjǐ.
 3PL dire Lisi spesso criticare stesso.
 “Loro dicono che spesso Lisi si critica”.

Infine, è interessante sottolineare che se un NP plurale è accompagnato da un quantificatore universale quale 都 (*dōu*, tutto), allora non si verificherà nessun *blocking effect*, in quanto, da ciò che possiamo dedurre fin qui, l’importante è che l’antecedente di 自己 (*zìjǐ*) sia percepito come singolare anche se sintaticamente non lo è²⁷. Nella fattispecie l’antecedente 他們都 (*Tāmen dōu*), nonostante sia sintatticamente plurale viene interpretato in senso distributivo, come se fosse semanticamente singolare. Concludiamo questo capitolo riportando un esempio di ciò che abbiamo appena illustrato in teoria:

- (31) 他們_j都說李四_k常批評自己_{j/k}。
 Tāmen dōu shuō Lǐsì cháng pīpíng zìjǐ.
 3PL tutto dire Lisi spesso criticare stesso.
 “Loro tutti dicono che spesso Lisi li/si critica”.

Come vediamo, quindi, l’antecedente è plurale, però giacché è presente il quantificatore universale *dōu*, non viene innescato il *blocking effect* e la coreferenza, quindi, può avvenire sia con *Lisi* che con il pronome di terza persona plurale.

4. Conclusione

In conclusione, vorremmo ancora una volta sottolineare la natura del nostro approccio che abbiamo deciso di definire “pragmaticolistico” nell’analisi di 自己 (*zìjǐ*). Per poterlo analizzare accuratamente è stato necessario operare dapprima una distinzione tra il riflessivo locale ed il riflessivo legato a distanza. Il *zìjǐ* locale è a tutti gli effetti considerato come un’anafora la cui referenza può e deve essere retta dalla Condizione A della Teoria del Legamento. Il *zìjǐ* legato a distanza, invece, può essere considerato

come una logofora a tutti gli effetti. Ci siamo poi concentrati sugli aspetti pragmatico-semantiche del problema, sottolineando l'importanza del contesto pragmaticamente determinato affinché ci possa essere una corretta interpretazione coreferenziale.

Aspetto altrettanto importante è la semantica del verbo in virtù della quale il riflessivo *zìjǐ* può riferirsi al soggetto piuttosto che al verbo a seconda dei casi. Non potevamo concludere l'esposizione del nostro approccio "pragmaticolistico" che facendo riferimento anche all'importanza dell'aspetto sintattico nella misura in cui il *blocking effect* riveste un'importanza fondamentale nella comprensione di come funzioni in mandarino il riflessivo *zìjǐ*.

Nel corso dell'articolo, abbiamo ripetutamente sottolineato la natura olistica del nostro approccio, nella misura in cui non abbiamo voluto prescindere dal contributo significativo di nessuna scuola di pensiero. Abbiamo cominciato, infatti, l'esposizione con la trattazione del fenomeno della coreferenza all'interno della Teoria della Reggenza e del Legamento e ai successivi sviluppi della coreferenza stessa all'interno del quadro della grammatica generativa (GG) chomskyana per, poi, giungere, invece, ad un approccio di tipo strettamente pragmatico-semantiche. Abbiamo raccolto degli estratti di lingua significativi, abbiamo concentrato la nostra attenzione su di essi giungendo, così, ad abbracciare l'ipotesi per cui nella lingua cinese, in particolar modo, i fenomeni legati alla coreferenza ed a concetti linguistici di fondamentale importanza quale quello di *hanging topic* siano legati alla pragmatica più che alla sintassi. Nella letteratura linguistica, sono stati scritti molti volumi in cui viene sottolineato il fatto che il cinese sia una lingua pragmaticamente orientata e la relativa importanza della dimensione pragmatica nell'analisi ed interpretazione di vari fenomeni linguistici. Tuttavia, ciò che nel presente lavoro abbiamo voluto originalmente sottolineare sta nella compresenza, nel raffronto e nel discernimento tra diversi livelli di analisi, che apparentemente sembrerebbero escludersi vicendevolmente quali la grammatica generativa da una parte e la pragmatica dall'altra. Abbiamo voluto, inoltre, prendere in considerazione varie manifestazioni della lingua cinese a livello di stili e registri diversi, di idioletto e di *corpus* scientifico per poter, infine, grazie al supporto dei dati linguistici da noi studiati e commentati, giungere alla conclusione che indipendentemente dal livello di analisi, o dal grado di formalità o informalità della lingua, in cinese il fenomeno della coreferenza trova la sua interpretazione più immediata e corretta nell'interfaccia pragmatico-semantiche. Con nessuna pretesa di esaustività, abbiamo, in questo modo, concentrato la nostra

attenzione su un tipo di approccio che, non prescindendo da nessuna scuola di pensiero, potesse essere supportato da degli estratti di lingua significativi atti a farci riflettere su come funzioni effettivamente la coreferenza in cinese: l'approccio *pragmaticolistico*.

Bibliografia

- Cecchetto, Carlo. 2002. Introduzione alla sintassi. Teoria del legamento. Milano: Edizioni Universitarie di Lettere Economia e Diritto.
- Chen, Ping. 1996. Pragmatic interpretation of structural topic and relativization in Chinese. In: *Journal of Pragmatics* 21:389-406.
- Chomsky, Noam. 1973. Conditions on Transformations. In Stephen R. Anderson and Paul Kiparsky (eds): *a Festschrift for Morris Halle*, 232-285. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Chomsky, Noam. 1981. *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Holland: Foris Publications.
- Chomsky, Noam. 1982. Some concepts and consequences of the theory of government and binding. Cambridge: the MIT press.
- Chomsky, Noam. 1986a. *Barriers*. Cambridge: The MIT press.
- Chomsky, Noam. 1986b. *Knowledge of Language*. Cambridge: the MIT press.
- Chomsky, Noam. 1995. Bare phrase structure. Government and binding theory and the Minimalist Program In Gert Webelhuth (ed.), 71-132. Oxford: Blackwell.
- Fang, Xinxin. 2000. Caratteristiche semantiche del verbo e direzione di ziji pubblicato in cinese nel periodico della facoltà di scienze sociali dell'università normale di Pechino. (方欣欣 动词的语义特征决定“自己”的语义指向》, 《首都师范大学学报》(社科版) 2000增刊.
- Frascarelli, Mara. 2007. Subjects, Topics and the Interpretation of pro. A new approach to the null subject parameter. In: *Natural Language and Linguistics Theory*.
- Huang, James. 1982. Relazioni logiche e teoria della grammatica cinese. Tesi di dottorato al MIT. (漢語中的邏輯關係及語法理論, 黃正德 著).
- Huang, James. 1984. On the distribution and reference of empty pronouns. In: *Linguistic Inquiry* 15, 531-574.
- Huang, James. 1987. Remarks on Empty Categories in Chinese. In: *Linguistic Inquiry*, 18, 2, 321-337.
- Huang, James. 1989. Pro-drop in Chinese: a generalized control theory. In Osvaldo Jaeggli and Ken Safir (eds.): *The Null Subject Parameter*, 185-214.
- Huang, James. 1991. On *be* and *have* in Chinese. In Institute of History and Philology, Taipei (ed.): *Essays in Memory of Professor Fangkwei Li*, 43-62.
- Huang, James, Liu, Luther. 2001. Logophoricity, attitudes and Ziji at the interface. In Peter Cole, et al. (eds.), *Long Distance Reflexives, Syntax and Semantics* 33, 141-195.
- Huang, James and Li, Audrey and Li, Yafei. 2004. *Syntax of chinese*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Huang, Yan. 1994. The syntax and pragmatics of anaphora: with special reference to Chinese. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huang, Yan. 2000. Anaphora. A cross-linguistic approach. Oxford: Oxford University press.
- Lasnik, Howard. 1976. Remarks on coreference. In: *Linguistics analyses* 2:1-22.
- Lasnik, Howard and Stowell, Tim. 1991. Weakest crossover. In: *Linguistic Inquiry* 22:687-720.
- Reinhart, Tanya. 1983. Anaphora and semantic interpretation. London and Sydney: Croom Helm.
- Reinhart, Tanya. 1976. The syntactic domain of anaphora. Ph.D. Dissertation. Cambridge: MIT press.
- Rizzi, Luigi. 1986. Null objects in Italian and the theory of *pro*. In: *Linguistic Inquiry*, 17: 501-57.
- Shi, Dingxu. 2000. Topic and Topic-Comment Constructions in Mandarin Chinese. In: *Language*, Vol. 76, No. 2, pp. 383- 408.
- Tang, Jane. 1989. Chinese Reflexives. In: *Natural Language and Linguistic Theory* 7:93-121.
- Xiong, Liejiong. (ed.) 1996. Teoria della grammatica generativa. In: Shànghǎi wàiyǔ jiàoyù. (pubblicato in cinese). (徐烈炯编著 (1996) 《生成語法理論》，上海外語教育出版社)

Ulteriori referenze bibliografiche

- Hu, Jianhua. 1995. Referenza nulla ed interpretazione coreferenziale di zìjǐ. In: Xiàndài wàihuà. (pubblicato in cinese). (胡建华. 空指代的控制与“自己”的释义. 现代外语(4):1—6.)
- Hu, Jianhua. 1998. Studi sui pronomi riflessivi a distanza in cinese. In: dāngdài yǔyán. (pubblicato in cinese). (胡建华. 汉语长距离反身代词化的句法研究. 当代语言学,(3):33—40).
- Hu, Jianhua. 1998. Descrizione e studio delle caratteristiche dei pronomi riflessivi cinese secondo un approccio unilaterale. In: Wàiguóyǔ. (pubblicato in cinese). (胡建华. 约束、述谓与特征核查：最简方案框架内的反身代词化研究. 外国语, (5):58—64).
- Huang, Yun-Hua. 1984. Chinese Reflexives. In: *Studies in English Literature and Linguistics* 10:163-188.
- Jaeggli, O.; Safir, K. (eds) 1989. Pro-drop in Chinese: a generalized control theory. The Null Subject Parameter. In: Kluwer, Dordrecht, 185-214.
- Lebeaux, David. 1983. A distributional difference between reciprocals and reflexives. In: *Linguistic Inquiry* 14:723- 730.
- Norman, Jerry. 1995. Chinese Cambridge Language Surveys. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pica, Pierre. 1987. On the nature of reflexivization cycle. In McDonough & B. Plunkett (eds): *Proceedings of the North Eastern Linguistics Society* 17:483-499,.
- Ross, John. 1967. Constraints on Variables in Syntax, Doctoral dissertation, Cambridge, Massachusetts: MIT press,

- Shi, Dingxu. 1994. The nature of Chinese emphatic sentences. In: *Journal of East Asian Linguistics* 3:81-100.
- Speas, Margaret. 1995. *Economy, Agreement and the Representation of Null Arguments*. Manuscript, Amherst: University of Massachusetts.
- Teng, Shou Xin. 1974. Double nominatives in Chinese. In: *Language* 50:455-473.
- Teng, Shou Xin. 1979. Remarks on cleft sentences in Chinese. In: *Journal of Chinese linguistics* 7:101-114.
- Thompson, Sandra. 1973. Transitivity and some problems with the ba construction in Mandarin Chinese. In: *Journal of Chinese Linguistics*. 1:208-221.
- Tsao, Feng-fu. 1977. A functional study of topic in Chinese: the first step toward discourse analysis. Doctoral dissertation. Los Angeles: USC.
- Wang and Stillings. 1984. Chinese reflexives. In Chunyan Ning et al. (eds): *Proceedings of the First Harbin Conference on Generative Grammar*, 100-109. Heilongjiang University.
- Xu, Liejong. 1986. Free Empty Category. In: *Linguistic Inquiry* 17, 75-93.

Grammatiche cinesi

- Chao, Y.R. 1968. *A grammar of spoken Chinese*. Berkeley and LA: University of California Press.
- Li e Thompson. 1981. *Mandarin Chinese: a functional reference grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Mobo, C.F; Gao. 1985. *Mandarin Chinese, An Introduction* (Chapter 6 grammar). Oxford: Oxford University Press.
- Rimmington, Don; Yi Po-Ching. 2004. *Chinese. A comprehensive Grammar*. Leeds: Routledge.

Dizionari

- 漢英辭典, a *Chinese-English dictionary*,
北京外國語學院英語系。商務印書館。1999年北京。(Dizionario del
dipartimento di anglicistica dell'università di lingue straniere di Pechino).
A new pocket English-Chinese dictionary, revised edition.
新英漢小詞典, 修訂版。上海譯文出版社。
(Dizionario tascabile cinese-inglese, edizione shànghǎi yìwén).
Dizionario italiano-cinese cinese-italiano, Antonio Vallardi Editore 2000.
Dizionario compatto cinese-italiano italiano-cinese e conversazioni di Zhao
Xiuying e Franco Gatti, editore Zanichelli 1996.
Modern Chinese Dictionary (5th Edition) 现代汉语词典(第五版)
Edizione: China Social Sciences Institute
中国社会科学院语言研究所词典编辑室.

Dizionari on-line

- www.zhongwen.com/zi.htm
<http://icecube.berkeley.edu/~dima/stuff/chinese/>
<http://www.primezero.com/chinese/>
http://www.ptsg.com/chinese_tw2/dictionary/dictionary.html
<http://www.mandarintools.com/worddict.html>

<http://humanum.arts.cuhk.edu.hk/Lexis/Lindict/>
<http://140.111.34.46/dict/> (國語詞典)
<http://www.lexiconer.com/>
<http://www.xuezhongwen.net/chindict/chindict.php?page=translate>
<http://www.corpus.leeds.ac.uk/query-zh.html>

Legenda

1SG= prima persona singolare
 2SG= seconda persona singolare
 3SG= terza persona singolare
 1PL= prima persona plurale
 3PL= terza persona plurale
 ASP= particella aspettuale
 ASS= particella associativa
 BA= contrassegno del paziente
 CAUS= preposizione introducente una proposizione causale
 ENF= struttura enfaticizzante
 ESP= particella denotante esperienza passata
 INT= particella indicante una domanda
 LOC= preposizione locativa, particella esprimente stato in luogo
 MOD= verbo modale
 NEG= negazione
 PASS= marca indicante il complemento d'agente
 PL= marca per il plurale
 PR= preposizione
 ST= particella strutturale
 SUGG= particella indicante una proposta
 SUPER= particella esprimente il superlativo assoluto

¹ Per un approfondimento cfr. primo capitolo.

² Cfr. Xiong Liejiong (1996).

³ Per una definizione di categoria di reggenza rimandiamo al primo capitolo.

⁴ Gli esempi in questo capitolo sono tratti dal *corpus* cinese consultabile *online* sul sito dell'università inglese di Leeds.

⁵ Ricordiamo che UG (dall'inglese *universal grammar*) sta per grammatica universale.

⁶ Ricordiamo che NP (dall'inglese *noun phrase*) sta per sintagma nominale.

⁷ Vd. §2.2

⁸ Vd. §2.3

⁹ In realtà il verbo transitivo *dùì bu qǐ* non ha un corrispettivo perfetto in italiano. Abbiamo ritenuto che deludere potesse in un qualche modo renderne l'idea in modo più appropriato di un semplice *scusa*.

¹⁰ Gli aggiunti sono dei sintagmi preposizionali oppure degli elementi avverbiali, quali i complementi di tempo o di luogo che non sono essenziali affinché la frase risulti grammaticale. Tuttavia apportano delle informazioni aggiuntive.

¹¹ Nonostante il significato di 封閉 sia chiuso negli studi di linguistica viene tradotto come *opaco*.

¹² Il titolo inglese di questo romanzo è "no more applause". Nel 1993 "*wǔrén hècǎi*" viene adattato a film grazie alla scenografia di 孟朱 (*Měng Zhū*) e alla regia di 崗廈 (*Gǎng Xià*).

¹³ Ricordiamo che PP (dall'inglese *prepositional phrase*) sta per sintagma preposizionale.

¹⁴ Nonostante la traduzione che venga per prima a mente sia quella per cui il riflessivo è coreferente con il soggetto della frase principale, tuttavia non è l'unica traduzione o interpretazione grammaticalmente possibile, come riscontrato dopo aver sottoposto questa frase alla lettura di venti madrelingua diversi provenienti da Taiwan.

¹⁵ Secondo una parte notevole della letteratura linguistica cinese questo referente non sarebbe altro che il *dangling* o *hanging topic* (topic sospeso) a livello del discorso. Cfr. primo capitolo.

¹⁶ Potremmo, ad esempio, avere questo tipo di interpretazione nel caso in cui 劉穎 (*Liù Yǐng*) soffra di omofobia e tema che tutti, nel senso di tutte le persone si siano resi conto di essere gay. Ciò che vogliamo sottolineare nella presente sede è che comunque sia non risulterebbe agrammaticale!

¹⁷ Preso da *Fāng Xīn Xīn* (2000).

¹⁸ La presente analisi è tratta da 徐烈炯, *Xú Liè Jiǒng* (1996), ripresa da 方欣欣, *Fāng Xīn Xīn* (2000).

¹⁹ Questo approccio è presentato da *Fāng Xīn Xīn* (2000). Tutti gli esempi di questo paragrafo sono tratti dalla medesima fonte.

²⁰ Con questo, vogliamo sottolineare il fatto che 自己 (*zìjǐ*) può influenzare, a seconda dei casi, o il soggetto che lo precede o il verbo che viene dopo, portando, così, in virtù del contesto a delle interpretazioni differenti.

²¹ Nella sua parte centrale, questa frase è stata leggermente modificata per motivi di spazio, lasciando, tuttavia, inalterato il senso del 自己 (*zìjǐ*)

²² Nome di penna dello scrittore nato a Pechino di nome 舒慶春 (*Shū Qīngchūn*) morto nel 1966. Le prime due frasi che abbiamo deciso di riportare in questo lavoro sono tratte da un dramma intitolato 方珍珠 (*Fāng Zhēnzhū*).

²³ *Fāng Xīn Xīn* (2000).

²⁴ Vogliamo sottolineare l'importanza nella lingua cinese degli elementi prosodici quali i toni che sono dei veri e propri elementi distintivi, che apportano, quindi, differenze notevoli nell'interpretazione semantica.

²⁵ Da un punto di vista strettamente semantico.

²⁶ La prospettiva viene definita come ciò che una persona esperisce e decide di ricordare e di raccontare.

²⁷ Un NP plurale a cui succede un quantificatore plurale viene percepito in cinese come se fosse singolare. *Tamen dou*, infatti, significa essi tutti, ma nel senso di ognuno di essi preso nella sua singolarità.

Resumé

Uvedená štúdiá sa zameriava na fenomén textovej koreferencie v čínskom jazyku vo vzťahu k tradičnej teórii a snaží sa ponúknuť tzv. pragmatikolistický model, ktorý sa zakladá na doteraz poznaných teóriách, najmä v rámci generatívnej gramatiky Noama Chomského.

LA POETICA NELLE PRIME OPERE DI GIORGIO CAPRONI

Michele Bononi

michele.bononi@gmail.com

Introduzione

Giorgio Caproni nacque a Livorno, in Toscana, il 7 gennaio 1912. All'età di 12 anni lasciò la città affacciata sul mar Tirreno per trasferirsi a Genova, città cui restò legato tutta la vita⁽¹⁾ e dove frequentò gli studi. Dapprima La scuola Elementare Canevari, poi la scuola Complementare "Usodimare", per avviarsi ad una professione. Frequentò anche il corso di violino e composizione all'Istituto musicale Giuseppe Verdi, ottenendo ottime valutazioni; la carriera musicale però non si addiceva al carattere schivo e timido del poeta, che non amava affatto esibirsi in pubblico. Nonostante ciò, la lezione dell'Istituto musicale caratterizzò la sua intera opera poetica ⁽²⁾. Conclusi gli studi musicali ed iniziato un periodo di prova come segretario di un avvocato, Caproni sostenne – privatamente, senza aver frequentato studi appositi – l'esame che permetteva di poter fare il maestro elementare, passandolo a pieni voti: aveva ventitré anni, era il 1935. Si iscrisse poi all'Istituto di Magistero di Torino, ma non completò mai gli studi. Nel 1938 si trasferì a Roma, dopo qualche anno di insegnamento come supplente a Genova ed a Pavia, dove visse tutta la vita svolgendo l'attività di maestro elementare. Caproni iniziò l'attività poetica nel 1932, ma la prima raccolta fu pubblicata nel 1936 con il titolo *Come un'allegoria*, seguita due anni dopo dalla silloge *Ballo a Fontanigorda*. Nel 1952 Pier Paolo Pasolini scrisse un articolo⁽³⁾ nel quale recensiva il poeta: da quel momento Caproni iniziò ad avere lettori e critici veramente importanti; nel 1956 poi, la pubblicazione dell'intera opera poetica nella silloge *Il passaggio di Enea* confermò l'intuizione di Pasolini e la posizione di assoluto rilievo della poesia di Caproni nella letteratura italiana. Caproni morì il 22 gennaio 1990 a Roma, e fino alla data della sua morte portò avanti l'attività di insegnante elementare, di poeta, di traduttore dal francese (tradusse Proust, Céline, Frénaud, Flaubert e Apollinaire fra gli altri) e di critico letterario sulla riviste letterarie italiane.

Nel presente articolo si intende rendere conto della prima luce della poesia caproniana, illustrando al lettore il percorso creativo e redazionale di alcune liriche tratte dalle prime raccolte, *Come un'allegoria* e *Ballo a Fontanigorda*. Scopo particolare dell'articolo è quello di cercare un collegamento tra la permanenza del poeta ad Arenzano, cittadina balneare della costa ligure, e la redazione delle liriche contenute nelle suddette raccolte.

L'articolo potrà inoltre svolgere efficacemente il compito di introdurre al pubblico slovacco le tematiche e la poetica così peculiari del maestro italiano, che – fino ad oggi – non ha avuto modo di essere studiato ed apprezzato nella giovane Repubblica mitteleuropea (Šuša, 2011).

I temi del paesaggio, delle sere di festa, della ricerca di un Dio o di un limite per l'Uomo da una parte, la musicalità del dettato e la semplicità del lessico dall'altra, rendono i versi del poeta livornese – ma ligure e romano di adozione – comprensibili ed apprezzabili al più vasto, specializzato e non, italiano ma non solo.

Il poeta Giorgio Caproni

Se provassimo a rileggere l'opera caproniana alla ricerca di qualche evidenza che legghi il poeta alla località ponentina, allora poco più che un paese, troveremmo poche indicazioni al riguardo.

Seguendo infatti il *Prospetto riassuntivo delle pubblicazioni* redatto da Zuliani (4), a sua volta ripreso da Adele Dei (5), ci accorgeremmo che, durante l'anno scolastico 1936/1937, il poeta non pubblicò nulla. Certo, nell'aprile del '36, quando insegnava a Rovegno in Val Trebbia, diede alle stampe la raccolta *Come un'allegoria*, dedicata alla compianta Olga Franzoni, morta di setticemia circa un mese prima della pubblicazione della *plaque*. Poi, fino al marzo dell'anno successivo, la sua voce non si farà più sentire; "Termini, II, 7, marzo" è il dato bibliografico che riporta alla ribalta Caproni: proprio sulla rivista fiumana egli pubblica i *Due idilli* (che nel 1956 intitolerà *Altri versi a Rina*), la cui vicenda redazionale ed editoriale appare così particolare e legata alla personale vicenda biografica dell'autore da non poter essere taciuta.

Il testo, o meglio i due testi che si accompagnano indivisibili fin dalla loro prima stesura, pare siano stati scritti intorno al 1935: infatti, pur non essendo mai esplicitamente datati nelle pagine manoscritte del poeta, essi sono comunque inseriti nelle carte recanti liriche che confluiranno in *Come un'allegoria* (pubblicata nell'aprile del '36). Ma Rosa Rettagliata, futura dedicataria dei versi, fu conosciuta da Caproni non prima dell'estate del '36, quindi dopo la pubblicazione della prima raccolta e dopo la redazione dei versi a lei dedicati: la vera destinataria di questo messaggio poetico era dunque probabilmente Olga Franzoni, la fidanzata morta di setticemia nel marzo di quell'anno.

Sulle due donne è già stato scritto molto, sulla loro compresenza nella raccolta *Ballo a Fontanigorda* ci si è dibattuti a lungo e qui basterà ricordare che Caproni utilizzerà il titolo *Altri versi a Rina* solo a partire da *Il passaggio di Enea*, raccolta pubblicata nel 1956, e che la

plaque inizia ad ogni modo con una dedica a Rosa Rettagliata (intitolata originariamente *Aria d'innocenza*, con la dedica a parte; poi rimarrà la dedica a dare il titolo alla poesia). Va notato che, per quanto riguarda le posizioni delle liriche in esame, si fa riferimento all'edizione critica di Zuliani, basata a sua volta sull'edizione Garzanti dell'opera completa (6). Nell'edizione originale di *Ballo a Fontanigorda*, in effetti, i testi che poi saranno dedicati a Rina si trovano in XIV (*Due Idilli*) ed in XV (*Aria di innocenza*, poi *A Rina*) posizione, mentre i testi (*Stasera ancora*, poi intitolato *In memoria*, e *Immagine*, poi espunta dalla raccolta) in memoria della Franzoni chiudono la raccolta in XVII e XVIII posizione, molto vicini dunque a quelli dedicati alla futura moglie.

Ma ciò non fa altro che confermare che i testi dedicati alla Rettagliata a partire dal 1956 sono frutto dell'elaborazione del lutto patito dal poeta: a lutto completamente elaborato e riguardato a posteriori, Caproni sposterà i testi per Rina all'inizio della silloge/sezione, a segnare il nuovo inizio di vita che la donna ha rappresentato per il poeta. Nelle apparizioni precedenti su rivista i due testi furono sempre pubblicati sotto il titolo comune *Due idilli*. Dall'aprile del '36 al marzo del '37 Caproni elaborerà il lutto della Franzoni, rischierà di lasciare la poesia per sempre (7), risorgerà con questo "testo di passaggio" che solo venti anni più tardi egli avrà la determinazione di dedicare a Rina, ormai moglie e compagna di vita.

Altri versi a Rina appare quindi come un testo di passaggio nel momento in cui si pensa che la raccolta in cui è inserito inizia con la figura di Rosa Rettagliata, a segnare un nuovo inizio nella vicenda biografica dell'autore, e termina con la lirica *Ad Olga Franzoni (in memoria)*. In un recente saggio Andrea Malaguti studia il passaggio da un figura femminile all'altra nelle due raccolte, delineando esattamente il diverso ruolo assunto dalle due donne agli occhi del poeta: Olga diventa un' "inquietante *memento mori* per chi resta" (8) nel momento in cui Rina/Rosa diventa l'oggetto del desiderio del poeta. Il fatto che i versi, come abbiamo visto, fossero stati destinati in un primo momento ad Olga non deve indurre in confusione: la nuova dedica potrebbe, senza forzature, essere il segno della fine del lutto elaborato per quasi un anno; se è vero che *Ballo a Fontanigorda* "apre un'epoca nuova, all'insegna di una presenza non enigmatica della realtà, in cui il mondo sensibile, sempre vivissimo, non nasconde niente dietro di sé: tutto è visibile in superficie. Non ci sono quindi altre metafore al limite del perturbante, ma solo una maniera appropriata di far risaltare gli elementi scelti che si consolida in uso" (9), allora abbiamo almeno due motivazioni che spiegano la dedica a Rina: la prima di carattere personale, ovvero l'elaborazione di un lutto, grazie alla quale Olga diventa finalmente la rappresentazione di un passato da preservare dalla labilità della memoria; la seconda, altrettanto coerente e argomentabile attraverso i testi e la

biografia caproniana, parte invece da un elemento formale e contenutistico. *Come un'allegoria* è segnata dal mese di marzo, cui è dedicata la lirica di apertura e, tranne la lirica ambientata nell'autunno di Villa Doria, a Pegli, le altre poesie proseguono l'idea primigenia di un'ambientazione primaverile. A questa si oppone *Altri versi a Rina*, in cui il paesaggio è visto *nell'aria di settembre*; siamo nella stagione diametralmente opposta a quella che aveva visto protagonista Olga Franzoni: il poeta ha superato il lutto ed ha letteralmente cambiato la sua stagione (di vita); se marzo piovoso e livido è il contesto in cui far muovere Olga, il settembre ligure, carico di odori e colori, è il periodo più appropriato dell'anno per la presente e viva Rina che quindi, chiaramente in opposizione simmetrica a *Come un'allegoria*, viene presentata all'inizio della raccolta. Peraltro, il passaggio da una destinataria all'altra appare naturale e avallato dagli ultimi versi del testo stesso, dove è chiaro il senso del tempo che fugge e della necessità di avvalersene *all'ora / che fa nostra ancora per poco / la terra*. Non deve stupire quindi la nuova dedica dei versi alla futura moglie Rina: una lirica ambientata nel settembre ligure sarebbe stata fuori luogo in una raccolta “marzolina” quale è *Come un'allegoria* e inoltre la morte di Olga, avvenuta un mese prima della pubblicazione della *plaque*, deve aver influito sulla scelta di Caproni di non includere questi versi nell'opera.

Settembre diventa così per il poeta un nuovo inizio che si traduce, nel gioco dei casi della vita, anche in un nuovo inizio lavorativo: se il settembre citato negli *Altri versi a Rina* doveva essere il settembre del 1935 (l'ultimo settembre in cui Olga Franzoni era viva), il settembre del 1936 vede Caproni lasciare la Val Trebbia, dove era giunta, poco prima di morire Olga Franzoni e dove egli conoscerà Rosa Rettagliata – per spostarsi nella riviera di ponente, ad Arenzano, dove inizierà ad insegnare come risulta dal primo indizio ufficiale esistente nell'archivio scolastico datato 3 novembre 1936, Anno XV dell'era fascista, e firmato dai regi Direttore Didattico e Provveditore agli Studi, nonché del ragioniere capo (si tratta del foglio riassuntivo delle nomine dei supplenti della scuola con l'annotazione dei loro stipendi). Caproni prenderà effettivamente servizio nella classe V mista solo il 5 novembre, così come appare dalla dicitura nel registro della classe e dove deciderà di pubblicare la poesia *Altri versi a Rina*, apparsa, come detto in precedenza, sulla rivista fiumana “Termini”, II, 7, marzo col titolo *Due idilli*.

Dopo i *Due idilli* passeranno altri tre mesi prima di poter rivedere la firma di Caproni su una rivista letteraria: a giugno del '36 infatti pubblica *Sempre così puntuale* su “Poeti d'oggi”, rivista diretta da Fidia Gambetti, quindi i due testi capitali *Questo odore marino* e *Ballo a Fontanigorda* sul “Corriere Padano” del 5 giugno (testi che riappariranno – ma separati – rispettivamente su “Via dell'Impero” e “Quadrivio”).

Di nuovo su “Termini”, nel luglio, pubblica *Breve fuoco sei stata* (poi intitolata *In memoria*) e quindi sul “Corriere di Napoli”, a fine mese, la lirica *Ritratto di donna al mare* che troverà posto solo nella prima edizione di *Ballo a Fontanigorda* per poi essere esclusa da tutte le successive sillogi. Il testo è datato 14 luglio in calce al manoscritto (un quaderno appartenuto alla sorella, visto che la copertina è firmata a nome di Marcella Caproni, appunto sorella del poeta): intercorre quindi una settimana tra la stesura definitiva della lirica e la sua pubblicazione, un lasso di tempo quindi abbastanza breve, che contrasta notevolmente con le vicende editoriali degli *Altri versi a Rina* (stesura nel 1935, pubblicazione nel 1936).

Presupponendo che i versi dedicati a Rina rappresentino – come di fatto è e come si è dimostrato in precedenza – un’eccezione al normale corso editoriale delle liriche caproniane, si potrà affermare senza troppe titubanze che il poeta – molto probabilmente – scrisse *Questo odore marino*, *Ballo a Fontanigorda*, *Sempre così puntuale* e *Breve fuoco sei stata* (poi *In memoria*) durante il soggiorno arenzanese o comunque nelle settimane subito successive alla conclusione del suo lavoro da maestro nel borgo rivierasco. Questa tesi viene però negata dal riscontro con i documenti scolastici: nel registro compare ancora il nome di Giorgio Caproni in un documento datato 8 giugno 1937, mentre sappiamo, dalla relazione finale dell’a.s., contenuta nel registro di classe e firmata dal titolare di cattedra Timoleone Pizzorno, che il poeta lasciò allo stesso maestro Pizzorno la classe il giorno 18 maggio.

Alla luce di questa documentazione abbiamo una situazione, come dicevamo all’inizio di questo scritto, poco chiara: l’unico testo sicuramente pubblicato da Caproni durante l’anno scolastico trascorso ad Arenzano (*Due idilli*, che poi diventerà *Altri versi a Rina*) è stato redatto circa un anno prima (settembre 1935); gli altri testi pubblicati dal poeta nel giugno del 1937 – *Sempre così puntuale*, *Ballo a Fontanigorda*, *Questo odore marino* – sono stati pubblicati almeno 15 giorni dopo che Caproni concluse il suo lavoro nella classe di Terralba. Per non parlare di *Breve fuoco sei stata* (poi *In memoria*) e *Ritratto di donna al mare*, pubblicate rispettivamente su “Termini” (II, 11, luglio) e sul “Corriere di Napoli” del 20 luglio, ben al di là del termine delle lezioni e quindi successive ad una probabile permanenza nella cittadina. Più semplice sarebbe supporre che in quel mese di luglio Caproni si trovasse già nel suo “solito ritiro estivo” in Val Trebbia.

Certo, il fatto che il 19 settembre del 1937 Caproni pubblichi sul “Meridiano di Roma” (dopo averne tentato la pubblicazione su “Quadrivio”) una lirica dedicata *Alle mondine*, non può non essere collegato alla sua nomina come maestro in quel di Casorate Primo, nel pavese: né la Val Trebbia, né la riviera ligure possono aver ispirato questi versi, poiché, come è noto, le mondine sono le operaie che si occupano della monda del riso, coltivazione che in Liguria

era ed è poco praticata. La scuola sarebbe cominciata solo ad ottobre, ma il maestro Caproni – per quanto appena detto – già a settembre era sul posto: in questo caso egli fu nominato titolare della cattedra, ottenuta per concorso nella provincia di Pavia; quindi dovette essere presente già da settembre per iniziare tutte le pratiche amministrative e didattiche che anche oggi i professori devono affrontare prima dell’inizio dell’anno scolastico.

C’è comunque ancora un paio di elementi sui quali occorre riflettere prima di chiudere definitivamente il discorso su Caproni-poeta ad Arenzano.

Abbiamo in precedenza citato più volte due poesie fondamentali nella sua produzione caproniana: *Ballo a Fontanigorda* e *Questo odore marino*; si è rilevato che entrambi i testi appaiono per la prima volta su rivista nel luglio del ‘37, ma non si è tenuto conto che con questi testi Caproni, nei primi mesi dell’anno 1937, vinse il premio poetico *Emiliano degli Orfini*, che gli valse la pubblicazione dell’intera *plaqueette* presso quelle edizioni; inoltre pur essendo questo un premio di relativa importanza, esso rese Caproni noto a critici allora molto importanti come Giuseppe Ravegnani. Egli infatti era commissario di giuria per il premio, ma soprattutto rappresentava il tramite ideale per far pubblicare i due testi sul “Corriere Padano” del 5 giugno del 1937, come effettivamente avvenne. Notevole anche il fatto che Aldo Capasso – primo dei giurati del premio vinto da Caproni e già editore-prefatore di *Come un’allegoria* nel ‘36 – fosse editore, sulla prima pagina della rivista “Espero”, delle poesie di Ravegnani. Quindi la sua disponibilità permetterà a Caproni una buona diffusione delle sue poesie, di cui la successiva pubblicazione sotto forma di *plaqueette* nel ‘38 segnerà il riconoscimento ufficiale. Ravegnani inoltre, già attraverso la pubblicazione sul “Corriere Padano” dei testi, contribuì certo ad introdurre ed inserire Caproni nel clima culturale ferrarese, mentre è noto che l’intercessione di Bassani avvenne solo molto più tardi, a cavallo tra la fine degli anni ‘40 e l’inizio dei ‘50 (10).

Il Premio E. Degli Orfini vinto da Caproni era indetto dall’editore genovese ogni anno e prevedeva come premio la pubblicazione di una raccolta di poesie del vincitore, con la quale il medesimo avrebbe potuto farsi conoscere nell’ambiente letterario e poetico. Per l’anno in questione, il 1937, il concorso fu indetto e pubblicizzato nel mese di febbraio, mentre il termine per la presentazione delle opere in concorso era stato stabilito per il 21 aprile dello stesso anno(11). Il concorso prevedeva che le poesie partecipanti fossero inedite; le vincitrici sarebbero state pubblicate su “Lirica. Quaderni della poesia europea ed americana”, editi dalla stessa casa editrice del premio. Dunque, che le opere dovessero essere inedite significa che le poesie partecipanti, fino al momento del giudizio finale della Commissione giudicatrice, non

potevano essere pubblicate in alcun luogo, rivista o libro che fosse, pena l'esclusione dal premio. Purtroppo non ci è dato sapere la data di proclamazione del vincitore perché sui giornali dell'epoca non ne viene data notizia, né sull'edizione originale di *Ballo a Fontanigorda* (quella del '38, con i giudizi dei singoli giurati) viene menzionata. Sappiamo però che detta proclamazione deve essere avvenuta entro il 5 giugno del 1937, e questo perché le poesie di Caproni (il *Ballo* e *Quest'odore marino*) furono pubblicate sul "Corriere Padano", rivista in cui lavorava il critico Ravegnani che fu, come detto poc'anzi, commissario di giuria del Premio. Ravegnani non avrebbe potuto far pubblicare le poesie di Caproni se esse non fossero state già nominate vincitrici del concorso. Circa un mese dopo, esattamente il 20 luglio, le opere del livornese saranno pubblicate su "Lirica", come premio del concorso, cui si aggiungerà, nel '38, la pubblicazione dell'intera raccolta. Dunque il fatto che la scadenza di presentazione delle liriche per partecipare al concorso fosse il 21 aprile ed il fatto che la proclamazione del vincitore deve essere per forza avvenuta entro il 5 giugno (va ricordato che Caproni lasciò la classe elementare in cui insegnava il giorno 18 maggio, ma l'ultimo documento scolastico in cui appare il suo nome è datato 8 giugno) indica con chiarezza che il processo di composizione e messa a punto delle liriche si è svolto durante l'attività d'insegnamento nel borgo rivierasco.

Certamente *Ballo a Fontanigorda*, proprio per il suo contenuto, non può essere annoverata tra le liriche di ispirazione rivierasca, ma l'eros sopito della lirica è lo stesso che si può notare in *Questo odore marino*, versi questi che non possono non strizzare l'occhio ad un'ispirazione arenzanese; *il sole fresco del primo mattino*, *Il sale del mare*, *il sale d'ostrica* : *Questo odore marino* è la seconda lirica (la prima fu *Spiaggia di sera*, in *Come un'allegoria* e scritta in caserma a Sanremo nel marzo del '34 (12) ad avere come contesto di fondo il mare.

Vale la pena quindi soffermarsi brevemente sulla poesia che occupava, nell'edizione originaria di *Ballo a Fontanigorda*, la seconda posizione, subito dopo – ovviamente – la poesia eponima.

Esistono due versioni della lirica, riportate nei manoscritti del poeta, che qui vale la pena di confrontare:

Prima versione

Quest'odore marino
che mi rammenta tanto
i tuoi capelli *di frutto*
marino, quale stupore
quale tremito reca

Seconda Versione

Questo odore marino
che mi rammenta tanto
i tuoi capelli, al primo
chiareggiato mattino.

*al cuore, al primo
chiareggiato mattino!*

Negli occhi ho il sole fresco
del primo mattino. Il sale
del mare... Assieme
come fumo d'un vino
ci inebriava, questo
odore marino, *tratti dal puerile
riso che a fior di scoglio
schiuma, una voglia casta
d'amore.*

Sul labbro ho ancora il sapore
d'ostrica del primo mattino.

Negli occhi ho il sole fresco
del primo mattino. Il sale
del mare...

Insieme,
come fumo d'un vino,
ci inebriava, questo
odore marino

Sul petto ho ancora il sale
d'ostrica del primo mattino.

La prima versione apparve sulle riviste e sull'edizione del '38 del *Ballo*, ma in seguito Caproni la sostituirà con la seconda versione. Non ci occuperemo qui di un'analisi stilistica delle liriche, così simili e così sostanzialmente diverse l'una dall'altra; non citeremo quindi i vari Pasolini e Barile chiamati in causa da altri critici (13) o gli elementi intertestuali che legano queste liriche a quelle di *Come un'allegoria* (cfr. *Alba*), e della raccolta di cui fa parte (cfr. *Venere*).

Ciò che interessa mettere in luce sono le immagini del mare, così dense nella loro semplicità; si noterà subito che, nella seconda versione, l'immagine del mare risulta castrata di almeno tre elementi, sottolineati invece nella prima versione dal mio corsivo: i *capelli di frutto/marino*, lo *stupore* e *tremito* del cuore originato dalla percezione dell'odore del mare, la *voglia casta/d'amore* che inebria i due fidanzati. A questi elementi si aggiungono quelli comuni alle due liriche, ovvero l'odore marino, il momento dell'alba, il sapore d'ostrica.

Le immagini utilizzate, e poi espunte, della prima versione offrono anche una visione particolare della donna: i capelli di *frutto marino* e il riso che *schiuma a fior di scoglio* abbozzano una personificazione della donna con l'ambiente marino, un'immedesimazione ed un dialogo tra la figura femminile ed il paesaggio circostante che è tipica di Caproni fin da suoi esordi: da *Marzo*, in cui il *sole bianco sui prati di marzo ride a una fanciulla che apre la finestra*, per proseguire in tutta la raccolta *Come un'allegoria*, il paesaggio è personificato e gli individui che si muovono all'interno di esso a volte esemplificano aspetti del paesaggio stesso: accade così che *il viso un poco sbattuto e deluso d'una donna di casa* sia richiamato dalla pallidezza della sera in *Immagine della sera*.

Inoltre la vicinanza d'immagine tra il riso e la schiuma del mare è già presente in *Spiaggia di sera*, ma con valenza contraria rispetto a quanto accade in *Questo odore marino*:

nella prima lirica *un pigro schiumare bianco* è solo ciò che resta *di tante risa di donne*, caduche come le alghe su cui la schiuma del mare si frange; una risata che è ultimo barlume della presenza vitale e vivifica delle donne che stanno lasciando la spiaggia. In *Questo odore marino* invece è il *puerile riso* che *schiuma* - quasi una metafora sinestetica – e che conduce ad *una voglia casta d'amore* che inebria i fidanzati quanto l'odore del mare; inoltre questo riso così fanciullesco, gioioso ed autentico (14) non si frange sulle caduche alghe della spiaggia serotina, ma *a fior di scoglio*, il che potrebbe indicare il rivelarsi e lo schiudersi di un amore più duraturo (così come la pietra è più durevole dell'alga), magari rivolto alla Rosa che l'anno successivo diventerà moglie del poeta e che verrà cantata come nuovo inizio di vita proprio nella seconda *plaque* di Caproni. Non sembra infatti impossibile tale interpretazione del testo, corroborata dagli elementi biografici ed editoriali su cui fino ad ora si è scritto. Una consonanza con *Ballo a Fontanigorda*, che riproduciamo per una più rapida consultazione, potrebbe essere significativa alla luce di quanto sostenuto:

Ballo a Fontanigorda

Mentre per la pastura
si sparge l'amaro aroma
d'una sera silvana,
al suono dei clarinetti
chiari, fra luci di colori
e risa, s'infatua gaia
la danza d'una montana
allegria.

Bruciano alla bramosia
segreta, le carnagioni
giovani. A farne inquieta
l'aria, una folata
basta fino al confine
ultimo della prateria.

Si noterà che tanto in *Questo odore marino*, quanto in *Ballo a Fontanigorda* è presente una forma di eros, trattenuto molto elegantemente in entrambe le liriche; si è già accennato infatti alla *voglia casta d'amore* della prima lirica, cui fa da specchio la *bramosia segreta* del *Ballo*.

Inoltre si noterà la presenza di tre vocaboli che ricorrono, in un gioco di rimandi semantici, nella prima strofa: *risa*, *gaia*, *allegria*; la danza, occasione della lirica, si accalora e si esalta dell'atmosfera allegra della festa montana grazie alle risa degli astanti. E, subito

dopo, il ritorno dell'eros sopito, la *bramosia segreta* di cui bruciano le *carnagioni giovani*. interessante il gioco dei rimandi ad un ambito di fuoco delle parole legate alla festa (che si *infatua*, ovvero – tra i diversi significati – si accalora, aumenta la temperatura) ed il nesso sonoro e semantico del verso 9, in cui la *bramosia segreta* – desiderio ardente ed intenso, quasi smodato, secondo lo Zingarelli – brucia le *carnagioni giovani*; e questo odore di bruciante passione si spande nell'aria a renderla *inquieta*. In *Questo odore marino* (lo si vede nella prima versione che, come ho già detto, è più ricca di immagini) accade il contrario: è l'odore di cui l'aria è ebbra a destare la *voglia casta d'amore* dei fidanzati; una poesia speculare, dunque: da una parte il monte, il pascolo, la festa ed un eros sopito che però si diffonde nell'aria; dall'altra il mare, la solitudine di due fidanzati sulla scogliera, la frizzante e salata aria di mare che inebria i due giovani di desiderio.

Se è vero che Caproni ha *ben poco da raccontare*. *I fatti privati restano privati* (15), è vero anche che con queste due liriche ci ha detto molto: siamo nella fase di innamoramento per la futura moglie Rosa Rettagliata; se nel *Ballo* Caproni riconosce l'attrazione fisica per una donna (la moglie?), sulla riviera ligure – e potremmo a ragion veduta azzardare arenzanese – l'amore per la donna è già maturo, tanto da non dover essere nemmeno ribadito: infatti Caproni eliminerà i versi più espliciti – *la voglia casta d'amore* – per lasciare solo il ricordo dell'incontro con la donna. Va notata in questo caso la magistrale composizione dei versi finali della lirica: *tratti dal puerile / riso che a fior di scoglio / schiuma, una voglia casta d'amore*. Se si è già notato il senso di sentimento che perdura nel tempo richiamato dallo scoglio, occorrerà anche mettere in luce il gioco formale e semantico che ha il suo epicentro nella schiuma (che, tra l'altro è in posizione allitterante e di *enjambement* con lo *scoglio* del verso precedente): il riso puerile schiuma, ovvero nasce sulle labbra, permane per un certo lasso di tempo e poi svanisce, esattamente come accade alle onde che arrivano sulla spiaggia; così, come la schiuma sfuma e svanisce, la *voglia casta / d'amore* rimane casta – ovvero sfuma, rimane solo voglia espressa ma non accontentata – perchè non si completa nell'atto. E la voglia rimasta inappagata è il succo del ricordo dell'incontro avvenuto.

Ipotizzare che Rina fosse giunta da Loco per fare visita al fidanzato è un azzardo che sconfina nella fantasia; certo è che la frazione di Terralba, nell'anno in cui Caproni soggiornò ad Arenzano, costituiva un balcone sul mare che dominava il borgo rivierasco; certo è che raggiungere il mare era allora, come adesso, attività quotidiana per gli abitanti del luogo e che le scogliere sono da sempre luogo preferenziale per la meditazione solitaria, alla ricerca dei ricordi più piacevoli: il profumo del mare, il sapore d'ostrica del mattino, il sole fresco di

settembre, ottobre ('36) e marzo ('37), Caproni li visse sulla sua pelle e da lì prese lo spunto per questa lirica.

O, per dirla con le parole di Giovanni Titti Rosa, giurato del premio Emiliano Degli Orfini: *Anche l'altra poesia, "Quest'odore marino" rende assai bene quella sensuale sospensione, fra la notazione marina e il ricordo amoroso: e attraverso questa lieve trama, attinge schietto sentimento musicale, di nitida tonalità elegiaca* (16).

Un'ultima notazione filologica per chiudere e confermare il discorso sul rapporto esistente tra il paesaggio arenzanese e le liriche di Caproni: nel settembre del 1938, sulla rivista "Poeti d'oggi", Caproni pubblicherà una decina di poesie, tra le quali *Finzione*, lirica che darà titolo al terzo libro di Caproni, *Finzioni* appunto (con lieve modifica del titolo della raccolta ed anche della poesia stessa. Ebbene, nell'incomparabile apparato critico di Zuliani si accenna alla datazione della lirica: la prima stesura della poesia è avvenuta in contemporanea con quella di altri testi confluiti poi in *Come un'allegoria* e *Ballo a Fontanigorda*, in particolare il foglio manoscritto in cui appare la poesia in questione riporta, in calce, la scritta autografa *Arenzano '38*. Purtroppo, né attraverso le notizie biografiche sull'autore né tramite l'analisi dei testi possiamo interpretare questa scritta sibillina: che il poeta sia venuto a trascorrere un giorno in riviera, che la datazione sia solo l'annotazione dello spunto per cui Caproni scrisse la lirica, non ci è dato di sapere. Di certo, sappiamo solo che nell'agosto del '38 Caproni sposò Rosa Rettagliata e che dal 1° novembre dello stesso anno si trasferì a Roma per un posto di insegnante di prima categoria. Fino al giugno del '38 Caproni rimase a Casorate Primo, nel pavese, dove era maestro titolare di cattedra, con gli oneri che ne conseguivano, principalmente quello di essere presente fino alla fine delle attività scolastiche, esami compresi, quindi fino a metà giugno. Che nel periodo che va dalla metà di giugno alla metà di settembre (la rivista "Poeti d'oggi" su cui Caproni pubblicò *Finzione* è datata 14 settembre) Caproni abbia fatto visita al paese dove aveva insegnato l'anno precedente?

Note

1 – *La città più "mia", forse , è Genova. Là sono uscito dall'infanzia, là ho studiato, son cresciuto, ho sofferto, ho amato. Ogni pietra di Genova è legata alla mia storia di uomo.* In: CAMON, F.: *Il mestiere di poeta*. Milano: Garzanti, 1982

2 – *Da ragazzo studiavo armonia musicale, tentavo di comporre dei corali a quattro voci. [...] Da allora mi feci vincere dalla pigrizia e cominciai a scriverne di miei. E' così che ho iniziato; poi il musicista è caduto ed è rimasto il paroliere, ma non è un caso che tutto questo sia accaduto a Genova.* ZULIANI, L.: *Giorgio Caproni. L'opera in versi*, Milano: Mondadori, 1998.

3 – PASOLINI, P.P.: *Giorgio Caproni*. In: *Paragone*, 36, 1952

4 – ZULIANI, L.: op. cit., pp. 1022- 1035.

5 – DEI, A.: *Giorgio Caproni*, Milano: Mursia, 1992.

- 6 – CAPRONI, G.: *Poesie 1932-1986*, Milano: Garzanti, 1989
- 7 – Lettera a Carlo Betocchi del 7 aprile 1937, cfr. Lettere a Betocchi, Fondo Betocchi, Gabinetto G.P. Vieusseux, Archivio contemporaneo Alessandro Bonseanti, Firenze, cit. in ZULIANI, L.: 1998, LIV
- 8 – MALAGUTI, A.: *La svolta di Enea. Retorica ed esistenza in Giorgio Caproni (1932-1956)*, Genova: il nuovo melangolo, 2008, p. 48.
- 9 – Idem, p. 49.
- 10 – Cfr. FOLLI, A. (a cura di): *Vent'anni di cultura ferrarese: antologia del "Corriere Padano" 1925-1945*. Bologna: Patron, 1980; Malaguti, A., op. cit., p. 38.
- 11 – "Giornale di Genova", 27/02/1937 – XV, Sabato, p. 5. Riporto, per completezza, l'intero articolo. Anche per il 1937 l'Editore Emiliano Degli Orfini indice il Premio di poesia che porta il suo nome. Il Premio non consiste in una somma di denaro, ma in una segnalazione al pubblico mediante pubblicazione della poesia prescelta in un elegante quaderno con i giudizi dei componenti la Commissione. La poesia stessa, come vincitrice del premio, verrà inoltre riprodotta nei quaderni di Lirica, apprezzati e diffusi in Italia e all'Estero. Le poesie (una o più di una), chiaramente dattilografate in cinque copie, dovranno essere inedite, dovranno contenere in ogni copia l'esatta indicazione del nome, cognome e indirizzo dell'autore, e dovranno pervenire entro il 21 aprile 1937 – XV al seguente indirizzo: Casa Editrice Emiliano Degli Orfini (Sezione Premio), Genova, via Ausonia. Non è posto alcun vincolo di argomento e al Premio possono partecipare tutti gli scrittori italiani residenti in Italia o all'Estero.
- 12 – ZULIANI, L.: op. cit., p. 1063.
- 13 – Impossibile rendere conto della sterminata bibliografia critica dedicata al poeta. Si rimanda per semplicità alla completissima e, ad oggi, insuperata bibliografia compilata da Adele Dei.
- 14 – Sull'uso di *puerile* in Caproni con una valenza di autenticità, cfr. Malaguti, A.: op. cit., p. 42.
- 15 – BINNI, W.: *Notizie e dichiarazioni di scrittori (1911-1917)*, in *La rassegna della letteratura italiana*, sett.-dic. Firenze: Sansoni, 1982, p. 421.
- 16 – CAPRONI, G.: *Ballo a Fontanigorda*. Genova : Emiliano Degli Orfini, 1938.

Bibliografia

- BARBAGALLO, A: *La poesia dei luoghi non giurisdizionali di Giorgio Caproni*. Foggia: Bastogi, 2002.
- BARBUTO, A.: *Giorgio Caproni. Il destino d'Enea*. Roma: Edizioni dell'Ateneo & Bizzarri, 1980.
- BARONCINI, D.: *Caproni e la poesia del nulla*. Pisa: Pacini, 2002.
- BINNI, W.: *Notizie e dichiarazioni di scrittori (1911-1917)*, in *La rassegna della letteratura italiana*, sett.-dic. Firenze: Sansoni, 1982.
- CAMON, F.: *Il mestiere di poeta*. Milano: Garzanti, 1982 (I ed. 1965).
- CAPRONI, G.: *Ballo a Fontanigorda*. Genova: Emiliano Degli Orfini, 1938.
- CAPRONI, G.: *Come un'allegoria*. Genova: Emiliano degli Orfini, 1936.
- DE SIGNORIBUS, E. (a cura di): *Nell'opera di Giorgio Caproni*. Urbania: Istmi, 1999.
- DEI, A.: *Giorgio Caproni*, Milano: Mursia.
- DEVOTO, G. VERDINO, S. (a cura di): *Per Giorgio Caproni*. Genova: San Marco dei Giustiniani, 1997.
- FOLLI, A. (a cura di): *Vent'anni di cultura ferrarese: antologia del "Corriere Padano" 1925-1945*. Bologna: Patron, 1980.
- LEONELLI, G.: *Giorgio Caproni. Una guida alla lettura di un grande poeta del Novecento*. Milano: Garzanti, 1997.

- MALAGUTI, A.: *La svolta di Enea. Retorica ed esistenza in Giorgio Caproni (1932-1956)*, Genova: il nuovo melangolo, 2008.
- PALMAS, F.: *La poesia dell'assurdo di Giorgio Caproni*. In "Otto/Novecento", a. XXXIV, n. 3, settembre / dicembre 2010, pp. 161-172.
- PAPPALARDO LA ROSA, F.: *Viaggio alla frontiera del non essere. La poesia di Giorgio Caproni*: Alessandria: Edizioni Dell'Orso, 2006.
- PASOLINI, P.P.: *Giorgio Caproni*. In: Paragone, 36, 1952.
- SURDICH, L.: *Giorgio Caproni. Un ritratto*. Genova: Costa & Nolan, 1990.
- ŠUŠA, I.: *Komparatistické a prekladové aspekty v slovensko-talianskych medziliterárnych vzťahoch. Gli aspetti comparativi e di traduzione nei rapporti interletterari slovacco-italiani*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011.
- ZULIANI, L.: *Giorgio Caproni. L'opera in versi*, Milano: Mondadori, 1998.

Resumé

Autor v štúdií „Poetika v prvých dielach Giorgia Caproniho“ približuje slovenskému čitateľovi u nás pomerne málo známu osobnosť talianskej literatúry 20. storočia – Giorgia Caproniho. Básnik, ktorého tamojšia kritika vyzdvihuje najmä pre jeho neopakovateľné metafory a básnické obrazy, je spojený najmä s ligúrsnym prímorským mestečkom Arenzano. Predmetom analýzy tejto štúdie je špecifická poetika tohto autora, najmä jeho diel *Ballo a Fontanigorda* a *Come un'allegoria*. Štúdia svojím charakterom obohacuje slovensko-taliansky recepcný kontext.

ANALYSE DES REPRÉSENTATIONS DE LA FRANCE ET DES FRANÇAIS PENDANT LES PREMIÈRES ANNÉES DE TRANSITION APRÈS LA RÉVOLUTION DE VELOURS (1990 – 1993) DANS LE MAGAZINE «L'AMITIÉ»

François Schmitt

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
francois.schmitt@umb.sk

Entre les premières années qui suivirent la Révolution de Velours et la création de la République slovaque indépendante (1990 – 1993), la Slovaquie vécut une période particulière de son histoire : encore portée par l'enthousiasme de novembre 1989, la Slovaquie dut aussi faire face aux réalités économiques, à l'apprentissage de la démocratie et assumer son indépendance issue de la scission de la Tchécoslovaquie en 1993.

Pour mieux comprendre cette période, nous avons cherché, dans le présent article, à mettre en lumière un certain état d'esprit qui pouvait régner en Slovaquie à cette époque en analysant les représentations de la France et des Français dans le magazine *L'Amitié*, célèbre bimensuel francophone slovaque et tchèque destiné aux apprenants de français des écoles secondaires. Beaucoup d'articles publiés dans la revue étaient directement inspirés de la presse française mais certains étaient aussi écrits par des enseignants slovaques et tchèques de français. C'est à ces articles que nous nous sommes intéressé.

Dans un contexte très favorable aux langues et cultures occidentales succitant l'engouement du public marqué notamment par la multiplication des échanges avec l'ancien bloc de l'Ouest – les nombreux témoignages de séjours en France de notre corpus d'étude le prouvent bien, nous montrerons comment les écrits sur les pays occidentaux et sur la France en particulier pouvaient incarner, au-delà des données factuelles qu'ils véhiculaient, les rêves et espoirs des Slovaques de cette époque et projeter ainsi, par un jeu de miroirs, une image d'eux-mêmes.

Nous attribuons une double fonction aux représentations que nous analysons dans *L'Amitié*. Nous les considérons d'abord comme le reflet de leur époque dans la mesure où, d'une part, elles expriment les attentes et les appréhensions des Slovaques par rapport au nouveau régime, et, d'autre part, elles incarnent l'Autre culturel des Slovaques à l'époque étudiée, à la fois comme image cristallisée de la France et des Français par quarante ans de

totalitarisme et de fermeture des frontières, et comme expérience nouvelle rendue possible par la chute du rideau de fer. Les représentations que nous analysons dans notre travail révèlent ensuite une part de la personnalité des auteurs des articles – nous supposons ainsi que les auteurs des articles, en tant que professeurs de français, sont plutôt favorables aux changements en cours et ont une opinion plutôt positive de la France et de Français – et reflètent les relations de maîtres à élèves, particulières à *L'Amitié*, qu'ils entretiennent avec leurs lecteurs où il ne s'agit pas seulement de fournir des informations sur la France mais aussi de transmettre un message moral.

1. Choix de la source

Notre choix de *L'Amitié* comme source unique pour notre étude réside dans sa cohérence : il a été publié régulièrement pendant toute la période étudiée et se caractérise par une forte homogénéité permettant des comparaisons internes. Cette homogénéité s'appuie sur un nombre peu élevé d'auteurs – on en dénombre huit dans le corpus d'étude – et appartenant à la même catégorie professionnelle, ainsi que sur un lectorat bien ciblé et un contenu thématique stable.

2. Constitution du corpus d'étude

Notre corpus comporte trois niveaux différents : le corpus existant, le corpus de référence et le corpus d'étude. Le corpus existant de notre travail constitue l'objet que nous nous proposons d'analyser, c'est-à-dire tous les numéros de *L'Amitié* depuis sa création en 1966 jusqu'à aujourd'hui – la revue paraît toujours actuellement – ce qui représente près de 200 numéros à raison de 10 à 25 pages en moyenne par numéro. Le corpus de référence, qui rassemble tous les numéros publiés pendant la période étudiée (1990-93), est encore trop vaste – une vingtaine de numéros, ce qui correspond à plus de 1000 pages – et dépasse largement la problématique étudiée. Pour constituer le corpus d'étude, nous avons sélectionné du corpus de référence 19 articles de la rubrique « images de France » portant exclusivement sur la France et les Français d'aujourd'hui en laissant de côté les autres rubriques – pages lexicales, jeux, articles portant sur d'autres pays francophones, histoire, littérature, personnages célèbres. Pour chaque article sélectionné, nous considérons que les textes et l'iconographie (essentiellement photographique) constituent un tout dans la mesure où les photos ne sont pas de simples illustrations de l'écrit mais sont parties prenantes du texte dont elles motivent la lecture et aide à la compréhension du sens puisque les lecteurs sont des apprenants.

3. La notion de représentation

Notre problématique ayant pour objet de mieux connaître une culture – la culture slovaque – dans un contexte historique particulier, nous concevons les représentations à la fois comme produits d’une culture particulière et comme produits de l’histoire.

Les représentations renvoient d’abord à la collectivité au sein de laquelle elles sont produites comme projections de soi. Pour De Carlo, elles sont indispensables car elles sont constitutives de l’identité du groupe qui les produit (1998, p.88) en le structurant (Abdallah-Pretceille, 1999, p.21) pour assurer sa cohésion (Moliner, 1996, p. 40-42). Les représentations renvoient donc davantage à la culture source productrice qu’à la culture cible – dans notre cas la France et le Français. Ainsi, nous considérons, dans notre analyse, les représentations de la France et des Français dans *L’Amitié* avant tout comme les images que les Slovaques se font d’eux-mêmes au moment où ces représentations sont produites.

Cela nous amène à prendre en considération l’autre donnée centrale de notre problématique – la dimension temporelle – pour envisager les représentations également comme des produits de l’histoire. Nous nous référons à l’approche historique de la notion de représentation évoquée par Geneviève Zarate à propos de l’Algérie (2008, p.6-7) évoquant les représentations de la France en Algérie et de l’Algérie en France, construites, entre autres, sur un passé belliqueux. Envisagées sous cet angle, les représentations fonctionnent donc non seulement comme actualisation de l’image mentale de l’objet à un moment donné (Denis, 1989, p.16), mais reflètent aussi une image fossilisée par l’histoire. Nous pouvons ainsi faire l’hypothèse de la persistance d’un certain éloignement culturel de la Slovaquie par rapport à la France au début des années 1990 de part et d’autre de l’ancien rideau de fer. Pour Geneviève Zarate, cet éloignement culturel est visible lorsque les références généralisantes sur l’autre culturel se multiplient (1993, p.85).

4. La méthode d’analyse thématique

4.1 Le modèle d’analyse de Laurence Bardin

Les représentations constituent ainsi la trame des discours sur l’étranger – et nous considérons notre corpus comme un ensemble de discours sur l’étranger – en les inscrivant dans des contextes culturel et temporel particuliers. Aussi envisageons-nous également les représentations comme les constituants thématiques du discours sur l’étranger et du discours en général. Notre approche de la notion de représentation est donc thématique et s’inspire de celle que Laurence Bardin décrit dans son analyse de l’horoscope du magazine *Elle* (1977, p.79-83). Sur ce modèle, nous avons d’abord procédé à une lecture flottante du corpus pour

formuler des hypothèses *a priori*, puis nous avons effectué une analyse thématique en couplant analyse catégorielle et analyse de l'évaluation. Pour Laurence Bardin, l'analyse catégorielle consiste à quantifier les unités de codage validant les hypothèses préétablies tandis que l'analyse de l'évaluation portera sur les jugements explicites ou implicites formulés dans le corpus en relation avec les hypothèses de départ. Enfin, la troisième étape de l'analyse de contenu proposée par la sociologue est une analyse lexicale et syntaxique portant sur la nature des mots (mots pleins et mots outils) et leur fréquence. D'autres variables prises en compte par Laurence Bardin, comme la longueur des phrases, nous semblent moins pertinentes pour notre analyse du fait de la spécificité des textes écrits par des non-natifs, même si ces productions témoignent d'un haut niveau de correction linguistique et s'inspirent de sources écrites françaises. Pour que l'analyse lexicale et syntaxique soit opérante, Laurence Bardin a procédé, dans son analyse des horoscopes, à des comparaisons externes avec d'autres corpus.

4.2 Application de la méthode de Laurence Bardin

Sur le modèle de la méthodologie d'analyse de contenu de Laurence Bardin, nous avons d'abord formulé des hypothèses de départ, ensuite nous avons choisi des unités de codage, puis procédé à l'analyse quantitative thématique des éléments retenus dans le corpus.

4.2.1 Les hypothèses retenues

La lecture flottante du corpus nous a permis de formuler des hypothèses de départ en fonction des thèmes les plus fréquents rencontrés, indépendamment des sujets des articles. Ainsi, le thème de la place de la femme est présent dans des articles consacrés à la famille (10/90, 11/90) et aussi dans des articles traitant d'autres sujets (11/92 : la ville de Metz). Pour mesurer la fréquence des thèmes, nous nous sommes appuyé sur des indicateurs d'ordre sémantique et lexical. Ainsi, pour formuler l'hypothèse 1, nous nous sommes appuyé sur les champs lexicaux et sémantiques du changement. Nous avons repris ce travail de manière plus systématique au cours de la lecture analytique correspondant à la troisième étape de l'analyse de contenu (annexe 2). Au bout de cette première étape, nous avons retenu sept hypothèses (annexe 1) qui définissent le cadre de vie et les caractéristiques supposés des Français.

4.2.2 Les unités de codage

Laurence Bardin, qui a travaillé sur un corpus d'une seule page dans son analyse de l'horoscope du magazine *Elle*, a choisi comme unité de codage la phrase. Notre corpus étant beaucoup plus étendu, nous avons adopté comme unité de codage l'article, chaque article – comprenant un texte et des illustrations – comptant une à trois pages. Nous n'avons pas seulement choisi l'article comme unité de codage en raison de l'étendue du corpus, mais aussi parce que chaque article constitue une unité thématique (en fonction du sujet de l'article), structurelle (interdépendance et progression des paragraphes, choix des illustrations), et productive (rubriques ou/et numéros de parution, auteurs). Nous avons ainsi abouti à 19 unités de codage désignées par deux chiffres (mois et année) servant à indexer les indices thématiques (annexe 2).

4.2.3 Analyse quantitative du corpus d'étude (Annexe 1)

La troisième étape de notre travail a consisté en une lecture analytique du corpus qui nous a permis d'y relever les indices thématiques appuyant les hypothèses de départ. Les critères que nous avons retenus sont lexical et sémantique : par exemple, dans l'indice thématique « refus de s'adapter » (02/91), « s'adapter » suppose l'idée de changement ; dans l'indice thématique « les Français aiment mettre la main à la pâte » (05/91), « mettre la main à la pâte » signifie apporter son aide mais, dans ce contexte précis, aider aux tâches ménagères, ce qui s'accorde à l'idée d'égalité hommes – femmes. Nous avons ensuite regroupé les indices thématiques en items se rapportant aux hypothèses retenues. Par exemple, l'hypothèse 1 peut aussi bien se décliner en « perte » (« la famille a perdu » (10/90) exprimant une évolution négative) qu'en « progrès », « les progrès réalisés » (03/91) incluant également l'idée d'évolution, mais cette fois-ci positive. Nous avons ainsi retenu 131 indices thématiques et 21 items.

L'analyse quantitative a consisté à calculer les rapports de fréquence dans le corpus entre quatre indicateurs chiffrés – les indices thématiques (131), les items (21), les unités de codage et les hypothèses (7) – en prenant comme unité quantifiable les items, dans la mesure où, comme nous l'avons montré plus haut, ce sont les items qui structurent le discours dans notre corpus. En calculant le nombre d'indices thématiques par item – noté (1) et (1') dans le tableau – et la part d'indices thématiques de chaque item sur l'ensemble des indices thématiques – noté (2) et (2') dans le tableau, nous avons mesuré l'importance de chaque item dans le corpus. Cela nous a permis de classer les items du corpus par ordre d'importance. Nous avons ensuite calculé le nombre d'unité de codage pour chaque item – noté (3), (4), (3'), (4') – pour mesurer la fréquence des items dans l'ensemble du corpus.

5. Résultats de l'analyse thématique

5.1 Affiner les hypothèses en fonction des items (Annexe 2)

L'analyse quantitative du corpus nous a permis, dans un premier temps, de préciser les hypothèses formulées lors de la lecture flottante en tenant compte de la part (en %) des items pour chaque hypothèse en fonction du nombre d'indices thématiques (noté (o) dans le tableau).

5.1.1 Hypothèse 1

La France est un pays en constante évolution et les Français sont accoutumés au changement.

Dans le magazine *L'Amitié*, le changement est considéré comme une donnée importante de la société française puisque pour 43% des indices thématiques, on le considère comme allant de soi. Les changements sont pourtant jugés plutôt négativement (29% des indices thématiques) que positivement (14% des indices thématiques). Il s'agit donc avant tout de changements subis auxquels on est bien obligé de s'adapter (14% des indices thématiques).

5.1.2 Hypothèse 2

La France : un pays à la pointe de la technique et de la technologie.

L'hypothèse 2 semble ici confirmée par les deux items correspondants dans la mesure où l'avance technologique de la France sur la Slovaquie semble frapper les auteurs de *L'Amitié* (53% des indices thématiques) et la technologie est vue comme une des conditions du progrès pour la société (47% des indices thématiques).

5.1.3 Hypothèse 3

La France : pays de l'abondance et de la consommation.

La propension des Français à consommer frappe les auteurs de *L'Amitié* (24% des indices thématiques) et surtout le fait qu'on ne manque de rien en France (30% des indices thématiques). Mais cette abondance est conditionnée par l'argent (30% des indices thématiques) qui occupe une place centrale dans les préoccupations attribuées aux Français.

5.1.4 Hypothèse 4

La famille française : une famille moderne dont les membres sont épanouis.

L'analyse quantitative confirme l'hypothèse 4 puisque l'idée d'égalité entre l'homme et la femme (31% des indices thématiques), notamment à travers le partage des tâches, semble acquise en France. Cette égalité semble davantage portée par la femme française que par la volonté masculine. La femme française apparaît comme l'archétype de la femme active qui prend des initiatives et mène une vie autonome. Le Français est, quant à lui, idéalisé : sans doute peut-on y déceler la persistance du cliché de l'homme galant.

5.1.5 Hypothèse 5

La France : un pays où il fait bon vivre.

Les auteurs de *L'Amitié* semblent avant tout apprécier les Français pour leur capacité quasi naturelle à rendre la vie agréable : le modèle de la vie « à la française » (50% des indices thématiques) ainsi que les rapports humains, apparemment plus chaleureux qu'en Slovaquie, paraissent enviés. Les Français ne semblent pourtant pas prendre entièrement conscience de leur chance (19% des indices thématiques).

5.1.6 Hypothèse 6

Les Français soucieux de leur patrimoine et de leur environnement.

Si la préoccupation des Français pour l'écologie semble beaucoup marquer les auteurs de *L'Amitié* (41% des indices thématiques), cet engagement s'explique par la richesse du patrimoine naturel et historique français (59% des indices thématiques) dont les Français semblent être fiers.

5.1.7 Hypothèse 7

La France : le pays du doute et de l'incertitude.

L'idée de flou qui se dégage de l'analyse du corpus (50% des indices thématiques) s'explique par l'impression de complexité de la société française actuelle de la part des auteurs, complexité marquée par une certaine incompréhension des choses observées (30% des indices thématiques) et qui met l'avenir en doute (30% des indices thématiques).

5.2 Classement des hypothèses par ordre d'importance (Annexe 3)

Pour mesurer l'importance des hypothèses dans le corpus, nous avons pris en compte leurs parts (en %) dans l'ensemble du corpus (noté (2')) nous permettant de savoir si elles y sont bien représentées ou non, ainsi que leurs fréquences dans le corpus (noté (4')) nous informant sur leur plus ou moins bonne répartition sur l'ensemble des 19 unités de codage.

Du classement des hypothèses en fonction de la part qu'elles occupent dans les 131 indices thématiques du corpus (2'), nous pouvons déduire que certaines caractéristiques attribuées à la France et aux Français marquent davantage l'attention des auteurs ou mérite davantage d'être mises en évidence que d'autres. Il s'agit des hypothèses 3 et 1 qui se détachent du lot dans le premier classement. Ces différences sont pourtant à relativiser au regard du second classement mesurant la fréquence des hypothèses sur l'ensemble des 19 unités de codage (4'). Ce classement nous indique que toutes les sept hypothèses sont bien réparties dans l'ensemble des unités de codage (présentes, au minimum, dans un quart des unités de codage) : toutes les hypothèses formulées sont donc à prendre en considération. Mais certaines hypothèses sont surreprésentées : c'est le cas des hypothèses 2, 3 et 5 représentées par près de la moitié des unités de codage.

Nous pouvons déduire de ces deux classements que certains traits caractéristiques attribués à la France et aux Français frappent les esprits (classement selon (2')) alors que d'autres passent plutôt pour des évidences partagées (classement selon (4')). En fonction des résultats des deux classements, nous pouvons dire que les auteurs tiennent avant tout à présenter dans *L'Amitié* la France comme un pays riche où tout est accessible à condition de pouvoir se l'offrir et d'accepter les changements (mise en avant des hypothèses 3 et 1). La richesse est aussi présentée comme constitutive de l'image de la France, richesse allant de paire avec son avance technique, dont on attend qu'elle garantisse le progrès général mais aussi la « vie à la française », autre représentation largement partagée dans l'ensemble des articles du corpus (hypothèses 2, 3 et 5 comme évidences partagées).

6. Interprétation des résultats en fonction du contexte de production

Pour donner une certaine validité aux résultats mesurés dans l'analyse quantitative, il est nécessaire de les rapporter à leur contexte de production : l'époque dans laquelle ils s'inscrivent, les émetteurs et les récepteurs des messages.

Les hypothèses les plus représentées (hypothèses 1, 2, 3 et 5) dans le corpus reflètent avant tout l'état d'esprit des Slovaques durant les premières années qui suivirent la chute du communisme. La France est avant tout présentée comme un pays riche. Cette représentation de la France agit comme l'image inversée des échecs économiques du régime communiste et des frustrations consuméristes qu'ils ont engendrées ainsi que des difficultés économiques des premières années de transition, la Slovaquie héritant d'un réseau de distribution encore insuffisamment développé. On peut dire la même chose à propos de l'image de la France

comme puissance technologique qui exprime la fascination des Slovaques pour l'avance technologique de l'ancien bloc de l'Ouest en comparaison au retard accumulé dans ce domaine par l'ancien système économique. La même fascination animait l'Europe d'après-guerre pour les États-Unis. Pour toutes ces raisons, la vie en Slovaquie est ressentie comme difficile en comparaison de la « douce France » qui n'est pas seulement un cliché mais est considérée par les Slovaques comme une réalité vécue au quotidien par les Français.

Il ne faudrait pourtant pas uniquement considérer ces représentations de la France comme l'expression de la frustration matérielle des Slovaques. Elles contiennent aussi l'enthousiasme de novembre 1989 encore présent dans les esprits. La France est alors posée comme une préfiguration de la Slovaquie future, une fois que celle-ci aura comblé les retards et fait face aux difficultés du moment. Dans cette optique, la transition est vécue et considérée comme un processus uniquement économique et technique devant naturellement déboucher sur une société de l'abondance et du bien-être. On peut cependant apposer un bémol à cette vision optimiste de l'avenir : l'omniprésence de l'argent dans le corpus reflétant la dure réalité économique des premières années de transition où l'argent devient roi.

Les hypothèses moins représentées dans le corpus jouent, elles aussi, un rôle significatif dans notre analyse. Ainsi, l'image de la famille française moderne reflète par contraste le traditionnalisme de la famille slovaque encore très prégnant : jusqu'au début des années 1990, par exemple, divorces et unions libres sont encore assez rares en Slovaquie. Ce n'est qu'au cours de la dernière décennie du siècle que tout change très vite dans ce domaine. Le caractère patrimonial et écologiste des Français révélé par le corpus rappelle certaines revendications dans ce domaine émanant des mouvements d'opposition au régime communiste. Mais c'est surtout la sous-représentation de ces hypothèses dans le corpus qui est porteuse de sens. Les exigences de progrès dans le domaine de la famille – en particulier la place de la femme – et de la protection de l'environnement paraissent moins prioritaires que l'économie et la technique. On peut encore ici y déceler l'idée très ancrée selon laquelle les progrès sociaux suivront naturellement les progrès économiques. Enfin, la dernière hypothèse avancée, l'impression d'incertitude et de doute, exprime, elle aussi, les incertitudes post-révolutionnaires. Mais elle est aussi révélatrice d'un trait caractéristique plus profondément ancré chez les Slovaques : la modestie et le manque d'assurance d'une petite nation au cœur de l'Europe dominée dans son histoire par d'autres peuples.

Conclusion : les pistes à définir pour une analyse plus approfondie du corpus

Les résultats auxquels nous sommes parvenus sont encore provisoires dans la mesure où ils proviennent d'une analyse strictement thématique limitée à un corpus cloisonné. Nous proposons quelques pistes qui permettraient d'affiner l'analyse de contenu suivant trois orientations complémentaires : une analyse lexicale et syntaxique sur le modèle de Laurence Bardin, une comparaison interne des résultats de l'analyse quantitative, une comparaison externe des résultats de l'analyse quantitative.

Dans son analyse de contenu portant sur l'horoscope du magazine *Elle*, Laurence Bardin (1977, p.89-90) entreprend, à la suite de l'analyse thématique, une analyse lexicale et syntaxique qui s'appuie sur le dénombrement des occurrences des vocables, c'est-à-dire sur la répétition dans le corpus des mêmes mots qu'elle classe en mots pleins (noms, adjectifs, verbes) et mots outils (articles, prépositions, adverbes, etc.). Elle reporte ensuite les résultats obtenus à un autre corpus de nature équivalente. Sur ce modèle, nous pourrions procéder à cette analyse en choisissant comme corpus comparatif des périodiques français pour la jeunesse datant de la même époque, par exemple *Okapi* ou *Phosphore*, publications d'inspiration chrétienne qui accordent une place de choix à la famille et aux thèmes de société. Cette analyse lexicale et syntaxique permettrait de mesurer l'étendue du répertoire utilisé dans notre corpus et de faire la part entre les termes surreprésentés et sous-représentés afin de confirmer, repréciser ou infirmer les résultats de l'analyse thématique. Il serait toutefois difficile d'appliquer l'analyse lexicale et syntaxique à l'ensemble du corpus d'étude, bien trop étendu. Nous pourrions alors avoir recours à un échantillonnage représentatif du corpus : analyser les titres, les chapeaux, les sous-titres et les intertitres.

La deuxième orientation que nous proposons est de procéder à une comparaison interne avec une ou plusieurs autres périodes du corpus existant : la période antérieure à novembre 1989 – en tenant alors compte des risques de manipulations que nous avons mentionnés plus haut, la période postérieure à septembre 1998 – cette date correspondant à un tournant démocratique en Slovaquie, ou postérieure à mai 2004 correspondant à l'entrée de la Slovaquie dans l'Union européenne. Le corpus ainsi sélectionné serait alors comparé au corpus d'étude afin d'identifier, dans les résultats de l'analyse, les traits spécifiques à l'époque étudiée (1990-93).

Enfin, nous pourrions procéder à une comparaison externe. Le premier type de comparaison externe pourrait prendre pour terrain la Slovaquie, le second d'autres pays. La maison d'édition Foreign Language Publications qui publie *L'Amitié* édite aussi des magazines de format équivalent comme *Hello !* en anglais ou *Hurra !* en allemand. En constituant un nouveau corpus à partir de l'un ou l'autre de ces magazines, nous pourrions

comparer les résultats des analyses pour mettre en évidence les représentations de l'étranger communes et spécifiques à *Hello !* ou *Hurra !*, d'une part, et à *L'Amitié*, de l'autre : les représentations communes nous informeraient sur certaines caractéristiques culturelles des Slovaques et les représentations spécifiques sur les spécificités des relations entretenues entre la Slovaquie et les langues et cultures étrangères concernées. Dans le cas de la comparaison portant sur d'autres pays, nous pourrions travailler sur des périodiques consacrés à la France équivalents publiés dans d'autres pays d'Europe centrale de l'Est de l'ancienne sphère d'influence soviétique (Pologne, Hongrie, Roumanie et Bulgarie) ou dans des pays de l'ancien bloc de l'Ouest (Allemagne, Grande-Bretagne, Italie, etc.). L'objectif de telles comparaisons serait de distinguer les représentations communes véhiculées sur la France quelque soit le pays émetteur des représentations spécifiques relevant de l'une ou l'autre zone géographique ou d'un pays en particulier.

Bibliographie

- ABDALLAH-PRETCEILLE, M.: *L'éducation interculturelle*. Paris: PUF, 1999.
- BARDIN, L.: *L'horoscope d'un magazine: une analyse de contenu*. In: Communication et langages. Paris, 1977, č. 34, s.79-93.
- DE CARLO, M.: *L'interculturel*. Lassay-les-Châteaux: Marie-Christine Couet-Lannes, 1998.
- DENIS, M.: *Image et cognition*. Paris: PUF, 1989.
- L'AMITIÉ, Bratislava, Ministerstvo školstva, mládeže a telesnej výchovy / Foreign Language Publications (à partir de 1992), numéros: octobre 1990, novembre 1990, février 1991, mars 1991, avril 1991, mai 1991, novembre 1991, décembre 1991, mars 1992, avril 1992, novembre 1992, décembre 1992 – janvier 1993, février 1993, mars 1993, avril 1993, mai-juin 1993, septembre-octobre 1993, novembre 1993.
- MOLINER, P.: *Images et représentations sociales*. Grenoble: PUG, 1996.
- ZARATE, G.: Manuels scolaires en classe de FLE et représentations culturelles. In: *Cahier de langue et de littérature*. Paris, 2008, č. 5, s. 5-11.
- ZARATE, G.: *Représentations de l'étranger et didactique des langues*. Paris: Didier, 1993.

Annexe 1 : Tableau d'analyse quantitative

Hypothèses	Items	Indices thématiques	Quantification des indices thématiques :
1 La France est un pays en constante évolution et les Français sont	Le changement comme caractéristique de la société française	10/90 : « certains aspects changeaient déjà » 10/90 : « on a remarqué un certain nombre d'autres changements » 10/90 : « on tend vers une libération accrue de la femme » 10/90 : « changements économiques »	(0) 43% (1) 12 (2) 10% (3) 4 (4) 21%

accoutumés au changement.		10/90 : « transformation de la vie des femmes » 02/91 : « il est le résultat d'une évolution » 02/91 : « la France a changé de majorité » 02/91 : « un fait nouveau » 02/91 : « la possibilité de changements » 03/91 : « les profondes mutations du monde » 04/91 : « une société en pleine mutation » 04/91 : « l'évolution accélérée des connaissances et des techniques »	
	Le changement entraîne des pertes	10/90 : « devient rare » 10/90 : « devient une sorte de refuge » 10/90 : « la famille a perdu » 10/90 : « la fréquence des échanges s'est amenuisée » 10/90 : « la famille a perdu » 02/91 : « des pertes importantes » 03/91 : « une France qui perdrait ses valeurs traditionnelles en évoluant » 12/92 : « dans ce monde toujours pressé »	(0) 29% (1) 8 (2) 6% (3) 4 (4) 21%
	Les Français s'adaptent aux changements	02/91 : « refus de s'adapter » 04/91 : « les universités dont on doit adapter les structures » 04/91 : « la nécessité d'assurer une promotion sociale » 03/92 : « pour faire face aux nouvelles conditions de production dans le monde »	(0) 14% (1) 4 (2) 3% (3) 3 (4) 16%
	Le changement signifie progrès	03/91 : « les progrès réalisés » 05/91 : « les idées progressistes y ont toujours trouvé leur application » 05/91 : « leur soif d'idées neuves » 05/91 : « quand notre vie quotidienne sera comme en France »	(0) 14% (1) 4 (2) 3% (3) 2 (4) 11%
			Total pour l'hypothèse 1 (1') 28 (2') 23% (3') 7 (4') 37%

2	Mise en avant du progrès technologique	11/90 photo : jeune à côté d'un appareillage électronique 04/91 photo : salle informatique 05/91 : « le tunnel sous la Manche qui vient d'être percé » 03/92 : « produits de haute technicité » 12/92 : « l'équipement sophistiqué de la cuisine » 12/92 : « le four micro-onde travaille tout seul » 03/93 photo : prouesses technologiques du cinéma Omnimax 05/93 : « les parents lui ont expliqué le fonctionnement de la chaîne » 05/93 : « les maisons où elles doivent garder des enfants sont souvent équipées d'appareils » 05/93 : « la cuisinière était hypersophistiquée » 09/93 : « mes parents me laisse utiliser leur chaîne »	(0) 53% (1) 11 (2) 8% (3) 8 (4) 42%
La France : un pays à la pointe de la technique et de la technologie.	La technologie est synonyme de progrès	03/91 : « promotion des techniques propres » 05/91 : « les appareils ménagés dont elles sont équipées (micro-ondes, lave-vaisselle, sèche-linge) rendent leur travail moins difficile » 11/92 : « des grands noms de l'informatique ... marquent leur foi dans l'avenir de la ville » 11/92 : « la cité est dotée du premier téléport français » 04/93 photos : mobilier urbain (conteneur de verre, toilettes automatiques, distributeur de tickets de métro, panneau d'affichage électronique, cabine téléphonique) 04/93 : « engins de nettoyage » 04/93 : « toilettes modernes ... fonctionnelles » 04/93 : « des situ vous conseillent des itinéraires en bus ou en métro » 04/93 : « des panneaux municipaux » 04/93 : « télécarte »	(0) 48% (1) 10 (2) 8% (3) 4 (4) 21%

			Total pour l'hypothèse 2 (1') 21 (2') 16% (3') 11 (4') 58%
3	La France : pays de l'abondance et de la consommation. La consommation comme constituant de la vie quotidienne Omniprésence de l'argent Pays de l'abondance	10/90 : « la société de consommation » 10/90 : « la famille paraît le lieu de la consommation » 10/90 : « égoïsme matérialiste » 12/91 : « une affiche de publicité » 12/91 : « la course aux cadeaux devient frénétique » 12/92 : « faire du lèche-vitrine » 12/92 : « la fièvre d'achat » 03/93 : « des boutiques proposant aux intéressés une grande gamme de modèles réduits » 11/90 : « gagner un peu d'argent » 11/90 : « vous situez votre salaire de départ à combien ? » 12/91 : « le Père Noël riche, pas très riche, avec peu d'argent » 06/93 : « une promenade en bateau sur la Seine ne coûte pas trop cher » 06/93 : « un circuit dans Paris coûte environs 150 francs » 05/93 : « ça peut même rapporter une jolie somme » 05/93 : « des milliers de jeunes filles gagnent de l'argent de poche » 05/93 : « elle aura 50 francs » 09/93 : « les Français dépensent 16 milliards de francs » 09/93 : « l'argent ne compte pas » 11/93 : « Stéphane a gagné 600 francs » 05/91 : « dans les supermarchés, elles trouvent tout ce dont elles ont besoin » 05/91 : « dans bien des cas, il y a deux voitures dans une famille » 12/91 : « dans les grands magasins apparaissent des rayons de Noël, avec	(0) 24% (1) 8 (2) 6% (3) 3 (4) 16% (0) 33% (1) 11 (2) 8% (3) 6 (4) 32% (0) 30% (1) 10 (2) 7% (3) 5 (4) 26%

		tout ce dont on peut avoir besoin » 12/91 : « l'assortiment des grands magasins et des supermarchés s'enrichit de produits » 12/91 : « impossible de choisir si vous ne savez pas exactement ce que vous voulez » 12/91 : « des jouets, il y en a pour tous les goûts et toutes les bourses » 04/92 photo : grand choix de pains 04/92 : « la variété de la gastronomie française » 12/92 photo : table richement garnie 11/93 : « Les boutiques des Halles, le temple de la fringue chère, en sont remplies »	
	Pays du choix et de la variété	12/92 : « chez nous... votre dîner ressemble beaucoup à celui de vos voisins ... En France il serait difficile de trouver le menu qui soit applicable à tous » 05/93 : « l'éventail de possibilité de s'amuser est énorme » 05/93 : « on a que l'embarras du choix » 11/93 : « on y trouve tout pour s'habiller, même du neuf »	(0) 12% (1) 4 (2) 3% (3) 3 (4) 16% Total pour l'hypothèse 3 (1') 33 (2') 25% (3') 11 (4') 58%
4	La famille française : une famille moderne dont les membres sont épanouis. Egalité entre l'homme et la femme	10/90 : « il y a un plus grand partage des rôles entre l'homme et la femme et on tend vers une libération accrue de la femme » 11/90 : « on est normalement égaux. Si on se marie, c'est pour tout partager » 05/91 photo : image inversée des tâches où l'homme repasse et la femme est assise et regarde fièrement devant elle 09/93 photo : les garçons et les filles sont représentés séparément sur les photos	(0) 30% (1) 4 (2) 3% (3) 4 (4) 21%
	La femme française est libérée	10/90 : « les femmes gagnant leur autonomie... devenant maîtresses de leur	(0) 38% (1) 5 (2) 4%

	En France, l'homme est dévoué et galant	vie » 03/91 2 photos : des femmes manifestent 05/91 : « les femmes françaises travaillent beaucoup mais elles sont plus décontractées, plus insouciantes que les nôtres » 05/91 : « les travaux ménagers ne les préoccupent pas tellement » 05/91 : « les femmes prennent beaucoup de temps pour se faire belles, pour plaire » 10/90 photo : un père s'occupe de ses enfants 05/91 : « les Français aiment mettre la main à la pâte » 05/91 : « ils savent apprécier l'élégance et la coquetterie de leur favorite » 05/91 : « ils se montrent gentils, courtois, offrent des fleurs et d'autres présents »	(3) 3 (4) 16% (0) 31% (1) 4 (2) 3% (3) 2 (4) 10% Total pour l'hypothèse 4 (1') 13 (2') 10% (3') 5 (4') 26%
5	La France : un pays où il fait bon vivre. Les Français sont heureux La France, le pays de l'art de vivre	10/90 photo : enfants souriants, couleurs vives 03/91 photo : gaité des manifestants et couleurs vives 11/92 : « la ville en habit de lumière » 04/91 photo : la terrasse d'un café 05/91 : « leur rêve de vivre à la française » 05/91 : « les Français sont moins énervés, plus souriants que les gens de chez nous » 04/92 : « les Français tiennent beaucoup à ce que le pain sur leur table soit frais » 04/92 : « le boulanger travail amoureuxment » 03/93 : « comme nous sommes en France, cet ensemble dispose aussi de deux restaurants » 06/93 : « cette croisière nocturne est énormément agréable » 09/93 : « on mange, on danse. J'aime bien aussi aller aux fêtes de villages : il y	(0) 19% (1) 3 (2) 2% (3) 3 (4) 16% (0) 50% (1) 8 (2) 6% (3) 6 (4) 32%

	En France, on valorise le relationnel	a un bal avec orchestre, on s’amuse bien » 05/91 : « les Français, leur caractère, leur savoir-vivre » 05/91 : « conviviaux, accueillants » 05/91 : « ce que nos lycéens ont aimé en France, c’est surtout le relationnel. Ils ont admiré les contacts humains » 05/91 : « ils se rendent souvent visite » 05/91 : « à chaque rencontre, ils se font deux bises »	(0) 31% (1) 5 (2) 4% (3) 1 (4) 5% Total pour l’hypothèse 5 (1’) 16 (2’) 12% (3’) 9 (4’) 47%
6	Les Français soucieux de leur patrimoine et de leur environnement. Engagement citoyen en faveur de l’écologie Mise en avant du patrimoine historique et naturel	03/91 2 photos : manifestations écologistes 03/91 : « une place importante doit être accordée aux mouvements écologistes en raison des progrès réalisés » 03/92 : « Les Stéphanois, qui connaissent la valeur de leur environnement, font tout leur mieux pour le maintenir, pour le protéger » 04/93 photo : conteneur de verre 04/93 : « chaque année, les Français jettent 5 milliards de bouteilles vides. Les bouteilles sont récupérées pour la fabrication du verre » 04/91 photo : la Sorbonne 05/91 2 photos sur le patrimoine historique ; 2 photos sur le patrimoine naturel 05/91 : « le pays élu des dieux » 05/91 « le pays aux trésors d’art » 05/91 : « un passé riche en histoire et arts » 11/92 : « dans un écrin de verdure » 11/92 : « Metz toute entière est un musée monumental »	(0) 42% (1) 5 (2) 4% (3) 3 (4) 16% (0) 59% (1) 7 (2) 5% (3) 3 (4) 16% Total pour l’hypothèse 6 (1’) 12

			(2') 9% (3') 6 (4') 32%
7 La France : le pays du doute et de l'incertitude.	Dans la société française règne l'incertitude	10/90 : « la frontière entre l'univers adolescent et le monde adulte devient de plus en plus vague » 10/90 : « on ne sait plus très bien » 10/90 : « on ne sait pas bien dans les sociétés occidentales quelle est sa mission et quel peut être son avenir » 05/91 : « la France, chacun s'en fait une certaine idée » 12/91 : « il devient de plus en plus difficile de répondre à cette question »	(0) 50% (1) 5 (2) 4% (3) 3 (4) 16%
	L'avenir est imprécis	10/90 : « confiance insuffisante en l'avenir » 11/90 : « on a peur du chômage. On sait que ce sera difficile »	(0) 20% (1) 2 (2) 2% (3) 2 (4) 10%
	Manque d'assurance	03/91 : « nous avons essayé » 12/91 : « flocons hésitants » 12/92 : « les décorateurs-illusionnistes essaient, avec plus ou moins de succès »	(0) 30% (1) 3 (2) 2% (3) 3 (4) 16%
			Total pour l'hypothèse 7 (1') 10 (2') 8% (3') 6 (4') 32%

Légende du tableau d'analyse quantitative :*Les chiffres ont été arrondis à l'unité.*

Nombre d'hypothèses : 7

Nombre d'items : 21

Nombre d'indices thématiques : 131

Nombre d'unité de codage : 19

(0) Part (en %) de l'item dans l'hypothèse en fonction du nombre d'indices thématiques

(1) Nombre d'indices thématiques par item

- (2) Part (en %) des indices thématiques de l'item sur l'ensemble des indices thématiques du corpus
- (3) Nombre d'unités de codage se rapportant à l'item
- (4) Part (en %) des unités de codage se rapportant à l'item sur l'ensemble des unités de codage

- (1') Nombre d'indices thématiques par hypothèse
- (2') Part (en %) des indices thématiques de l'hypothèse sur l'ensemble des indices thématiques du corpus
- (3') Nombre d'unités de codage se rapportant à l'hypothèse
- (4') Part (en %) des unités de codage se rapportant à l'hypothèse sur l'ensemble des unités de codage

Annexe 2 : Part de chaque item pour chaque hypothèse

Hypothèse 1 :

La France est un pays en constante évolution et les Français sont accoutumés au changement.

Item 1 : Le changement comme caractéristique de la société française
Représenté par **43%** des indices thématiques de l'hypothèse 1

Item 2 : Le changement entraîne des pertes
Représenté par **29%** des indices thématiques de l'hypothèse 1

Item 3 : Les Français s'adaptent aux changements
Représenté par **14%** des indices thématiques de l'hypothèse 1

Item 4 : Le changement signifie progrès
Représenté par **14%** des indices thématiques de l'hypothèse 1

Hypothèse 2 :

La France : un pays à la pointe de la technique et de la technologie.

Item 1 : Mise en avant du progrès technologique
Représenté par **52%** des indices thématiques de l'hypothèse 2

Item 2 : La technologie est synonyme de progrès
Représenté par **48%** des indices thématiques de l'hypothèse 2

Hypothèse 3 :

La France : pays de l'abondance et de la consommation.

Item 1 : La consommation comme constituant de la vie quotidienne
Représenté par **24%** des indices thématiques de l'hypothèse 3

Item 2 : Omniprésence de l'argent
Représenté par **33%** des indices thématiques de l'hypothèse 3

Item 3 : Pays de l'abondance

Représenté par **30%** des indices thématiques de l'hypothèse 3

Item 4 : Pays du choix et de la variété

Représenté par **12%** des indices thématiques de l'hypothèse 3

Hypothèse 4 :

La famille française : une famille moderne dont les membres sont épanouis.

Item 1 : Egalité entre l'homme et la femme

Représenté par **31%** des indices thématiques de l'hypothèse 4

Item 2 : La femme française est libérée

Représenté par **38%** des indices thématiques de l'hypothèse 4

Item 3 : En France, l'homme est dévoué et galant

Représenté par **31%** des indices thématiques de l'hypothèse 4

Hypothèse 5 :

La France : un pays où il fait bon vivre.

Item 1 : Les Français sont heureux

Représenté par **19%** des indices thématiques de l'hypothèse 5

Item 2 : La France, le pays de l'art de vivre

Représenté par **50%** des indices thématiques de l'hypothèse 5

Item 3 : En France, on valorise le relationnel

Représenté par **31%** des indices thématiques de l'hypothèse 5

Hypothèse 6 :

Les Français soucieux de leur patrimoine et de leur environnement.

Item 1 : Engagement citoyen en faveur de l'écologie

Représenté par **42%** des indices thématiques de l'hypothèse 6

Item 2 : Mise en avant du patrimoine historique et naturel

Représenté par **58%** des indices thématiques de l'hypothèse 6

Hypothèse 7 :

La France : le pays du doute et de l'incertitude

Item 1 : Dans la société française règne l'incertitude

Représenté par **50%** des indices thématiques de l'hypothèse 7

Item 2 : L'avenir est imprécis

Représenté par **20%** des indices thématiques de l'hypothèse 7

Item 3 : Manque d'assurance

Représenté par **30%** des indices thématiques de l'hypothèse 7

Annexe 3 : classement des hypothèses par ordre d'importance

Les chiffres ont été arrondis à l'unité.

(2')	(4')
Hypothèse 3 : 25%	Hypothèse 2 : 58%
Hypothèse 1 : 23%	Hypothèse 3 : 58%
Hypothèse 2 : 16%	Hypothèse 5 : 47%
Hypothèse 5 : 12%	Hypothèse 1 : 37%
Hypothèse 4 : 10%	Hypothèse 6 : 31%
Hypothèse 6 : 9%	Hypothèse 7 : 31%
Hypothèse 7 : 8%	Hypothèse 4 : 26%

Resumé

Analýza ponímania Francúzska a Francúzov v článkoch časopisu L Amitié počas prelomových rokov po Nežnej revolúcii (1990 – 1993)

Autor zisťuje, prostredníctvom tematickej analýzy česko-slovenského časopisu vo francúzskom jazyku – *L'Amitié*, ako Slováci zobrazovali Francúzsko a Francúzov v prelomových rokoch 1990 – 1993. Toto obdobie je výnimočné v slovenských dejinách, pretože Slovensko vtedy hľadalo novú cestu v kontexte politických a ekonomických zmien, pričom sa vytvárala aj nezávislá krajina. V takých podmienkach mohli západné krajiny predstavovať vzor pre mnohých Slovákov a stelesňovať ich sny a očakávania. Práve túto mentálnu mapu Slovákov z tohto obdobia autor predstavuje v analýze článkov časopisu *L'Amitié*. Pri analýze sa autor opiera o skutočnosť, že autori článkov v časopise nepodávajú čitateľom iba informácie o Francúzsku a Francúzoch, ale ponúkajú aj informácie o sebe. Autor používa metódu tematickej analýzy Laurence Bardinovej, definuje pojem prezentácia, predstavuje a interpretuje výsledky analýzy.

ЖИВЫЕ ЯЗЫКОВЫЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ РОМАНЕ (ЗАХАР ПРИЛЕПИН. «ЧЕРНАЯ ОБЕЗЬЯНА»)

Галия Ахметова

Забайкальский государственный гуманитарно-педагогический университет им. Н.Г. Чернышевского

galia.akhmetova@gmail.com

Роман Захара Прилепина «Черная обезьяна» вышел в свет в 2011 году. Сразу же появилось множество рецензий – критики и читатели торопились высказать свои мысли о новом произведении известного писателя.

Роман и в самом деле неоднозначный. С одной стороны, - это все тот же новый живой язык, с которым писатель вошел в литературу. С другой стороны, - некоторая сюжетная запутанность, излишняя символика, а главное – несвойственный писателю низкий стиль, эротизм, телосцентризм. Одним словом, новая мода (кстати, уже уходящая в прошлое и невостребованная читателями) коснулась и хорошего писателя Захара Прилепина.

Конечно, можно это объяснить сложностями замысла... Но низкий, грубый стиль вряд ли этим оправдан.

Роман написан от первого лица. Журналист, имя которого не названо, исследует жестоких детей – «недоростков», которые вырезали жителей целого подъезда в доме. Журналиста допускают в секретную лабораторию, где этих детей исследуют. Параллельно с этим проходит перед читателем личная жизнь героя-рассказчика – жена, любовница, дети. И лишь строки, посвященные детям, - отличаются нежностью, в них свет и любовь, как и в предыдущих романах Захара Прилепина. Именно эти строки и делают текст живым. Образ живет благодаря этим живым словам.

Обезьяна – слишком сложный символ, у разных народов он обозначает разные качества и свойства. В европейской культуре это символ греха, хитрости, коварства, стремления к роскоши, злобности, лени, а у христиан раннего Средневековья обезьяна – это символ дьявола. Китайцы считают, что у обезьяны острый ум, хорошая память и чувство юмора, хотя одновременно с этим у нее отмечаются лень, самовлюбленность, чрезмерная эмоциональность, скрытность и коварство.

Собственно, черная обезьяна – статуэтка, символ – появляется в романе лишь один раз. Сергей Шаргунов называет эту черную обезьяну внутренним зверем героя, привокзальным сутенером, боевиком из далеких джунглей.

Некоторая неясность символа заставляет трактовать его по-разному, даже апеллируя к черному человеку С.А. Есенина, а сам роман рассматривают как внутренние искания главного героя. Лев Данилкин в интервью с Захаром Прилепиным спрашивает его: «Черная обезьяна» – что это? Это ты?» Писатель отвечает: «Это я, да, безусловно. Это автоназвание героя, он сам себя так определил». Захар Прилепин говорит об уставшем от жизни главном герое: «Человек взрослый, современный мужчина – настолько уже шаткая конструкция, что снести ее может что угодно».

Интерпретировать роман, выявить его истинный смысл довольно сложно. Это можно сделать с определенной долей условности.

Роман привлекает искренностью, откровенным самораскрытием главного героя, предельной субъективацией. При этом речевые и композиционные приемы субъективации максимально сближены: внутренняя речь героя-рассказчика, близкого автору, практически совпадает с приемами представления. Это проявляется прежде всего в употреблении метафорических сравнений. Причем это настолько нетрадиционные, неинтертекстуальные сравнительные обороты, что они, конечно, сразу обращают на себя внимание читателя. Сравнения носят несколько агрессивный характер, стилистически сниженный: *«Дверь открылась, словно ее выдул резкий сквозняк»; «Профессор так резко сел в кресло, будто его толкнули в грудь»; «По улице только что проехала омывающая машина, асфальт был сырой и скользкий, как рыба, и пах так же»; «Неподалеку от метро привычно покачивалась толпа гастарбайтеров, лица, как печеные яйца, руки грязные настолько, словно они спят, закапывая ладони в землю»; «Тонколицая в ответ передвигает по лицу тонкие брови, иногда они становятся почти вертикальными и похожими на дождевых червей»; «- Нигде не болит, - повторил я голосом, противным мне самому, словно я чьи-то волосы пожевал»; «...Филипченко... Филипченко...» - пошвырялся я в своей памяти, как в мусорном баке»; «Тыкался-мыкался, потом плюнул и закинул ключик в почтовый ящик, как в бездну»; «<...> стояли зубы где-то в одном краю, как напуганные прокуранные овцы»; «- Я же говорил, что не надо пить из-под крана, - голосом, свалившимся как шерсть, попросил я»; «Вдавил мягкую, как глаз, кнопку включения»; «Какое смешное слово «ведь». Совершенно бессмысленное и на вкус как медяк».*

Часто сравнения являются слишком неожиданными, так что сложно представить себе формирующийся образ: *«На столе стояло молоко, в черной, прожженной, как царь-пушка, сковородке, лежали нежнейшие сырники – мама»; «Этим летом, когда на жару я чувствую себя как в колючем шерстяном носке, даже в двух носках, меня*

клинит особенно сильно»; «Черная щетина, лицо правильное и гладкое, как хорошо остриженный ноготь»; «- В смысле? – поинтересовался Шаров, не снимая улыбки, и даже глаза остались теплыми, как плывущие куски масла на сковородке; лишь бы не брызнуло»; «Щас домчим!» - закричал он радостно и побежал вокруг машины, сквозь холод, с домкратом в руке, он был тяжеленный, как будто его крюком прицепили прямо к сердцу, и машина была длинная, как стена, никак не кончалась»; «Ноготь, так и не залепленный пластырем, саднил, словно в большом пальце обнаружился голый и ошпаренный мозг, которого не было в голове»; «Потом тот долго ничего не слышал, озираясь так, словно уронил собственный слух на землю и хочет его найти».

Образы, созданные с помощью метафорических сравнений, стилистически снижены, даже в какой-то степени депрессивные: «В мутной, как чай с кислым молоком, депрессии вяло следили за своими тараканами и другим на них не показывали.

Жизнь в нашей палате была размеренной и тихой, словно здешних мух потравили дихлофосом и теперь мы, сложив крылья, ждали результата»; «Ближние дома были раскиданы кое-как, словно шла корова и из нее высыпало: шлёп туда, шлёп сюда, и вот еще разок. Смотри не наступи. Аль»; «Миновав первые избы, выйдя на взгорок, мы увидели расходящиеся, как рачьи клешни, в разные стороны улицы.

Дороги были сухи, деревня походила на пережаренный пирог. И пахла кислой жженой капустой»; «Пацан, услышав знакомое имя, встрепенулся и наострил на нас свою приплюснутую, как папиросу, голову»; «Звонок был тихий, как перегревшаяся на солнце муха»; «Нестерпимо хотелось поиздеваться, услышав его вязкий, как зубная паста, и даже зубной пастой, казалось, пахнущий голос»; «Полицейский двумя пальцами взял еле живую страничку за край, будто я принес ему посмотреть использованную салфетку»; «Алька хохотнула – прозвучало, как будто железо скользнуло по железу»; «Я нашел свои носки в разных концах квартиры, они почему-то были теплые, будто в них кого-то недавно вырвало»; «Где-то кричал слон, и во многих местах, ошавев, голосили петухи. Слон, казалось мальчику, кричит так, словно тоже превращается в огромного и глупого, покрытого старым мясом петуха».

Грубые, физиологические сравнения перекликаются со сравнительными оборотами «Библиотекаря» М. Елизарова: «Возле соседней бойницы зашатался и упал на спину солдат. Из глаза его торчала стрела – могло показаться, что он обхватил ее пальцами и просто хочет в упор рассмотреть наконечник – как дети рассматривают, полусжав кулак, интересных жуков»; «Горожанин мотнул головой, удар снес, как с мандарина, кожуру с виска и половину уха».

Сравнения «разрастаются» в тексте, они становятся частями сложных предложений, то есть структурно выходят за рамки обычных сравнительных оборотов: *«Слатитцев глянул на меня так, словно он вчера мне дал денег на лечение матери, а я только что сознался, что потратил их на ириски».*

Сравнения динамически проходят через текст, проявляясь также и в прямой речи рассказчика (но это бывает редко): *«- Обидчивый, как коза, - подумал я и сказал это вслух.*

Полицейский поднял глаза и снова опустил пышные, как птичий хвост, ресницы.

Слатитцев передернул плечами, будто скинул насекомое».

Однако точка зрения персонажа иногда передается с использованием расширенного образа, созданного на основе сравнений. В то же время точка зрения персонажа представлена, конечно, самим рассказчиком, так что его стиль проявляется: *«Отец говорил, что буквы у него сидят как петушок и курочки – три, четыре или пять – на одной жердочке. А у другого переписчика буквы такие, словно дурак зашел в курятник и ударил по насесту изо всех сил палкой.*

В следующий раз, разглядывая чужую рукопись, отец пожаловался, что видит здесь буквы, расплзшиеся, как виноград, на который наступили ногой. К тому же в каждом третьем слове не хватает столько же букв, сколько недостает зубов у составлявшего текст писца»; «Гогоча и сквернословя, солдат, солдат стрелял из чьего-то чужого лука, но когда перед ним, как два деревянных уса, появились концы лестницы, он сразу же кинул лук под ноги».

Метафорические определения носят такой же неожиданный характер, как и сравнения: *«<...> спросил он недовольно, щуря ангинные свои глаза <...>».*

Метафорические антропоцентрические определения встречаются тоже, но, пожалуй, сравнений в романе больше: *«На улице меня встретил неожиданный, остроклювый дождик – и снова противно запахло рыбой»; «- Как успехи? – спросила она улыбающимся голосом»; «Когда взгляд по привычке, увидел, что дом пуст и брошен, - съехавшая со стола клеенка, подбоченившаяся кружка с печальной миской лежат на полу, пыльный иконостас в две бумажные иконы, распружинившаяся кровать – всё о том говорило»; «<...> слишком уж брезгливая спина у него была»; «Я пошел за моим товарищем сквозь плечистые ворота»; «Серьезный пиджак, если кратко»; «<...> протягивая пугающуюся руку <...>».*

Метафор в тексте не слишком много, они также отличаются антропоцентричностью: *«Я захлопнул мягкую пасть блокнота, пахнуло чистой бумагой – хороший запах»*; *«Казалось, что небо приплюсывается ко всему огромной ноздрей»*.

Антропоцентризм метафор, свойственный современной прозе, приобретает у Захара Прилепина характерные, свойственные только ему стиливые черты: *«Только взгляд у профессора был такой, словно его глаза болят гриппом»*; *«Некоторое время он смотрел на меня, сощурившись. Иногда чуть приоткрывая один, больной ангиной, глаз, то закрывая второй, пораженный гриппом»*. Приведем пример из «пацанских рассказов» писателя: *«- Я купил новые ботинки, они болят на мне, - жаловался я»*. Отметим здесь же такую стилевую черту прозы Захара Прилепина, как неявная сказовость. Она проявляется в употреблении слова «говорю». Но если в романе «Грех» этот прием повторяется часто, то в новом романе слово «говорю» встречается лишь один раз: *«И тут, говорю, работают со светом как раз, и скучный тип держит какую-то специальную картонку, чтоб не отсвечивало от окна или еще откуда»*.

Взаимодействие метафор и сравнений создает живой образ: *«Автобус криво и болезненно переваливался на взгорках и поворотах, как будто нес по неудобной корзине в каждой руке»*.

Композиционное взаимодействие приемов субъективации проявляется и в нестрогом синтаксисе, когда в одном предложении объединяются и речь автора, и не связанная с ней прямая речь (композиционно «оборванная»), и даже диалогические реплики: *«Похохотав, он сказал, что есть возможность сходить в один то ли паноптикум, то ли террариум, меня проводит Слатитцев, «...вы, кажется, знакомы?» - киваю и слышу хохот в ответ, так смешно я кивнул, наверное, «посмотри там на экспозицию, а потом решим, что с этим делать...», «...этот материал может нам пригодиться», ха-ха-ха. Ха»*.

Нарушение синтаксической сочетаемости проявляется и в употреблении несогласованных определений: *«Девушка с книгой, родинка над губой, отсела при первой возможности»*.

Прямая речь в современной прозе давно уже приобрела статус графически невыделенной, она просто «вставляется» в повествование, усложняя его речевой субъективацией, в которой отсутствуют средства, вводящие ее в текст: *«В тринадцать лет мне страшно захотелось собаку, как в кино про Электроника, «а, мам?»»*

Нарушение синтаксических норм проявляется и в употреблении неоднородных определений в роли однородных: *«<...> потрогал большим и голым пальцем ноги*

ботинки в прихожей <...>»; «<...> пузатый и притомившийся оператор пьет водичку <...>»; «Глаза от напряжения круглые и умные»; «<...> на звон мокрых и сизых тарелок». Неоднородные определения, употребляющиеся в роли однородных, могут быть противоположными по смыслу: «Иногда он терялся, когда хмурый и насмешливый работяга вдруг, взглядевшись в стажера, спрашивал <...>». В то же время у М. Горького («На плотях») встречаем: «Энергичный, высокий, немного злой и насмешливый, он стоит так, точно прирос к брёвнам босыми ногами, и в напряжённой позе, готовый каждую секунду поворотить плоты, зорко смотрит вперёд».

Языковые процессы, характерные для современной прозы, находят отражение в композиционной структуре образа рассказчика, что, конечно, делает его живым, динамичным, открытым. Например, встречаются наречия, образованные от относительных прилагательных (так называемые семантико-грамматические сдвиги): «Глаза его тепло и сливочно улыбались».

Окказиональное употребление слов категории состояния в сочетании с неожиданными сравнениями способствует созданию странных, необычных, неинтертекстуальных образов: «Каждая крыша раскалена, как сковорода. На куполах церквей можно жарить мясо или глазунью. По улицам бродят собаки, мечтающие облысеть.

Липко мне»; «И липко все. Как же мне липко». Интересно, когда подобные сдвиги встречаются в прямой речи персонажей: «- Нет, – засмеялся солдат. – Им просто стало темно умирать».

Субстантивированные прилагательные отличаются в некоторых случаях крайней семантической неопределенностью: «Посидел, царапая асфальт левой рукой и подвывая. Темное сползло с одного глаза, со второго еще нет. Я опять увидел лужу». Но если даже неопределенность достаточно условная, распознаваемая, все равно остается окказиональность в употреблении: «Произнося шепотом нецензурное, я тупо смотрел в экран <...>»; «Я взмахнул рукой и успел поймать его (комара. – Г.А.), смять в ладони – из него просто плеснуло теплым, как если бы чай, оставшийся на дне стакана, вылили мне в ладонь»; «Взмахнув руками еще раз, почти уже побежал к выходу, но успел, успел заметить, что у того, что в синеньком, разом мокрым наполнило глаза»; «По кисти потекло теплое и красное тонкими струйками».

Роман Захара Прилепина органично ритмичен. В ситуациях, связанных с внутренним напряжением, переживаниями героя, появляется «задыхающийся» ритм,

графически представленный композиционным обрывом: *«Подмигнув скуластой. Я рванул на себя балконную дверь...*

...и когда уже висел на руках, пытаюсь примериться, куда бы спрыгнуть повеселей, услышал, как девка закричала <...>»; «Хлопнула дверь подъезда, и я минуту лежал, ожидая, что сейчас со скрипом откроется входная дверь и простучат каблуки...

...или нет, услышится переступ босых ступней...

...и я, завидев ее, уже начал говорить что-то, сначала оправдываясь, а потом раздражаясь все больше, имея на все готовый ответ, несколько упрямых, непримиримых, железных ответов...

...и вот мы уже орем друг на друга, ненавидяще, глаза в глаза»; «Спотыкаясь и торопясь, выбежал из подъезда: метро, тут где-то было метро.

...Ветка зеленая, на такой сидела Алька, как птица...

...и еще какая-то желтенькая ветка: август, август – все выгорело, все желтеет...»

Пронзительные повторы, когда герой ищет ребенка: *«Это же мой. Это же мой плачет». – «Это же мой. Это же мой плачет». – «Это же мой. Это же мой плачет. Ему холодно, страшно». – «Это же мой там, выпустите, пожалуйста». Повторяются слова, словно длится одно долгое, бессмысленное действие. Здесь, в этом субъективированном повествовании, и монтаж, и внутренняя речь: «Двигался, трогая ладонями шершавый бетон, везде бетон, один бетон, бетон»; «Обошел, глядя ладонями стену, стену, стену, стену, стену».*

Ритм усиливается метафорическими повторами. В композиционном плане эти повторы являются безусловной субъективацией – происходит слияние внутренней речи и представления героя-рассказчика, т.е. объединяются друг с другом речевые и композиционные приемы (формы). Подобные явления становятся характерными в современной прозе.

Образ разворачивается, «прорастает» на протяжении нескольких страниц: *«Звонок припадочно метался по пустой квартире, но никто не открывал». – «Еще раз надавил на звонок, он снова послушно метнулся, рикошетом задел чайник, нырнул ему в горлышко, затих.*

«...когда буду чайник кипятить – он не вытерпит жары, с визгом вылетит», - догадался я, доставая ключи». – «Звонок сидел в чайнике, сжав зубы. Батарея еле слышно полоскала горло». – «На кухне кран, ребристая плита, стул в углу – всё как

скелеты костяные. Один чайник, как птица, пристыл в ужасе. Надо бы ему огонь развести. В нем еще звонок прятался, я помню». – «Неловко поставил чайник на место – он лязгнул о прожженные прутья плиты, как будто зубами о железо».

Повторы сами по себе уже являются эмоциональным композиционным ритмическим отрезком, так что даже в вопросительных предложениях нет необходимости ставить подходящий вопросительный знак. Напротив, его отсутствие как будто усиливает мрачность и трагизм происходящего: *«Где мои дети. Сегодня выходной. Сегодня утром я их накормил и оставил дома. Они смотрели в окно, как я ушел. Руками не взмахивали, просто смотрели. Где мои дети».*

Именно в этом контексте и появляется то духовное «Мы», без которого не обходится ни один роман. Оно неявно выражено личной формой глагола во множественном числе, хотя повествование в этом отрезке от лица рассказчика-героя. Односоставные предложения, виртуальное произношение (графически зафиксированное) – это все способы выражения субъективации. Видимо, здесь также происходит совмещение речевой и композиционной форм друг с другом. Такой композиционный сдвиг отличает современную прозу: *«Еще раз в комнату взрослых вернулся, заглянул под диван. Опять туалет. Бумаги надо... Ванная. Щетки, точно.*

Д... Черт. Д-д... Сейчас. Д-детская, да!

Входим».

В полной мере проявляет себя ритм в синтаксической конструкции, занимающей более двух страниц, где не связаны между собой части предложения, где повторы ритмично возникают в тексте, где субъективация превращается в поток сознания, а в этот поток сознания вступают и другие точки зрения, полифония: *«<...> да я почти что оранжерея, строевая, тактика, физо, строевая, тактика, пострелять-то дадут хоть раз, физо, уборка территории метлой, отбой, залет, подъем, сорок пять секунд, не успели, отбой, подъем, сорок пять секунд, не успели, отбой, подъем, строиться с матрацами на плацу, отбой, подъем, салабон, найди сигарету, сигарету можно взять взаймы у художника – он, чтобы избежать лишних проблем, которых у него вечно полный мольберт, умело нычит пачку или носит сигаретку в пилотке <...>».*

Живой художественный образ в романе Захара Прилепина – это сложная структура, «прорастающая» сквозь текст.

Литература

ПРИЛЕПИН, З.: Черная обезьяна. М.: АСТ: Астрель, 2011, 285 с.

Resumé

Živé jazykové procesy v súčasnom ruskom románe (Zachar Prilepin – Čierna ovca)

V štúdiu sa na základe románu Zachara Prilepina Čierna ovca odhaľujú živé jazykové procesy, ktoré sú charakteristické pre súčasnú ruskú prózu: priblíženie rečových a kompozičných postupov subjektívácie, metaforizácia, sémanticko-gramatické posuny, rytmika. Použitie postupov prispieva k vytvoreniu živého umeleckého obrazu.

**SCHRIFTSTELLER WERDEN. ABER WIE?
KANN MAN „LITERARISCHES SCHREIBEN“ LERNEN?
ÜBER ZUGÄNGE ZU EINEM KREATIVEN BERUF.**

Uli Rothfuss

IB-Hochschule Berlin und Matej-Bel-Universität Banská Bystrica
urothfuss@gmx.de

Was muss jemand mitbringen, der Schriftsteller werden möchte?

Als erstes braucht ein angehender Schriftsteller eine Lust, ein Vergnügen, mit Sprache umzugehen; er muss ein guter Beobachter sein, denn die besten Themen für Literatur finden sich im Alltag. An den Beobachtungen wird er sein Sprachvermögen schulen. Und zwar nicht theoretisch, sondern direkt an der Sprache, durch das Finden von und Feilen an Formulierungen.

Neben einem gewissen Talent für das Schreiben muss jemand, der als Schriftsteller arbeiten möchte, aber vor allem eines mitbringen, das er immer wieder brauchen wird: Ausdauer. Und er muss flexibel sein. Ausdauer, weil sich auch gute Texte nicht immer sofort durchsetzen werden, nicht sofort publiziert und gut bezahlt werden. Und der künftige Schriftsteller muss in seiner Herangehensweise an das Schaffen von Literatur flexibel sein: er wird einen Stoff mehrfach verwerten müssen, also ihn möglicherweise als Erzählung, als Hörspiel und als Funk-Feature verkaufen, um sich so eine Finanzierung der Tätigkeit inklusive aller Recherchen zu ermöglichen. Das bedeutet, dass sich Talent nicht nur auf eine literarische Gattung erstrecken darf, sondern breit angelegt sein sollte. Also: Talent, Fleiß, Ausdauer und Flexibilität. Und natürlich handwerkliches Können des Schreibens, das in spezifischen Ausbildungen und insbesondere durch die Praxis erworben wird.

Gibt es eine Ausbildung zum Schriftsteller?

Die beste Ausbildung ist nach wie vor das Leben selbst, und das immer wieder Schreiben von Literatur. Ein Schriftsteller gestaltet menschliche Situationen, Probleme, Fragestellungen. Diese kann er am besten beurteilen, wenn er sich in das Milieu, das er beschreibt, hinein begibt.

Selbstverständlich gibt es handwerkliches Können, auch beim Schreiben. Wie konstruiere ich einen Roman? Worin unterscheidet sich dieses Herangehen vom Schreiben eines Essays? Wie mache ich eine Handlung spannend? Wie gestalte ich Figuren? Wie lege

ich unterschiedliche Charaktere an? Das kann man lernen, die Fehler der Anfänger muss man nicht selbst machen, sondern kann sich antrainieren, wie man in seiner Arbeit vorgeht. Hier gibt es inzwischen vielfältige Angebote – Fortbildungen bei Wochenend-Seminaren, aber auch Studiengänge. Literaturgeschichtliches Hintergrundwissen wird dort ebenso vermittelt wie Literatur- und Schreibtheorien – Grundlagen für das eigene Schreiben.

Hier können in strukturierten akademisch-künstlerischen Ausbildungen wichtige Praxiserfahrungen aufgenommen werden: Viele, die Literatur schreiben, beginnen dies neben ihrer anderen Berufstätigkeit, und irgendwann wollen sie ihr Schreiben so weit professionalisieren, dass sie es als Nebenberuf oder gar als Hauptberuf ausüben können. Sie haben also erste Schreib- und Publikationserfahrung, brauchen aber weiteres handwerkliches Know-How. Dies kann ihnen, auch berufsbegleitend in solchen Ausbildungsgängen gegeben werden, sodass sich für sie der Übergang in einen schreibenden Beruf schrittweise gestalten lässt. Der Abschluss solch eines Studiums ist eine größere literarische Arbeit, - ein Roman, ein Drehbuch oder ein Theaterstück – das publikations- oder aufführungsreif ist.

Aber die grundlegenden Schreiberfahrungen muss letztlich jeder Schriftsteller in seinem Schreiben und in der Auseinandersetzung mit den Publikationsorganen selbst machen.

Macht es Sinn, zunächst einen „vernünftigen“ Ausbildungsberuf zu erlernen?

Dies macht auf jeden Fall Sinn. Ein Schriftsteller wird nicht Schreibender im luftleeren Raum. Er basiert auf konkreten Erfahrungen seines eigenen Lebens, und da ist es enorm hilfreich, wenn er eine Basis in einem konkreten Beruf hat, für den und in dem er wesentliches bereits erfahren hat; zum Beispiel ein grundlegendes Studium in den Naturwissenschaften, hier hat er das wissenschaftliche Arbeiten gelernt, das Hinterfragen, das Recherchieren. Oder als Sozialarbeiter, wo er die unterschiedlichsten Konflikte im menschlichen Zusammenleben schon miterlebt hat. Fertigkeiten, die ihm auch für die Literatur zugute kommen. Auch bietet der Aufbau auf einem klassischen Beruf die Möglichkeit des schrittweisen Übergangs in eine hauptberuflich schreibende Tätigkeit, ohne dass sofort das volle Risiko eingegangen werden muss.

Wie kann ich testen, ob ich überhaupt talentiert bin?

Zum Beispiel in Schreib- und Literaturwettbewerben, die inzwischen zuhauf ausgeschrieben sind. Hier Texte einzureichen zeigt anhand der darauf folgenden Rückmeldungen schon zu einem gewissen Umfang, ob man das Talent hat, auch veröffentlicht zu werden.

Natürlich auch auf dem Markt selbst. Texte an potentielle Publikationsorgane zu schicken und dann festzustellen, ob man auch tatsächlich gedruckt wird, ist schon ein Gradmesser für das eigene Talent. Das allerdings hängt noch von vielen anderen Faktoren ab – persönliche Beziehungen zwischen Autor und Redakteuren, ob man ein gefragtes Thema trifft, ob die Länge des Textes stimmt, ob die Anlage des Textes zu anderen passt.

Wie veröffentliche ich meine ersten Texte?

Am besten ist es, Kontakt zu entsprechenden Zeitungen, Zeitschriften, auch Buchverlagen zu suchen, die auch Texte von unbekannten Autoren annehmen. Hier kann man quasi im Versuchsfeld testen, wie die eigenen Texte ankommen. Redakteure direkt ansprechen, Verlagslektoren – hilfreich ist immer der Besuch einer der großen Leipziger oder Frankfurter Buchmessen, wo man sich einfach einen Überblick über die Verlagslandschaft holen und auch erste Kontakte knüpfen kann.

Auch die Beteiligung an Literaturwettbewerben für Anfänger ermöglicht die Einschätzung der eigenen Texte von qualifizierter Seite. Gute Plazierungen in solchen Wettbewerben sind darüber hinaus eine hohe Motivation, weiter zu schreiben.

Wie ist der Arbeitstag eines Schriftstellers?

„Den“ Schriftsteller wird es kaum geben. Auch gibt es nur sehr wenige Schriftsteller, die nur von ihrem Schreiben leben und sich den ganzen Tag um ihr Schreiben kümmern können. Sehr viele kombinieren diesen Beruf mit einem anderen, aus dem sie ihre finanzielle Absicherung beziehen – sehr oft in lehrenden Berufen.

Als Schriftsteller wird es wichtig sein, sich ganz auf „sein“ Thema einzulassen und sein Schreiben an diesem zu orientieren. Oft wird die Recherche einen Großteil der Vorbereitung des Schreibens einnehmen, auch die Überlegung, wie und wo überall eine Verwertung des Stoffes stattfinden soll, wird eine Rolle spielen – ob im Hörfunk, im Fernsehen, auf der Bühne, also Erzählung in einem Buch usw. Die rechtzeitige Festlegung lässt umfangreiche Nachrecherchen vermeiden.

Nach der Recherche draußen „im Feld“ folgt der Planungs- und Schreibprozess, der am Schreibtisch stattfindet und tatsächlich einer gewissen Ruhe und Abgeschlossenheit bedarf. Die Vermarktung des Publikationsproduktes – ob es ein Buch ist oder eine CD, ein Hörspiel oder ein Film, bedarf in der Regel auch der Mitarbeit des Autors bei Präsentationen, Diskussionen und Lesungen.

Wie kann ich als Schriftsteller meinen Lebensunterhalt finanzieren?

Ein Schriftsteller, der von seinem Schreiben leben möchte, muss „multi-tasking“ in seinem Aufgabenfeld sein. Er muss über ein recherchiertes Thema dramatisch, für den Rundfunk essayistisch und für das belletristische Buch erzählend darüber schreiben können. Dadurch vermeidet er den hohen Aufwand nur für eine Publikation. Ausschließlich von Buchhonoraren zu leben, ist für den Schriftsteller schwierig. Er wird immer Parallelveröffentlichungen in anderen Medien haben, außerdem Auftritte, Vorträge und Lesungen aus seinen Büchern, die extra vergütet werden.

Sehr viele Schriftsteller, der absolut überwiegende Anteil, hat neben dem Schriftsteller-Beruf noch „Brotberufe“ – vom Taxifahrer bis zum Hochschulprofessor –, um sich nicht ganz in die Abhängigkeit des Schriftstellerberufes zu begeben.

Resumé

Ako sa stať spisovateľom. Ako sa naučiť „literárne tvoriť“. O prístupoch ku kreatívnemu povolaniu.

V tomto príspevku sa autor – nemecký spisovateľ, profesor kulturológie a rektor Medzinárodnej vysokej školy v Berlíne – sústreďuje na kľúčové aspekty kreatívneho povolania. Predpoklady, nutné u uchádzačov o literárne povolanie. Je možné povolanie „spisovateľ“ študovať? Testy na spisovateľské kompetencie. Uverejnenie prvých pokusov. Financovanie literárnych začiatkov. Pracovné nasadenie spisovateľa.

ESTETICKÝ KÁNON M. VITRUVIA POLLIA

Dušan Kováč-Petrovský

Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, Ružomberok
dusan.kovac@ku.sk

Úvod

Z obdobia antiky sa okrem Vitruviovho diela (1) nezachovalo iné ucelené literárne svedectvo, ktoré by nám umožnilo nesprostredkovane nahliadnuť do pragmatickej „estetickkej mentality“ grécko-rímskeho staroveku. Platónov skorý dialóg Hippias Väčší síce nedáva definitívnu odpoveď na otázku „čo je krása“, ale mocne v ňom rezonuje spojenie krásy a užitočnosti v zmysle dobra, ktoré človeku prináša. Vitruvius, po približne štyristo rokoch, vo svojom eklektickom diele, bez akejkoľvek ambície prispieť do filozofujúceho skúmania estetickej problematiky, konštatuje vkusové preferencie nielen svojej doby, ale, vzhľadom na charakter diela, aj jemu známej predchádzajúcej tradície. Vitruviov aplikovaný estetický kánon konceptuálne nijako nevybočuje zo spomenutých teorém reflektovaných aj Platónom.

V nasledujúcom texte sa budeme venovať jednotlivým estetickým kategóriám, ktoré vo svojom traktáte uvádza Vitruvius. Na Slovensku doposiaľ neexistuje nijaká štúdia, odborný článok, ani iná sústavnejšia vedecká práca, ktorá by sa venovala tejto problematike. Naším cieľom je, v nadväznosti na článok publikovaný vo Filologickej revue 1/2000, s. 68-74, predstaviť rímskeho autora a staviteľa Marca Vitruvia Pollia ako dôležitého a nezastupiteľného sprostredkovateľa estetických noriem antického staroveku celej ďalšej histórii európskeho estetického a umeleckého myslenia.

Vitruvius vo svojom traktáte *De architectura libri decem* pojednáva o kategóriách *ordinatio*, *dispositio*, *symmetria*, *eurythmia* a *decor*. V druhej kapitole II. knihy uvádza Vitruvius šesť zložiek alebo prístupov v staviteľstve, ktoré sú aj základnými kritériami každého stavebného diela: „*Architectura autem constat ex ordinatione, quae graece ὁρμηξὶς dicitur, et ex dispositione, hanc autem Graeci διαθεσιν vocitant, et eurythmia et symmetria et decore et distributione, quae graece οἰκονομία dicitur.*“ (2) (I., 2, 1). Okrem *distributio* (3) sú to pojmy, ktoré svojím vymedzením patria medzi estetické kategórie. Určujúcou pre všetky je kategória miery (4). Všeobecná požiadavka miery bola základom existenciálneho postoja antického človeka. Miera bola všeobecne realizovanou, bola regulatívom a organizujúcim činiteľom myslenia i aktivít antického človeka, a teda určovala aj jeho umelecké kánony.

1. Ordinatio a teória modulu

„*Ordinatio est modica membrorum operis commoditas separatim univarseque proportionis ad symmetriam comparatio. haec componitur ex quantitate, quae graece ποσότης dicitur. Quantitas autem est modulorum ex ipsius operis e singulisque membrorum partibus sumptio universi operis conveniens effectui.*“ (5) (I., 2, 2). *Ordinatio* teda spočívá v miere; je to vypočítaná primeranosť pomerov článkov stavby navzájom a k celku, „ideové usmernenie“ (6) diela podľa požiadavky symetrie. Tento výpočet sa realizuje pomocou *modulu* - základnej matematickej jednotky stavby, konštantného rozmeru, od ktorého sú odvodené všetky proporcionálne vzťahy. Modulus sa odvodzoval z častí samotnej budovy (7). Vitruvius uvádza pre chrámovú architektúru výpočet modulu zo šírky priečelia stavby: „*Frons aedis doricae in loco, quo columnae constituuntur, dividatur, si tetrastylus erit, in partes xxvii, si hexastylus xxxxi, ex his pars una erit modulus, qui graece ἑμβάτης dicitur, cuius moduli constitutione ratiocinationibus efficiuntur omnis operis distributiones.*“ (8) (IV., 3, 3). Podobný spôsob pri odvodzovaní modulu je popísaný v III., 3, 7. Iný postup však uvádza Vitruvius v V., 9, 3, keď popisuje rozmerovosti stĺporadi: „*Columnarum autem proportiones et symmetriae non erunt isdem rationibus, quibus in aedibus sacris scripsi; aliam enim in deorum templis debent habere gravitatem, aliam in porticibus et ceteris operibus subtilitatem. Itaque si dorici generis erunt columnae, dimetiantur earum altitudines cum capitulis in partes xv. Ex eis partibus una constituatur et fiat modulus, ad cuius moduli rationem omnis operis erit explicatio*“ (9). Aj tu vidíme uplatnenie miery. Čo niekde bolo žiaduce a primerané, inde by znamenalo prekročenie miery. Pri definícii *symetrie* udáva Vitruvius výpočet modulu pre architektúru podľa priemeru triglyfu, pri zostrojovaní balíst podľa otvoru v ich hlavici a pri stavbe lodí podľa vzdialeností kolíkov na veslá (I., 2, 4). Vidíme, že modulus bol základnou mierou, ktorá spájala celý systém článkov stavby a zosúladžovala ich vytvárajúc jedinú reťaz vzťahov v zmysle Aristotelovho: „...je mierou každej veci jednotka...“. Myslíme si, že chápaniu modulu ako elementárnej jednotky stavby možno pripodobniť Aristotelov στοιχεῖον. „*Prvkem se nazývá to, z čeho se něco skládá jako z první složky a jež se, co se týče druhu, nedá dělití v jiný druh... Podobně ti, kdo o tom mluví, mluví o prvcích těles jako o něčem posledním, v co se tělesa rozkládají a co se již nedá rozložití v jiné druhově různé.*“ (10)

Vitruvius nikde nehovorí o nutnom spôsobe použitia modulu v jeho celých násobkoch. Skutočnosť, že modulus nebol takto používaný, dokazuje aj Platón v *Zákonoch* (VII., 21) na pamiatkach gréckeho staviteľstva. Dá sa totiž zistiť, že pomerové vzťahy týchto stavieb často

nie sú vyjadriteľné deliteľnými číslami, a napriek tomu sú vo vzťahu k východiskovej miere (modulu) presne proporčné. Tieto vzťahy sú vypočítané na základe zložitejších zákonitostí, než sú jednoduché pomery čísiel. Problému iracionalít (11) v architektúre sa dotkol aj Vitruvius, keď poukazuje na problém zdvojenia obsahu štvorca: „*Locus aut ager paribus lateribus si erit quadratus eumque oportuerit duplicare, quod opus fuerit genere numeri, quod multiplicationibus non invenitur, eo descriptionibus linearum emendatius reperitur.*“ (12) (IX., úvod, 4). Ďalej uvádza geometrické Platónovo riešenie problému, ktoré v architektonickej praxi znamená úplné zachovanie symetrie. Modul teda môže zostať elementárnou mierou a jednotkou stavby, aj keď geometrické postupy odvodzovania proporčných vzťahov na jeho základe sú často komplikovanejšie ako je jednoduchý číselný výpočet pomerov.

Takto *ordinatio* znamenalo racionalitu stavby, jej jednotnú koncepciu, ktorá sa stanovovala s ohľadom na jej určenie (13), sloh (14) a typ (15).

V súvislosti s druhou časťou definície *ordinatio*, Jolles upozorňuje na dva rôzne významy *effectus*. „*Weinger fest steht die Bedeutung von effectus. Wir finden dieses Wort sowohl für das „Ergebnis“, das „Resultat“, als für die aestetische Wirkung des Ergebnisses gebraucht.*“ (16). V prvej kapitole prvej knihy čítame: „...*qui singulis rebus sunt exercitati, id est operis effectus.*“ (17) (I., 1, 15). V tej istej kapitole nachádzame však aj význam: „...*uti et hostes horrescerent timore eorum fortitudinis effectus.*“ (18) (I., 1, 6). V prípade definície *ordinatio* však vzhľadom na pojem *quantitas* Jolles nepovažuje za vhodné preložiť *effectus* ako pôsobenie. Druhú časť definície prekladá takto: „...*d. h. die Ausführung des Gesamtwerkes soll sich aus den einzelnen Teilen der Glieder ergeben*“ (19).

Ordinatio má teda kvantitatívny charakter, spočíva v správnom výpočte rozmerov jednotlivých častí diela na základe *modulu* tak, aby bola dosiahnutá celková symetria článkov navzájom i k celku. Je takým usporiadaním, ktoré vytvára proporcionálnu jednotu rôznorodých prvkov v zmysle *quantitas*.

2. Dispositio

„*Dispositio autem est rerum apta conlocatio elegansque compositionibus effectus operis cum qualitate.*“ (20) (I., 2, 2). Podobne ako *ordinatio*, je aj *dispositio* určité zostavenie architektonických článkov. Na rozdiel od *ordinatio* však nie je založené na *quantitas*. „*Außerdem ist die dispositio weider ein effectus, diesmal ein elegans effectus*“ (21). Toto *elegans* už súvisí s *qualitas*, teda nie s veľkosťou častí a ich pomerov, ale s rozmiestnením častí podľa ich vhodnosti so zreteľom na pôsobenie diela. To znamená: „...*es soll eine*

gewählte Ausführung des Werkes eben durch die Zusammenstellungen nach der Qualität erzielt werden“ (22). Staviteľ má teda pri realizácii stavby najprv vypočítať veľkosti a pomery podľa modulu (*ordinatio*), a potom jednotlivé články zoradiť podľa *elegans effectus* (*dispositio*). *Dispositio* tak nie je matematicky definovaným usporiadaním, ale je takou štruktúrou stavby, ktorá napĺňa aj umelecký zámer staviteľa.

Vitruvius uvádza a definuje tri druhy *species* (23), v ktorých *dispositio* vzniká: „*Species dispositionis, quae graece dicuntur ἰδέαι, sunt hae: ichnographia, ortographia, scaenographia. Ichnographia est circini regulaeque modice continens usus, e qua capiuntur formarum in solis arearum descriptiones. Orthographia autem est erecta frontis imago modiceque picta rationibus operis futuri figura. Item scaenographia est frontis et laterum abscedentium adumbratio ad circinique centrum omnium linearum responsus.*“ (24) (I., 2, 2). Týmito nákresmi sa vlastne realizuje projekt budovy. Architekt pri jeho realizácii má postupovať uvažlivo a má byť vynachádzavý (25). Tieto dve požiadavky na architekta Vitruvius charakterizuje takto: „*Cogitatio est cura studii plena et industriae vigilantiaeque effectus propositi cum voluptate. Inventio autem est quaestionum obscurarum explicatio ratioque novae rei vigore mobili reperta.*“ (26) (I., 2, 2). Staviteľ tak musel zvládnuť technickú stránku problému, ale musel byť schopný aj tvorivo reagovať na situácie, ktoré vyžadovali nielen skúsenosti z praxe (*fabrica*) a teoretické vedomosti (*rationcinatio*), ale aj nadanie (*ingenium*) a predstavivosť. Len tak mohlo byť uplatnené *dispositio* ako *qualitas* a *effectus elegans*. Pomocou *cogitatio* a *inventio* (27) sa mohlo dosiahnuť, aby v architektonickom diele nebolo nič zbytočné alebo umelecky neodôvodnené. *Dispositio* je teda *qualitas* usporiadania častí, ktorá určuje i umeleckú hodnotu stavebného diela.

3. Symmetria, eurythmia a decor

Symmetria vzniká zo správnej proporcie, ktorá je vypočítaná na základe modulu a z vhodného rozloženia častí v *dispositio*. No nie je len dôsledkom tohto usporiadania, ale aj jeho organizujúcou zákonitosťou, lebo pri výpočtoch proporcií a rozmiestňovaní častí do kompozície podľa požiadavky *qualitas* je práve *symmetria* rozhodujúcim kritériom. Teda je hlavným kritériom pre *ordinatio* i *dispositio*, a z nej vyplýva aj *eurythmia*. Môžeme povedať, že je najvšeobecnejšou kategóriou, ktorá definuje kompozíciu antickej stavby: „*Aedium compositio constat ex symmetria, cuius rationem diligentissime architecti tenere debent.*“ (28) (III., 1, 1).

Symmetria bola aj požiadavkou účelu. Dokazujú to miesta v texte, kde hovorí Vitruvius o dispozícii sídel (29). V prvej knihe (6, 12) popisuje Vitruvius geometrické vytýčenie ulíc

podľa smeru vetra pomocou kružidla a pravítka. Plán mesta, ktorý vznikne podľa tohto návodu je symetrický. Porušenie tejto symetrie by znamenalo nevhodné životné podmienky pre obyvateľov mesta. *Symmetria* ako správny pomer medzi všetkými časťami stavby znamená aj rovnomerné rozloženie váhy použitého materiálu a prispieva tak k dobrej statike budovy, a tým aj k bezpečnosti jej užívateľov.

V kategórii *symmetria* sa spája antický zmysel pre krásu i účelnosť, je *qualitas* i *quantitas* súčasne. Vitruvius ju definuje takto: „*Item symmetria est ex ipsius operis membris conveniens consensus ex partibusque separatis ad universae figurae speciem ratae partis responsus. uti in hominis corpore e cubito, pede, palmo, digito ceterisque particulis symmetros est eurythmiae qualitas, sic est in operum perfectionibus. Et primum in aedibus sacris aut e columnarum crassitudinibus aut triglypho aut etiam embatere, ballista e foramine capituli, quod Graeci περίρρητον vocitant, navibus interscambio, quae περίρρητον dicitur, item ceterorum operum e membris invenitur symmetriarum ratiocinatio.*“ (30) (I., 2, 4). Vysvetlenie požiadavky symetrie na správny pomer častí k celku nachádzame v III., 1, 4: „*Ergo si ita natura composuit corpus hominis, uti proportionibus membra ad summam figurationem eius respondeant, cum causa constituisse videntur antiqui, ut etiam in operum perfectionibus singulorum membrorum ad universam figurae speciem habeant commensus exactionem*“ (31). Na začiatku stavby teda existovala všeobecná schéma, akási jej predstava v obrysoch, podľa ktorej sa stanovil *modul*, čím všetky proporčné vzťahy vo vnútri stavby vykazovali proporcionalitu s celkom. Vidíme, že antický spôsob stavania založený na symetrii celku i častí navzájom je antropometrický. Toto kritérium pre architektúru je jasnejšie formulované v nasledujúcej vete: „*Namque non potest aedis ulla sine symmetria atque proportionem rationem habere compositionis, nisi uti hominis bene figurati membrorum habuerit exactam rationem.*“ (32) (III., 1, 1).

Symmetria je podľa Vitruvia daná v proporcii: „*Proportio est ratae partis membrorum in omni opere totiusque commodulatio, ex qua ratio efficitur symmetriarum.*“ (33) (III., 1, 1). Proporcia je vzťah, ktorý je prítomný v celej kompozícii, medzi všetkými jej časťami. Vytvára geometrickú jednotu rozmanitých prvkov, čím vzniká harmonický celok (34). V oddiele o *ordinatio* sme spomenuli, že jednotlivé pomerové vzťahy môžu byť postavené na deliteľných i nedeliteľných číslach bez následkov na celkovú symetriu stavby. Týmto univerzálnym prepojením všetkých prvkov celej stavby bez ohľadu na ich číselnú vyjadriteľnosť je *proporcia*. Aristoteles o nej píše: „...*a pod proporciou rozumiem ten prípad, keď druhé sa má k prvému tak isto, ako štvrté ku piatemu...*“ (35). *Symmetria* je potom daná výsledným usporiadaním stavby podľa proporčných zákonov.

Aký veľký význam mala *symmetria* v antickej architektúre, cítime v nasledujúcich Vitruviových slovách: „*Itaque omnium operum probationes tripertito considerantur, id est fabрили subtilitate et magnificentia et dispositione. Cum magnificenter opus perfectum aspicietur, a domini potestate inpensae laudabuntur; cum subtiliter, officinatoris probabitur exactio; cum vero venuste proportionibus et symmetriis habuerit auctoritatem, tunc fuerit gloria architecti.*“ (36) (VI., 8, 9). Niekedy však mohla nastať situácia, že povaha stavebného miesta alebo iné okolnosti nútili staviteľa upustiť od vypočítanej *symmetrie*: „*Nec tamen in omnibus theatris symmetriae ad omnes rationes et effectus possunt respondere, sed oportet architectum animadvertere, quibus proportionibus necesse sit sequi symmetriam et quibus ad loci naturam aut magnitudinem operis temperari.*“ (37) (V., 6, 7). *Symmetria* ale vždy musela byť najprv vypočítaná presne. Až potom sa mohlo pristúpiť k žiaducim deformáciám, ktoré už neboli vecou všeobecnej teórie, ale šikovnosti a nadania staviteľa, lebo vždy vyplývali z iných konkrétnych podmienok.

4. Eurythmia a požiadavky zraku

Ako upozorňuje Jolles, kým *ordinatio a dispositio* boli *effectus*, *eurythmia* je *species*, teda pohľad, ako aj to, čo sa pohľadom zisťuje, teda vzhľad, výzor. V prvej vete definície symetrie čítame, že *symmetria* je súlad častí navzájom i k celku (*conveniens consensus*). Dôsledkom tejto súladnosti je *eurythmia*, pekný vzhľad (*venusta species*) a príjemný pohľad (*commodus aspectus*): „*Eurythmia est venusta species commodusque in compositionibus membrorum aspectus.*“ (38) (I., 2, 3). *Eurythmia* je teda abstraktnou estetickou kategóriou, je estetickou *qualitas* stavby. Aby sa však mohla realizovať, musí byť celá kompozícia stavby vypočítaná podľa požiadavky *symmetrie*, no potom upravená od matematickej symetrie tam, kde by mohol vzniknúť optický klam narúšajúci *commodus aspectus* (39).

Požiadavku *eurythmie* v zmysle *venustas species* formulovali už pythagorovci: „*Usporiadanosť a súmernosť sú veci krásne a súladné, neusporiadanosť a nesúmernosť sú veci mrzké a nezladené*“ (40). A *eurythmia* patrí aj medzi tri najdôležitejšie Vitruviové požiadavky na stavebné dielo: „*Haec autem ita fieri debent, ut habeatur ratio firmitatis, utilitatis, venustatis. Firmitatis erit habita ratio, cum fuerit fundamentorum ad solidum depressio quaque e materia, copiarum sine avaritia diligens electio; utilitatis autem, cum fuerit emendata et sine inpeditione usus locorum dispositio et regiones sui cuiusque generis apta et comoda distributio; venustatis vero, cum fuerit operis species grata et elegans membrorumque commensus iustas habeat symmetriarum ratiocinationes.*“ (41) (I., 3, 2).

Tieto tri požiadavky museli byť navzájom v rovnováhe. Aj tu vidíme pôsobenie všadeprítomnej miery.

Je pravda, že antické stavby boli komponované podľa požiadaviek *symmetrie*, no ich matematické proporcie a geometrické tvary sa nedodržiavali absolútne. Tieto odchýlky od kánonu boli zámerné – stavitelia sa ich dopúšťali z estetických dôvodov. Deformáciami foriem prispôbovali symetriu podmienkam ľudského videnia: „*Architekt si kladie za cieľ dať svojmu dielu harmonickú podobu a nájsť pokiaľ možno taký spôsob, ktorý by vylučoval očné klamy. Uberá sa teda nie ku skutočnej vyváženosti a k harmónii, ale prispôbojuje ich oku. Staví skôr cylindrické stĺpy a usiluje sa o to, aby sa nezdali v strede štihlejšie, a preto ich robí hrubšie. Kruh zasa niekedy nekreslí ako kruh, ale ako elipsu a štvorec ako obdĺžnik, a pri väčšine stĺpov rozličnej veľkosti mení ich proporcie podľa ich množstva a veľkosti*“ (42). Tieto ústupky od objektívnej pravidelnosti a proporcie robili aj antickí sochári a maliari. Maliari najmä divadelné dekorácie „*od 5. storočia maľovali impresionisticky, svetlá a tiene rozmiestňovali tak, aby vzbudzovali ilúziu skutočnosti, hoci pri pohľade zblízka boli iba neforemnými škvŕnami, ako to maliarom vyčítal Platón. Toto impresionistické maliarstvo Gréci volali skiagrafia...*“ (43). U Vitruvia čítame: „*Namque primum Agatharchus Athenis Aeschylo docente tragoediam scaenam fecit et de ea commentarium reliquit. Ex eo moniti Democritus et Anaxagoras de eadem re scripserunt, quemadmodum oporteat ad aciem oculorum radiorumque extentionem certo loco centro constituto lineas ratione naturali respondere, uti de certa re certae imagines aedificiorum in scaenarum picturis redderent speciem et, quae in directis planisque frontibus sint figurata, alia abscendentia, alia prominentia esse videantur.*“ (44) (VII., úvod, 11). Podobne sochári vedome deformovali tvary, porušovali ich *symmetri*u, aby sa napokon zdali ich výtvary dokonale symetrickými.

V architektúre, ktorá antickému človeku (s jeho vysokými nárokmi na dokonalosť *vnímaných* foriem) vytvárala prostredie pre život, mali tieto postupy veľký význam: „*...tunc erit ut ingenio et acumine de symmetriis detractioes aut adiectiones fiant, uti non dissimiles veris symmetriis perficiantur venustates.*“ (45) (VI., 3, 11). Antickí architekti si všimli, že osvetlený stĺp sa zdá tenší ako stĺp v tieni. Aby sa teda všetky stĺpy zdali rovnaké, vonkajšie, osvetlené, boli robené hrubšie oproti vnútorným, neosvetleným. Aby sa vyrovnala táto úprava, používalo sa rozdielne žliabkovanie (kanelovanie) stĺpov: „*In concluso enim aere si quae extenuatae erunt, non discernentur. Sin autem videbuntur graciliores, cum exterioribus fuerint striae xx aut xxiii, in his faciendae erunt xxvii aut xxxii. Ita quod detrahitur de corpore scapi, striarum numero adiecto adaugebitur ratione, quo minus videatur, et ita exaequabitur dispari ratione columnarum crassitudo. Hoc autem efficit ea ratio, quod oculus*

plura et crebriora signa tangendo maiore visus circumitione pervagatur.“ (46) (IV., 4, 2-3). Vonkajšie stĺpy priečelia chrámu sa okrem toho stavali mierne naklonené k vedľajším stĺpom, aby sa zdali kolmé. Všetky tieto rozmerové úpravy a odchýlky od kolmých (47) a vodorovných línií (48) sa uskutočňovali vzhľadom na predpokladaný bod, z ktorého sa na stavbu budú ľudia pozerat'. Vidíme, že *požiadavka krásy* bola aj v antickom staviteľstve *prvoradá*, a jej sa v jednotlivostiach podriaďoval aj kánon. Výsledkom je *eurythmia*, tak, ako ju nachádzame definovanú u Vitruvia. Teda *venustas species* a *commodus aspectus* boli kladené nad *ratae partis responsus*.

5.

6. Decor

Podobne ako ostatné spomínané kategórie, aj *decor* je vyjadrením antického citu pre mieru. Rímska estetika mala pre túto kategóriu termín *decorum* (49). „*Decor autem est emendatus operis aspectus probatis rebus compositi cum auctoritate. Is perficitur statione, quod graece θεματισμῷ dicitur, seu consuetudine aut natura.*“ (50) (I., 2, 5). *Decor* je dôsledkom takého prevedenia diela, ktoré je v súlade so všetkými tromi požiadavkami.

Prvou podmienkou pre *decor* je *statio* (51). Tu si môžeme všimnúť *decor* ako *quod decet*. Jovovi Hromovládcovi, Nebesiam, Slnku a Lune Vitruvius odporúča zriadiť chrámy pod voľným nebom a s otvorom na strop. Zdôvodňuje to slovami: „...*horum enim deorum et species et effectus in aperto mundo atque lucenti praesentes videmus.*“ (52) (I., 2, 5). Minerve, Martovi a Heraklovi sa majú stavať chrámy v dórskom slohu, lebo „*his enim dis propter virtutem sine deliciis aedificia constitui decet.*“ (53) (tiež tam). Ale pre svätyne Venuše, Flóry, Proserpiny a nýmf prameňov pokladá za primeraný korintský sloh, „...*quod his diis propter teneritatem graciliora et florida foliisque et volutis ornata opera facta augere videbuntur iustum decorem.*“ (54) (tiež tam). Napokon Junone, Diane, Otcovi Liberovi a im podobným božstvám radí stavať chrámy iónske, lebo iónsky sloh najviac vystihuje ich postavenie medzi ostatnými bohmi: „...*habita erit ratio mediocritatis, quod et ab severo more doricorum et ab teneritate corinthorum temperabitur earum institutio proprietatis.*“ (55) (tiež tam). Môžeme teda povedať, že *statio* spočíva v adekvátnosti stavby čo do slohu a prevedenia vo vzťahu k jej konkrétnemu určeniu. Podľa tohto sa dá povedať, že *decor* má oproti *symmetrii* individuálny charakter.

Druhou požiadavkou pre *decor* je *consuetudo*. Vitruvius hovorí, že sa jej vyhovie napríklad vtedy, keď sa k honosným vnútorným priestorom budovy postaví im vyhovujúce veľkolepé vestibuly. Ak sú vestibuly v takýchto budovách skromné a nedôstojné, stavba nemá *decor*. Podobne je to tak, keď sa poruší slohová čistota diela a prenášajú sa prvky jedného

stavebného poriadku do druhého. Vitruvius sa tu predstavuje ako zástanca čistých slohov, tradicionalista vystupujúci proti miešaniu foriem a eklektickým tendenciám rímskej architektúry. *Consuetudo* je teda akási očakávaná „obvyklosť“ stavby, súlad jej vonkajšieho a vnútorného riešenia, a aj súlad použitých architektonických foriem s tradíciou ich používania v jednotlivých stavebných poriadkoch.

Tretím kritériom pre *decor* je *natura*, teda prirodzenosť, prirodzená povaha stavby, ktorá sa dosiahne jej vhodným umiestnením a rozvrhnutím podľa prírodných podmienok: „*Naturalis autem decor sic erit, si primum omnibus templis saluberrimae regiones aquarumque fontes in is locis idonei eliguntur, in quibus fana constituentur, deinde maxime Aesculapio, Saluti, ut eorum deorum, quorum plurimi medicinis aegri curari videntur.*“ (56) (I., 2, 7). Takto antická architektúra tým, že sa podriaďovala prirodzeným podmienkam prostredia, stávala sa sama prirodzenou, bola, ako hovorí Goethe, druhou prírodou antického človeka. Miestnosti stavby sú správne rozvrhnuté vtedy, keď ich okná môžu byť orientované na správnu svetovú stranu. Okná spální a knižníc majú byť orientované na východ, lebo spôsob ich využívania vyžaduje veľa ranného svetla. V knižniciach obrátených na západ, pokračuje Vitruvius, poškodzujú knihy mole a vlhkosť, keďže tam majú prístup vlhké vetry. Okná kúpeľov a zimných miestností majú byť orientované na juhozápad, pretože v týchto miestnostiach sa využíva najmä večerné svetlo a zapadajúce slnko ich prehrieva. Okná letných jedální majú byť zase obrátené na sever, lebo táto strana je odvrátená od slnečnej dráhy a je v horúcom lete príjemne chladná. Rovnako na sever majú byť orientované okná obrazární, maliarskych ateliérov a iných miestností, ktoré si vyžadujú rovnaké osvetlenie počas celého dňa. *Decor* teda v sebe spája *venustas* a *utilitas*.

Požiadavku *decora* nachádzame aj na iných miestach traktátu, napríklad v IV., 9, kde Vitruvius píše o stavbe oltárov: „*Arae spectent ad orientem et semper inferiores sint conlocatae quam simulacra, quae fuerint in aede, uti suspicientes divinitatem, qui supplicant, et sacrificent. Disparibus altitudinibus ad sui cuiusque dei decorem componantur. Altitudines autem earum sic sunt explicandae, uti Iovi omnibusque caelestibus quam excelsissimae constituentur. Vestae Terrae Matrique humiles conlocentur*“ (57). Môžeme teda povedať, že *decor* je v stavbe realizovaná miera, ktorá sa dosahuje primeranosťou stavby k svojmu účelu (*statio*), obvyklosťou stavby v jej projektovom i slohovom prevedení (*consuetudo*) a naplnením požiadavky prirodzenej povahy stavby a jej častí vzhľadom k *utilitas* (*natura*).

Vidíme, že všetky estetické kategórie uvádzané Vitruviom sú vyjadrením všeobecného antického ideálu miery, ktorý v prípade staviteľstva určoval *utilitas*, *quantitas* realizovaného kánonu a *qualitas* krásy.

7. Záver

Predmetom našej analýzy boli pojmy, ktoré úplne determinovali antické stavitel'stvo a značne ovplyvňovali európske umenie a architektúru až do 19. storočia. Kategórie *ordinatio*, *dispositio*, *symmetria*, *eurythmia* a *decor* boli predmetom záujmu teoretikov architektúry a umenia najmä renesancie, ktorí ako prví upozornili na ich nosnú funkciu vo Vitruviovnej teórii architektúry. Všetky spomínané kategórie vyplývajú zo všeobecnej požiadavky miery, ktorá bola ústrednou kategóriou všetkých oblastí života antického človeka. Z nej vyplývajú aj pevnosť, užitočnosť a krása (*firmitas*, *utilitas*, *venustas*), tri základné podmienky pre každú stavbu, ktoré museli byť vo vzájomnej rovnováhe. Pri formuláciách svojich definícií Vitruvius vychádzal z tradície gréckeho stavitel'stva. Príklady, ktoré uvádza na ich potvrdenie, čerpá vo veľkej väčšine z gréckej architektonickej praxe. Skutočnosť, že III. a IV. knihu venoval podrobnému popisu iónskeho, dórskeho a korinského slohu dokazuje, akú veľkú pozornosť venoval tradičnej architektonike foriem. Bol tradicionalistom, ktorý nemal pochopenie pre moderné trendy rímskej architektúry.

Vitruvius prevzal estetické názory antickej tradície, jeho estetika je tradičnou estetikou helénskeho sveta. V architektúre uznával zaužívané postupy a staval sa proti barokizujúcim tendenciám rímskeho stavitel'stva, ktoré upúšťali od vyváženosti *firmitas*, *utilitas* a *venustas*. Bol zástancom triezvej krásy, ktorá vyplývala z prirodzenej kompozície, jej primeranosti k slohu, určeniu a miestu stavby. Okrem estetického objektivizmu a univerzalizmu, príznačného pre antiku, je prítomný vo Vitruviových formuláciách aj moment estetického subjektivismu. Vnáša ho sem požiadavka eurytmie, ktorá podmieňuje vzhľad diela rešpektujúc jeho estetické pôsobenie na človeka.

Vitruviové definície jednotlivých kategórií sú niekedy nejasné, ich dôležité pojmy majú aj viac významov (*statio*), inokedy tým istým slovom označuje v rozličných kontextoch rôzne skutočnosti (*effectus*).

Poznámky

- (1) De architectura libri decem, napísané okolo 20 pred Kr.
- (2) „Architektúra pozostáva z *ordinatio*, ktoré sa po grécky povie *taxis*, z *dispositio*, ktoré Gréci nazývajú *diathesis*, z eurytmie, symetrie, dekóra a hospodárskeho rozvrhu, ktorý sa po grécky volá *oikonomia*.“
- (3) „*Distributio autem est copiarum locique comoda dispensatio parcaque in operibus sumptus ratione temperatio.*“ (I., 2, 8)
(„Distributio je vhodné rozdeľovanie stavebného materiálu i miesta a rozumnou šetrnosťou dosiahnutá primeranosť výdavkov na stavbu.“)

- (4) Pre pochopenie kánonov architektúry antiky a estetických požiadaviek, ktoré sa kládli na stavebné dielo je potrebné pochopiť najzákladnejší a najvšeobecnejší pojem antiky vyjadrujúci vzťah človeka k Bytiu, spôsob identifikácie sa s ním, ako aj jeho prax v najširšom zmysle tohto slova. Týmto pojmom je kategória miery.

Pre formu umeleckého diela existovala v antike záväzná norma pre výtvarné umenie a architektúru, ktorá bola antropometrická. Estetické kategórie určujúce pre diela antiky obsahovo vychádzajú z prirodzenosti človeka – jeho fyzickej rozmerovosti (symetria, proporcia) a zmyslovo-duchovnej potreby (eurytmia, harmónia). Pravda, ako hovorí Losev, samotné tieto kategórie sa diferencovali postupne s rozvojom praxe a vedomia antického človeka. Spočiatku sa vzťahovali len na sféru zmyslovo-predmetnej činnosti, označovali konkrétne javy a predmety. Abstraktné kategórie v ich sprostredkujúcej funkcii sa vytvárajú neskôr. Pre antickú normatívnu prax boli neodmysliteľné základné estetické kategórie miery, a boli aj nevyhnutnou požiadavkou vzťahujúcou sa na každú oblasť života antickej spoločnosti. Skutočnosť, že miera bola na prvom mieste, dokumentujú aj Hesiodove a Platónove slová: „*Zachovaj mieru vo všetkom, najlepší je totiž kairós, využi vždy pravú chvíľu*“ (Hesiodos, *Práce a dni*, 694; preklad P. Kuklicu in: W. Tatarkiewicz: *Dejiny estetiky I*, Tatran, Bratislava 1985, s. 56) „*Všetko, čo je dobré, je krásne, a to, čo je pekné, nemôže byť bez miery. Aj to, čo má byť živé, musí mať určitú mieru. A nijaká súmernosť a nesúmernosť nie je závažnejšia ako tá, ktorá je medzi samou dušou a telom.*“ (Timaios 87 C; preklad P. Kuklicu, tiež tam, s. 140). Aj pri Vitruviovom pojme *distributio*, ktorý nepatrí medzi estetické kategórie, je rozhodujúca miera. *Distributio*, to je podľa Vitruviových slov aj primeraný rozpočet na stavbu podľa zámožnosti objednávateľa, podľa charakteru budovy (mestské - vidiecke domy) a spôsobu jej využitia. Kategória miery je teda najvšeobecnejším pojmom, ktorý sa nevzťahuje len na filozofiu a estetiku, ale podstatne odráža povahu bytia antického človeka. Preto aj pri hodnotení jeho umeleckej činnosti, staviteľstvo nevynímajúc, je práve jej kritérium najdôležitejšie: „*Ak niekto prekročí mieru, aj veci najpríjemnejšie stanú sa najnepríjemnejšími.*“ (Stobaios, *Výber III* 17, 38; frg. B 23, Diels; preklad P. Kuklicu, tiež tam, s. 110).

Všeobecnosť miery spočíva jednak v tom, že sa vzťahuje na každú oblasť života antického človeka, a jednak v tom, že v sebe zahŕňa všetky najdôležitejšie estetické kategórie antiky – pojmy symetrie, proporcie, harmónie i dekóra, a aj ostatné kategórie, ktoré uvádza Vitruvius. Miera bola základnou všeobecnou normou, základným hodnotiacim kritériom a prvou hodnotenou kvalitou. Nijaké umelecké dielo antiky nemohlo vzniknúť bez podriadenia umelcových snáh požiadavkám miery, ako synonyma všeobecného vyjadrenia poriadku sveta. Inými slovami povedané, antický cit pre všeobecné splýval s citom pre krásne: „*Nič z krásnych vecí sa nezrodilo náhodou, ale vďaka umeniu, ktoré tvorí krásu. Krásny je vesmír, to vidíme z jeho tvaru, farby, veľkosti a z rôznorodosti hviezd. Vesmír má tvar gule, a to je najkrajší tvar.*“ (Plutarchos, *O kráse u filozofov*, 879c; preklad P. Kuklicu, tiež tam, s. 285). Krásne bolo to, čo pozostávalo z článkov proporčne vytvorených a usporiadaných navzájom i k celku podľa zákonov symetrie tak, aby boli v harmónii medzi sebou, s celkovým plánom diela a hodnotovými kritériami prijímateľa. Vidíme, že kategória miery určovala všetky vzťahy v každej oblasti života antickej spoločnosti, sociálne i individuálne bytie človeka. A vyjadrovala aj zákonitý charakter usporiadania Sveta ako norma a jeho kvantitatívny rozmer, ale aj ako hodnota a jeho kvalita. Túto veľkú mieru sveta, ktorá antického človeka fascinovala, a ktorej sa cítil súčasťou, on urobil princípom každej svojej činnosti a vzťahu. Stala sa základom jeho praktického postoja pri dosahovaní cieľov súvisiacich s kvalitatívnym ovplyvňovaním

života, bola základom postoja pri poznávaní i hodnotení povahy vecí a vytváraní vzťahov. Veľmi dôležitá, z hľadiska vitruviavskej estetiky, je interpretácia kategórií miery a harmónie pytagorovskej školy. Pytagorovci tieto kategórie matematizovali. Všimli si, že v akustike platí matematická závislosť, podľa ktorej struny znejú harmonicky alebo disharmonicky v závislosti od ich dĺžky, teda že kvalita je vyjadriteľná kvantitatívne. Harmóniu vysvetľovali mierou, vyjadrovali ju proporciou a číslom. a toto je aj myšlienka, ktorú nachádzame u Vitruvia, keď uznáva iba krásu takého diela, ktoré je vybudované na základe zákonov symetrie. Pytagorovci boli presvedčení, že harmónia vládne celému vesmíru a robí ho krásnym. Dokonca namiesto pojmu *krása* používali pojem *harmónia* a považovali ju za objektívnu vlastnosť vecí. Pre vitruviavskú estetiku je dôležitá téza, že o harmónii rozhoduje zákonitosť, pravidelnosť a poriadok.

- (5) „*Ordinatio je vhodná primeranosť častí diela jednotlivo a správne usporiadanie celkovej proporcionality k symetrii. Pozostáva z rozmerovosti, ktorá sa po grécky nazýva posotes. Rozmerovosť je primerané vzatie mier z vlastného diela a z členov jednotlivých jeho častí k vykonaniu celkového diela.*“(preklad: DKP)
- (6) Takto prekladá *ordinatio* A. Otoupalík v Deset knih o architektúre, Praha, Svoboda 1979, s. 36.
- (7) Miera pre modul pochádzala priamo z konkrétnej stavby – každá stavba mala vlastné relatívne meradlo a vytvárala ucelený systém so svojou vlastnou vnútornou zákonitosťou.
- (8) „*Priečelie dórskeho chrámu nech je rozdelené na mieste, kde sa stavajú stĺpy na 27 častí pri tetrastyle, na 42 častí pri hexastyle. Z týchto častí jedna bude modulus, ktorý sa po grécky povie embatér. Usporiadanie celého diela sa vykonáva rozvrhnutím podľa definície modulu.*“(preklad: D.K.P.)
- (9) „*Proporcie stĺpov a ich symetria nebudú mať to isté rozvrhnutie, ktoré som popísal pri posvätných chrámoch. Inú vážnosť totiž musia mať v svätyniach bohov, inú ľahkosť v stĺporadiach a ostatných stavbách. Teda ak pôjde o stĺpy dórskeho poriadku, nech sa rozmerajú ich výšky s hlavicami na 15 častí. Jedna z týchto častí nech sa stanoví a nech je modulus, podľa ktorého sa vyloží rozvrhnutie celého diela.*“(preklad: D.K.P.)
- (10) Aristoteles: *Metafyzika*, V., 3; Tu vidíme aj spätosť antického myslenia a teórie s fyzickým svetom. Zákony i estetika architektúry sú upozorované z prírody.
- (11) Pytagorovci sa stretli s týmto problémom pri zisťovaní dĺžky uhlopriečky štvorca. Ich výpočet viedol k iracionálnemu číslu. Podobný problém predstavuje zdvojenie obsahu štvorca. Ak máme daný štvorec napr. so stranou $a = 2$ cm, jeho obsah $S_1 = a^2 = 4$ cm². Pri štvorci s dvojnásobným obsahom $S_2 = 8$ cm² vyvstáva problém zistenia presnej dĺžky jeho strany: $a^2 = \sqrt{8}$. Preto sa takéto úlohy museli riešiť geometricky.
- (12) „*Ak bude potrebné štvorcové miesto alebo územie s rovnakými stranami zdvojnásobiť, bude treba nájsť také číslo, ktoré nebude vypočítané násobením, ale o to správnejšie zistené narysovaním čiar.*“(preklad: D.K.P.)
- (13) Napríklad rozmery chrámovej architektúry boli oproti ľudským rozmerom nadsadené, kým rozmery obytných domov boli prispôbené rozmerom ľudského tela.
- (14) V rôznych slohoch platili rôzne pravidlá pre ich rozmerovosť. Vitruvius podrobne popisuje iónsky sloh v III. knihe, korintský a dórsky v IV. knihe. Ako najvšeobecnejší rozdiel medzi slohmi udáva ich charakter podľa pôvodu:
... dimensi sunt virilis pedis vestigium et id retulerunt in altitudine. Cum invenissent pedem sextam partem esse altitudinis in homine, item in columnam transtulerunt et, qua crassitudine fecerunt basim scapi, tantas sex cum capitulo in altitudine

extulerunt. Ita dorica columna virilis corporis proportionem et firmitatem et venustatem in aedificiis praestare coepit.“ (IV., 1, 6). (preklad: D.K.P.)

(„...odmerali stopu mužskej nohy a primerali ju k jeho výške. Keď objavili, že chodidlo je 1/6 výšky človeka, to isté preniesli na stĺp a hrúbku, ktorú stanovili pre päť drieru naniesli šesťkrát nahor – a to bola výška stĺpu aj s hlavicou. Tak dórske stĺpy začali v stavbách prejavovať proporciu, silu a krásu mužského tela.“) (preklad: D.K.P.)

„Item postea Dianae cum cogitarent constituere aedem, quaerentes novi generis speciem isdem vestigiis ad muliebrem transtulerunt gracilitatem, et fecerunt primum columnae crassitudinem altitudinis octava parte, ut haberet speciem excelsiorem.“ (IV., 1, 7)

(„Keď potom zamýšľali postaviť chrám Diane, hľadajúc preň inú podobu, rovnako pomocou stôp do neho preniesli ženský pôvab a najprv určili hrúbku stĺpa ako 1/8 jeho výšky.“) (preklad: D.K.P.)

Tertium vero, quod Corinthium dicitur, virginalis habet gracilitatis imitationem, quod virginis propter aetatis teneritatem gracilioribus membris figuratae effectus recipiunt ornatus venustiores.“ (IV., 1, 8)

(„Tretí sloh, ktorý sa nazýva korintský, je napodobením dievčenskej štíhlosti, pretože prijíma pôvabnejšiu výzdobu podľa štíhlych článkov tela panenského veku.“) (preklad: D.K.P.)

(15) Vitruvius v III., 2 rozlišuje podľa pôdorysu (rozvrhnutia stĺpov) štyri typy chrámov: *chrám in antis, prostylos, amfiprostylos, peripteros*. Podľa šírky medzistĺpia popisuje v III., 3 päť typov chrámov: *pyknostylos, systylos, diastylos, araiostylos, eustylos*.

(16) *„Menej presne tu stojí význam slova effectus. Toto slovo nachádzame použité pre „výsledok“, ako aj pre „estetické pôsobenie výsledku.“* (A. Jolles: Vitruvius Aestetik, Freiburg 1906, s. 15.; preklad: D.K.P.)

(17) *„...ktorí boli vyučení v jednotlivých činnostiach, t. j. vo vykonaní diela...“* (preklad: D.K.P.)

(18) *„...a aby sa nepriatelia hrozili výsledku ich udatnosti...“* (preklad: D.K.P.)

(19) *„...t. j. prevedenie celkového diela má vyvstať z jednotlivých článkov.“* (A. Jolles: tiež tam, s. 16.; preklad: D.K.P.)

(20) *„Dispositio je vhodné rozmiestnenie častí a vkusné prevedenie diela čo do kvality kompozície.“* (preklad D.K.P.)

(21) *„Okrem toho je dispositio opäť effectus, tentokrát elegans effectus.“* (A. Jolles: tiež tam, s. 17.) (preklad: D.K.P.)

(22) *„...má byť docielené zvolené prevedenie diela práve na základe zoskupenia podľa kvality.“* (A. Jolles: tiež tam.) (preklad: D.K.P.)

(23) Jolles prekladá species ako erscheinungsweise.

(24) *„Druhy dispositio, ktoré sa po grécky povedia ideai sú tieto: pôdorys, nárys a priestorový pohľad. Pôdorys je kružidlom a pravítkom zostrojený zmenšený nákres, z ktorého sa v základe poznávajú vymedzenia podôb stavebného miesta. Nárys je vertikálny obraz priečelia a zmenšená podoba budúceho diela narysovaná podľa jeho pomerov. Priestorový pohľad je nákres priečelia a ustupujúcich bokov stavby do kružidlom vyznačeného stredu, ku ktorému sa zbiehajú všetky čiary.“* (preklad: D.K.P.)

Skutočnosť, že pri zhotovovaní plánov budov zohrávala už v antike geometria rozhodujúcu úlohu sa dozvedáme aj z iného miesta: *„Geometria autem plura praesidia praestat architecturae; et primum ex eutygrammis circini tradit usum regulaeque, e quo maxime facilius aedificiorum in areis expediuntur descriptiones normarumque et librationum et linearum directiones.“* (I., 1, 4).

(„Geometria poskytuje staviteľstvu mnohé pomôcky; predovšetkým pri rysovaní používa kružidlo a pravítko, pomocou ktorých sa najľahšie pripravujú nákresy budov na stavebných miestach a určujú sa smery pravých uhlov, rovín a priamok.“) Euklides uznával za geometricky správne stavby iba tie, ktoré boli realizované pomocou kružidla a pravítka.) (preklad: D.K.P.)

- (25) „*Hae (species) nascuntur ex cogitatione et inventione.*“ (I., 2, 2) („Tieto nákresy vznikajú úvahou a vynájadzavosťou.“) (preklad: D.K.P.)
- (26) *Úvaha je starostlivosť plná snahy a bdelej usilovnosti smerujúca k cieľu, ktorý bol stanovený s radosťou. Vynachádzavosť je vysvetľovanie nejasných otázok a so živou bystrosťou objavené uplatnenie novej veci.*“ (preklad: D.K.P.)
- (27) O uplatnení *inventio* a *cogitatio* sa viac dozvedáme v 3. kapitole III. knihy, kde Vitruvius popisuje druhy chrámov podľa šírky medzistĺpia. Spomína staviteľa Hermogena ako vynálezcu dvoch typov chrámov. Z uvedeného opisu vyplýva, čo mal na mysli Vitruvius pri definovaní *inventio* a *cogitatio*: „*Eas autem symmetrias constituit Hermogenes, qui etiam primus invenit octastylon pseudodipterive rationem. ex dipteri enim aedis symmetria distulit interiores ordines columnarum XXXIV eaque ratione sumptus operasque compendii fecit. Is in medio ambulationi laxamentum egregie circa cellam fecit de aspectuque nihil inminuit, sed sine desiderio supervacuorum conservavit auctoritatem totius operis distributione. Pteromatos enim ratio et columnarum circum aedem dispositio ideo est inventa, ut aspectus propter asperitatem intercolumniorum habeat auctoritatem praeterea, si ex improviso imbrium vis occupaverit et intercluserit hominum multitudinem, ut habeat in aede circaque cellam cum laxamento liberam moram. Haec autem ut explicantur in pseudodipteris aedium dispositionibus! Quare videtur acuta magnaue sollertia effectus operum Hermogenes fecisse reliquisseque fontes, unde posterius possent haurire disciplinarum rationes.*“ (III., 3, 8)
- („Tieto symetrie stanovil Hermogenes, ktorý ako prvý vynášiel aj oktastylos a podobu pseudodipteru. Zo symetrického usporiadania diptera odstránil vnútorné rady 34-och stĺpov a tým ušetril náklady a námahu. Uprostred vynikajúcim spôsobom rozšíril ochodzu okolo chrámovej siene (*cella*), pričom z celkového vzhľadu nič neubral, ale rozvrhnutím celého diela bez potreby zbytočností uchoval jeho dôstojnosť. Bočná ochodza medzi stenami celly a stĺpmi i rozvrhnutie stĺpov okolo chrámu bolo vymyslené tak, aby vzhľad vďaka zvýrazneniu medzistĺpí získal na vážnosti. Okrem toho sa v chráme a okolo celly mohlo slobodne a voľne zdržiavať množstvo ľudí, ak ich neočakávane zaskočil silný lejak a uzavrel ich tam. Ako dobre sa to uskutočňuje práve v pseudodipteriálnom rozvrhnutí chrámov! Z toho vidno, že Hermogenes svoje diela realizoval s dôvtipom a vynaliezavosťou. Zanechal tak pramene, z ktorých mohli potomkovia čerpať vedecké poznatky.“) (preklad: D.K.P.)
- (28) „*Kompozícia chrámov je vybudovaná na symetrii, ktorej princíp musia stavitelia dodržiavať s najväčšou svedomitosťou.*“
- (29) Túto teóriu sídel nachádzame u Aristotela v Politike IV., 11; V.
- (30) „*Symetria je vhodný súlad pochádzajúci z článkov samotného diela a zhoda vyplývajúca zo stanovených pomerov jednotlivých častí diela vzhľadom k jeho celkovej podobe. Ako v prípade ľudského tela z lakťa, nohy, dlane, prstu a ostatných jeho častí vyplýva symetrická povaha eurytmie, tak je to aj pri realizácii stavebného diela. Rozvrh symetrií sa predovšetkým odvodzuje u posvätných chrámov, a to z hrúbky (priemeru) stĺpov, alebo podľa triglyfu, tiež z embatéru, u balist podľa otvoru hlavičky, ktorú Gréci nazývajú perítretón, u lodí podľa vzdialenosti medzi kolíkmi na veslá, ktoré sa volajú dypechyáia. Rovnako sa odvodzuje aj u ostatných diel rozvrh symetrií z ich článkov.*“ (preklad: D.K.P.)

- (31) „Teda ak príroda usporiadala ľudské telo tak, že jeho časti zodpovedajú svojimi proporciami celkovému telesnému tvaru, zdá sa, že dávni stavitelia rovnako ustanovili, aby aj v stavebných dielach bolo presne vymerané usporiadanie jednotlivých článkov vzhľadom k celkovému tvaru diela.“
- (32) „Lebo nijaký chrám nemôže mať povahu kompozície bez symetrie a proporcionality; musí mať presné rozvrhnutie článkov, ako je to u dobre stavaného človeka.“ (preklad: D.K.P.)
- (33) „Proporcia je rovnováha stanovených pomerov článkov v celom diele s celkom, z ktorej vzniká poriadok symetrií.“ (preklad: D.K.P.)
- (34) „...neboť všetchno usporiadané musí vznikáť z toho, čo je neusporiadané...“ Aristoteles: Fyzika I., 5, 10-188b.
- (35) Aristoteles: Politika XXI, 1457-b)
- (36) „A tak schvaľovanie každého stavebného diela je trojaké: podľa remeselnej dôkladnosti, veľkoleposti a rozvrhnutia. Ak sa pozoruje, že dielo je postavené veľkolepo, chvália sa náklady zámožného majiteľa. Ak je dielo dôkladne prevedené po remeselnej stránke, uznanie získa hlavný remeselník. No ak stavba vzbudí vážnu pozornosť krásou proporcií a symetrie, sláva bude patriť architektovi.“ (preklad: D.K.P.)
- (37) „Vo všetkých divadlách však nemôžu symetrie vyhovovať všetkým podmienkam a vplyvom, ale stavitel' si musí všímať, ktoré proporcie by mali zodpovedať požiadavkám symetrie, a ktoré by ju mali podľa prirodzenosti miesta alebo veľkosti diela náležite upraviť.“ (preklad: D.K.P.)
- (38) „Eurytmia je krásna podoba diela a primeraný pohľad na usporiadania jeho častí.“ (preklad: D.K.P.)
- (39) „Nulla architecto maior cura esse debet, nisi uti proportionibus ratae partis habeant aedificia rationum exactiones. Cum ergo constituta symmetriarum ratio fuerit et commensus ratiocinationibus explicati, tum etiam acuminis est, proprium providere ad naturam loci aut usum aut speciem detractationibus aut adiectionibus temperaturas et efficere, cum de symmetria sit detractum aut adiectum, uti id videatur recte esse formatum in aspectuque nihil desideretur. Alia enim ad manum species esse videtur, alia in excelso, non eadem in concluso, dissimilis in aperto.“ (VI., 2, 2) „...falsa iudicia oculorum habeat aspectus.“ (IV., 2, 3)
- („O nič nesmie stavitel' dbať viac ako o to, aby mali stavby proporciami stanovené vzťahy v správnom pomere. A keď už bol stanovený správny vzťah pre symetrie a pomery sú rozvrhnuté, je aj vecou dôvtipu brať do úvahy prirodzenosť miesta, využitie i vzhľad stavby a odoberaním alebo pridávaním častí dosiahnuť jej vyváženosť. Keď sa teda niečo odoberá alebo pridáva k symetrii, má sa to robiť tak, aby kompozícia bola na pohľad správna a budova na výzore nič nestrácala. Iný je totiž vzhľad stavby zblízka, iný pri pohľade z výšky, nerovnako sa javí v uzavretom a na otvorenom priestore.“ „...súdy zraku bývajú klamné.“ (preklad: D.K.P.)
- (40) Stobaios, IV 1. 40 H.; frg. D 4, Diels in: W. Tatarkiewicz: Dejiny estetiky I, Bratislava, Tatran 1985, s. 101.
- (41) „Tieto diela sa musia vytvárať tak, aby im bola vlastná pevnosť, užitočnosť a krása. Požiadavke pevnosti sa vyhovie, keď základy budú položené až na pevné podlažie a všetok stavebný materiál sa vyberie starostlivo bez ohľadu na jeho cenu. Užitočnosť stavby sa dosiahne vtedy, keď sú miestnosti správne rozvrhnuté s ohľadom na ich využitie a keď sú všetky podľa svojho druhu vhodne rozmiestnené primerane k svetovým stranám. Krásne diela sa urobí za dosť, keď bude mať príjemný a pôvabný vzhľad a jeho články budú vymerané podľa náležitých rozvrhov symetrií.“ (preklad: D.K.P.)

- (42) Damianos, R. Schöne, 28 in: W. Tatarkiewicz: Dejiny estetiky I, Bratislava, Tatran 1985, s. 270.
- (43) W. Tatarkiewicz: Dejiny estetiky I, Bratislava, Tatran 1985, s. 83.
- (44) „*Lebo najprv Agastharchos v Aténach, keď tam Aischylos nacvičoval tragédiu, vyrobil scénu a zanechal o tom písomný záznam. Ním povzbudení Demokritos a Anaxagoras písali o tom istom: ako treba podľa zrkového vnímania a rozptylu svetelných lúčov z určeného stredového bodu viesť čiary prirodzeným spôsobom tak, aby podoby zrejmej veci na obrazoch kulís verne napodobňovali jej skutočný vzhľad a aby sa zdalo, že namaľované veci na kolmej ploche priečelia scény ustupujú dozadu alebo vystupujú do popredia.*“ (preklad: D.K.P)
- (45) „*...vtedy bude treba s nadaním a dôvtipom zo symetrií niečo ubrať alebo k nim pridať tak, aby sa dosiahla krása nie nepodobná skutočnej symetrii.*“ (preklad: D.K.P)
- (46) „*V uzavretom priestore však nevidno, či sú stĺpy tenšie. No ak sa predsa budú zdať štíhlejšie, treba na nich urobiť 28 až 32 žliabkov, ak ich je na vonkajších stĺpoch 20 alebo 24. A tak to, čo sa odoberá z tela drieku, pribudne pridaním žliabkov. Tieto úpravy by ale mali byť badateľné čo najmenej. Takýmto rozdielnym postupom sa hrúbky stĺpov vyrovnajú. Je to spôsobené tým, že oko sledujúc početnejšie a hustejšie umiestnené prvky prebieha po obvode stĺpu po väčšej viditeľnej ploche.*“ (preklad: D.K.P)
- (47) „*Ita quo longior visus linea in superiorem partem procedit, resupinatum facit eius speciem. Cum autem ... in fronte inclinata fuerint, tunc in aspectu videbuntur esse ad perpendicularum et normam.*“ (III., 5., 13)
(„A tak čím dlhšia je priamka pohľadu vystupujúca k vyššej časti stavby, tým viac robí túto časť naklonenou dozadu. Ak však ... budú tieto časti naklonené dopredu, bude sa zdať, že sú postavené kolmo a podľa uholnice.“) (preklad: D.K.P)
- (48) „*Stylobatum ita oportet exaequari, uti habeat per medium adiectionem per scamillos in pares; si enim ad libellam dirigetur, alveolatum oculo videbitur.*“ (III., 4, 4) (preklad: D.K.P)
(„Stylobat treba upraviť tak, aby mal uprostred pridané nerovné podložky; keby bol totiž vyrovnaný vodorovne, oku by sa zdalo, že je prehnutý.“) (preklad: D.K.P)
- (49) S kategóriou *decorum* pracovala najmä estetika stoikov. Rozlišovala dva jej varianty – *decens* a *quod decet*, tiež synonymá *aptum* a *conveniens*. Ako hovorí Tatarkiewicz, „všetky tieto slová označovali to, čo je primerané, správne, adekvátne.“ (W. Tatarkiewicz, Dejiny estetiky I, s. 194.)
- (50) „*Decor je bezchybný vzhľad diela, ktoré je vybudované z osvedčených častí použitých s rozvahou. Dosahuje sa pomocou adekvátnosti, čo sa po grécky povie thematismós, zvyku a prirodzenosti.*“ (preklad: D.K.P)
- (51) Tatarkiewicz uvádza *statio* ako *tradíciu*, Otoupalík tento pojem prekladá ako *řádovou ustálenost*, Jolles ako *satzung*.
- (52) „*...podoby a pôsobenie týchto bohov vidíme prítomné v otvorenom svete.*“ (preklad: D.K.P)
- (53) „*...týmto bohom sa pre ich mužnosť patrí stavať budovy bez ozdôb.*“ (preklad: D.K.P)
- (54) „*...pretože kvôli jemnosti týchto bohýň sa bude zdať, že nežnejšie a kvetnaté stavby ozdobené listami a volútami zvyšujú ich náležitý pôvab.*“ (preklad: D.K.P)
- (55) „*...vyhovie sa ich prostrednému postaveniu, pretože povahou slohu sa tieto chrámy budú líšiť od strohosti dórskeho i nežnosti korintských svätýň.*“ (preklad: D.K.P)
- (56) „*Decor prirodzenej povahy sa dosiahne vtedy, keď sa predovšetkým v krajoch, kde majú byť postavené svätyne, vyberú pre všetky chrámy najzdravšie miesta a vhodné*

pramene. Týka sa to najmä chrámov Asklépiových, Salutiných a iných božstiev, o ktorých je mienka, že sa svojimi liekmi starajú o veľmi mnoho chorých.“ (preklad: D.K.P)

- (57) „Oltáre majú byť obrátené na východ a majú byť vždy položené nižšie ako sochy bohov v chráme, aby tí, čo prosia alebo konajú obety hľadeli k božstvu nahor. Oltáre nech sa stavajú rôznej výšky, a to podľa primeranosti k božstvu, ktorému sú zasvätené. Ich výšky nech sú stanovené tak, aby Jovovi a všetkým nebeským božstvám boli budované čo najvyššie, Veste a Matke Zemi zasa nízke.“ (preklad: D.K.P)

Antická kategória *decor* je vzdialená dnešnému chápaniu slov *dekorácia*, *dekoratívny*. Naopak, Vitruvius dekoratívne ponímanie umenia v našom zmysle slova kritizoval: „*Haec autem nec sunt nec fieri possunt nec fuerunt. Quemadmodum enim potest calamus vere sustinere tectum aut candelabrum ornamenta fastigii, seu coliculus tam tenuis et mollis sustinere sedens sigillum, aut de radicibus et coliculis ex parte flores dimidiataque sigilla procreari?*“ (VII., 5, 4).

(„Tieto veci však nie sú, ani sa nemôžu stať, a ani nikdy neboli. Veď ako by mohla trstina naozaj podopierať strechu, alebo svietnik jej hrebeň, alebo tak tenučká a slabá stonka udržať sošku? a ako by sa mohlo z koreňov a stoniek vytvárať niečo, čo je napoly kvet a napoly socha?“) (preklad: D.K.P)

Literatúra

- ARISTOTELES: *Fyzika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1996.
 ARISTOTELES: *Metafyzika*. Praha: Jan Laichter, 1946.
 JOLLES, J. A.: *Vitruvs aesthetik*. Freiburg: Universitäts Buchdruckerei, 1906.
 LOSEV, A. F.: *Ellinističeski-rimskaja Estetika I – II*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskovo universiteta, 1979.
 LOSEV, A. F.: *Dejiny estetických kategórií*. Bratislava: Pravda, 1978.
 PRAŽÁK, J. a kol.: *Latinsko-český slovník*. Praha: Česká grafická akciová společnost, 1919.
 SOURIAU, É.: *Encyklopedie estetiky*. Praha: Victoria Publishing, a. s., 1994.
 ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko-slovenský, slovensko-latinský slovník*. Bratislava: SPN, 1987.
 TATARKIEWICZ, W.: *Dejiny estetiky I*. Bratislava: Tatran, 1985.
 VITRUVIUS: *De architectura libri decem*. Edidit F. Krohn, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, MCMXII.
 VITRUVIUS: *De architectura..., impressum Venetiis; sumptu miraę, diligentia Ioannis de Tridino alias Tacuino anno domini M. D. XI. die. XXII. maii regnante inclyto duce Leonardo Lauredano*.
 VITRUVIUS: *Deset knih o architektuře*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953.
 VITRUVIUS: *Deset knih o architektuře*. Praha: Svoboda, 1979.

Riassunto

Il Canone estetico di M. Vitruvius Pollio

Nell'articolo "Il Canone estetico di M. Vitruvius Pollio" Dušan Kováč-Petrovský, per la prima volta nell'ambito accademico ceco e slovacco, si concentra sull'analisi delle categorie estetiche presenti nell'opera "De architectura libri decem". Si tratta di concetti che illustrano il pensiero estetico dell'antichità greco-romana e che hanno influenzato, in modo molto significativo, l'arte e l'estetica europea fino al Novecento. Dušan Kováč-Petrovský dedica la propria attenzione alle categorie di *ordinatio*, *dispositio*, *symmetria*, *eurythmia* e *decor*, mostrando la stretta correlazione fra pensiero e pratica estetica greco-romana. Per chiarire

meglio le proprie costatazioni e le opinioni vitruviane, l'autore introduce degli esempi tratti dalla storia del pensiero greco-romano antico insieme ad alcuni procedimenti architettonici che portano alla realizzazione estetica di un'opera basata su tre principi chiave: venustas, firmitas e utilitas.

RECENZIE**SVETOVÁ LITERATÚRA Z PREŠOVSKÉJ PRODUKCIE****Recenzovaná publikácia:**

VALCEROVÁ, Anna. *Svetová literatúra I*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2010, 117 s. ISBN 978-80-555-0279-3

Známa literárna teoretička a slavistka prof. PhDr. Anna Valcerová, PhD. vydala nedávno vysokoškolskú učebnicu, ktorú by sme radi odporučili študentom cudzích jazykov (bez ohľadu na konkrétny jazyk a literatúru, ktoré študujú) a slovakistiky – *Svetová literatúra*. Poňala ju ako bazálne kompendium informácií, ktoré by mali v kontexte svojej profilácie (teda budúcich translatológov, resp. učiteľov) obsiahnuť. Publikácia vyšla v rámci projektu KEGA *Medziliterárnosť pre doktorandský študijný program* a autorka ho riešila spolu s kolegom z nitrianskej Filozofickej fakulty, romanistom prof. PhDr. Pavlom Koprdom, CSc.

Učebnica s poradovým číslom 1 (z čoho vyplýva, že vo vydávaní ďalších nadväzujúcich častiach budú pokračovať) sa zameriava na obdobie staroveku a stredoveku v svetovej literatúre – ponúka literárno-historický prehľad starovekých literatúr s rozdelením na literatúry predného východu (okrem sumerskej, akkadskej, staroegyptskej, starej perzskej a starohebrejskej literatúre sa objavuje i stať o čínskej a indickej literatúre daného obdobia), osobitné miesto je venované gréckej a rímskej literatúre, funkčne rozdelenej podľa žánrového hľadiska (čo je aj pre komparatívne štúdium a výskumy textov logické a vhodné). Okrem jasného, presného a funkčného rozdelenia jednotlivých národných literatúr, ich objektívnej charakteristiky (v smere všeobecná charakteristika danej literatúry, autor-dielo a ich význam v rámci literárnej histórie) oceňujem i „nadväbové časti“, ktoré čitateľa v téme lepšie orientujú – napr. základné diferencie medzi orientálnou a európskou literatúrou, ktoré autorka (v zhode s J. Průškom) ponúka – vytvára tak priestor na spoločensko-historickú a filozofickú kontextualizáciu daných areálov. Obdobie stredoveku, rozdeleného na raný a neskorý stredovek, je v práci traktované opäť v tesnom vzťahu kultúra a literatúra (v širšom kontexte i história). Kapitola o hrdinskej epike a dvorskej lyrike zdôrazňuje medziliterárne tematické a motivické presahy v jednotlivých žánroch, ako aj ich špecifické charakteristiky, analógie a diferencie (napr. rytierske eposy, francúzske heroické skladby, španielske eposy, anglosaské eposy, ruské byliny a i.) V práci nechýbajú ani návraty k počiatkom písanej literatúry v Čechách a na Slovensku v kontexte staroslovienskej vzdelanosti, ako aj latinská kultúra románskej doby. V uvedenom historicko-tematickom rámci sa spomína i husitská literatúra.

Jadro učebnice, zamerané na literárno-historický exkurz do obdobia staroveku a stredoveku, o ktorom sme hovorili doteraz, je rámcované literárno-teoretickými kapitolami, ktoré čitateľovi objasňujú predmet dejín svetovej literatúry, ako aj jednotlivé disciplíny literárnej vedy, ktoré sa zaoberajú svetovou literatúrou. Autorka sa osobitne venuje literárnej komparatistike, teórii prekladu, historickej poetike a genológii. Neobchádza však ani periodizáciu dejín svetovej literatúry, teda je tu prítomný (a nie v malom rozsahu) i kontext literárnej histórie. Valcerová k jednotlivým disciplínam priraduje nosné osobnosti, zdôrazňuje ich konkrétny prínos (napr. Popovičovu teória posunu, Bakošovo chápanie literárnohistorického procesu a historickej poetiky, Ďurišinov význam v literárno-komparatistických vzťahoch a pod.) Autorka tu prepája pojmové inštrumentárium a predmet výskumu viacerých disciplín, ktorých spája komparatistika (ako veda), resp. komparatistický prístup (metóda), čím študenta núti uvažovať v širších medziliterárnych súvislostiach, určovať presahy medzi jednotlivými areálmi (tentoraz areálmi skôr vo vedeckom ako v geografickom zmysle slova) a usúvzťažňovať ich s naznačenými výskumami a teóriami. Za cennú považujem kapitolu, v ktorej Valcerová porovnáva dva systémy literárnej komparatistiky – za základ si zobrala Ďurišinovu koncepciu a koncepciu Harolda Blooma (Praha, 2000). Pri slovenskom vedcovi nerozoberá jedno konkrétne dielo, skôr vybrané jednotlivé postuláty, názory a zistenia (v syntetizujúcej forme) a snaží sa ich vnímať v binarite s Bloomovým chápaním literárnej komparatistiky (na osi paralely a diferencie). Poukazuje najmä na tradičné západné Bloomove východiská vo vzťahu k Veselovského historickej poetike, ruskej formálnej školy a z podnetov česko-slovenského štrukturalizmu, na ktorých stávala koncepcia nášho autora. Oboch vedcov rozdeľuje opačný metodologický prístup (spomeňme napríklad imanentnosť literárneho vývinu, hodnotovú koncepciu svetovej literatúry, resp. estetický kánon, úlohu tzv. menej diferencovaných literatúr a ich význam a podobne). V tejto kapitole objektívne a vecne analyzuje špecifiká v ich koncepciách, čo však neznamená, že ich myšlienky prijíma pasívne – naopak, snaží sa ich komentovať, resp. čitateľovi ich vysvetliť. Rozsah publikácie jej, samozrejme, nedovoľuje podrobné analýzy, ale to napokon nie je ani jej cieľom. Táto kapitola je pre čitateľa dostatočne zrozumiteľná až po dôkladnejšom štúdiu prác Dionýza Ďurišina, resp. jeho ideí – tu však autorka predpokladá, že študent doktorandského programu sa už s jeho monografiami a vedeckými štúdiami stretol a dokáže sa v nich „pohybovať“. Publikáciu uzatvára kapitola, venovaná prejavom vertikality básnického textu.

Celkovo možno uvedenú vysokoškolskú učebnicu zhodnotiť ako prehľadnú, logicky usporiadanú (z hľadiska tematického), väčšinou syntetizujúce state vhodne dopĺňajú autorkine

analýzy (už v spomínanej binarite Ďurišin-Bloom a pod.) Študent slovenského a cudzieho jazyka v nej nájde „spoločný základ“, z ktorého sa môže odraziť pri štúdiu konkrétnych národných literatúr v medziliterárnom kontexte.

Ivan Šuša

AN INTRODUCTION TO THE STUDY OF THE ENGLISH LANGUAGE

Recenzovaná publikácia:

ŠTULAJTEROVÁ, Eva. *An Introduction to the Study of the English Language*. Banská Bystrica: FHV UMB, 2011, 136 s. ISBN 978-80-557-0280-3

Kompaktná, ucelená, prehľadná, logická a zrozumiteľná – taká je publikácia A. Štulajterovej *An Introduction to the Study of the English Language* (2011). Učebnica je určená poslucháčom prvého ročníka anglického jazyka filologického zamerania, najmä na humanitných vedách a pedagogických fakultách so zameraním na učiteľstvo akademických predmetov a/alebo prekladateľstvo (príp. tlmočnicvo). Po anglicky písaný text predstavuje odborný výklad do úvodu teórie anglického jazyka a anglofónnej jazykovedy obohatený o samostatnú praktickú časť odkazovo prepojenú na predchádzajúce teoretické časti.

Autorka publikácie vyučuje *Úvod do anglickej jazykovedy a Štylistiku anglického jazyka* na Katedre anglistiky a amerikanistiky Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. A hoci text publikácie nepredstavuje nové myšlienky ani lingvistické riešenia, podľa autorky je jeho hlavným cieľom poskytnúť poslucháčom základnú terminologickú bázu lingvistiky, ako aj tradičný prístup k jazykovede v kombinácii s najnovšími prístupmi a poznatkami. Autorka sa pri koncipovaní textu inšpirovala prácami takých zvučných mien lingvistiky, akými sú napr. D. Crystal alebo G. Yule v anglo-americkej lingvistike, či P. Štekauer alebo J. Vachek v slovenskej a českej jazykovede.

Autorka usporiadala publikáciu do troch celkov. V prvej teoretickej časti sa A. Štulajterová zamerala na stručný prehľad historického vývinu anglického jazyka a vplyvy, ktorým angličtina čelila alebo skôr ktoré prijala do svojho systému (či už lexikálneho alebo morfo-syntaktického). V druhej teoretickej časti vysvetľuje fungovanie jazyka na pozadí systémovej lingvistiky. Do tretej praktickej časti sú zaradené študijné úlohy doplnené prílohami odkazovo prepojené na jednotlivé kapitoly, čo učiacemu sa uľahčuje prácu s textom. V závere autorka obohatila prácu o vysvetlené abecedne usporiadané kľúčové termíny (napr. *affix*, *agreement*, *allomorphs*, *allophone* a pod.) i bibliografiu, z ktorej pri koncipovaní textu učebnice čerpala.

Prvá časť je prehľadne členená do štyroch celkov na: obdobie starej angličtiny (800 – 1100), škandinávske vplyvy (najmä v 9. a 10. storočí), francúzske a normandské vplyvy na angličtinu (1100 – 1500) a vplyv latinčiny na angličtinu v čase renesancie, kedy sa začína kreovať tzv. skorá (resp. raná) moderná angličtina (1500 – 1750).

Druhá časť je venovaná opisu fungovania anglického jazyka z pohľadu chápania systémovej lingvistiky. Autorka vhodne zaradila na prvé miesto kapitulu o pôvode jazyka z niekoľkých aspektov a možných výkladov, aby v ďalšej kapitole vysvetlila základné vlastnosti jazyka (napr. termíny ako *produktivita*, *arbitrárnosť*, *paradigma* a pod.). Samostatnými kapitolami sú fonetika, fonológia, morfológia, syntax, lexikológia, sémantika, štylistika, hovorený a písaný jazyk a ako posledná kapitola je zaradená stať o jazyku a spoločnosti. Vo všetkých spomenutých kapitolách autorka vysvetľuje základné pojmy a vzťahy medzi nimi. Nezabúda ilustrovať abstraktné odborné pojmy na konkrétnych príkladoch. Autorka sa jednoznačne pokúsila (dodávame, že úspešne) opísať všetky roviny jazyka pomerne stručne, zato však zrozumiteľne, aby bol text prístupný poslucháčom a zároveň ich svojou náročnosťou neodrádzal od ďalšieho a detailnejšieho štúdia jazykovedy vo vyšších ročníkoch.

Tretia časť je vynikajúcou študijnou pomôckou pre autonómneho učiaceho sa nielen na osvojenie si učiva, ale i na kontrolu praktických zručností s jazykom pomocou cvičení a úloh na ujasnenie a upevnenie už naštudovaného. Napr. v časti odkazujúcej na kapitolu o fonológii možno nájsť niekoľko úloh zameraných na rozoznanie minimálnych párov dvojíc výrazov (*be – bee*, *cat – kiss*, *soon – moon*). V časti odkazujúcej na kapitolu o vetnej skladbe má učitelia sa o.i. zistiť, v čom (resp. prečo) sú dané výroky nejednoznačné (napr. *an American history teacher*, *Terry loves his wife and so do I*). V časti odkazujúcej na kapitolu o štylistike sa nachádzajú dve cvičenia s textami, ktoré má za úlohu učitelia sa analyzovať zo štylistického hľadiska.

Jednotlivé časti (tri hlavné časti) a ich kapitoly skutočne predstavujú „len“ úvod do jednotlivých jazykových rovín. Publikáciu odporúčam všetkým tým, ktorí potrebujú rýchlo získať základný prehľad v anglofónnej lingvistike a štruktúre a fungovaní anglického jazyka. Učebnica dodržiava základné pedagogické princípy, a síce zásadu sústavnosti, primeranosti a názornosti. Predpísaný rozsah vysokoškolskej učebnice (minimálne 3 AH) je tiež dodržaný.

Petra Jesenská

O KOGNITÍVNEJ KATEGÓRII OSOBY

Recenzovaná publikácia:

SCHULZE, Wolfgang. *Personalität in den ostkaukasischen Sprachen*. Banská Bystrica: FHV UMB, 2011. CD. ISBN 978-80-557-0237-7

Autorom vedeckej monografie, ktorá je predmetom recenzie, je prof. Wolfgang Schulze, profesor na Inštitúte všeobecnej a typologickej jazykovedy Univerzity Ludwiga Maximiliana v Mníchove, ktorý je súčasne garantom doktorandského štúdia všeobecnej jazykovedy na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Profesor Schulze je medzinárodne uznávaný lingvista a expert na jazykovú typológiu, pričom sa špeciálne venuje aj ázijským a kaukazským jazykom. Táto časť jeho výskumov spadá pod tzv. záchranný výskum, nakoľko niektoré menšie alebo malé jazyky a nárečia, ktoré skúma, sú v súčasnosti už ohrozené (niektoré jazyky majú menej než 3 000 autochtónov). V tejto súvislosti sa rovnako môžeme odvolávať na posolstvá a význam tzv. ekolingvistiky, ktorá vníma jazyky ako súčasť svetového kultúrneho dedičstva.

Profesor Schulze sa rozhodol vydať vo forme CD svoju monografiu o vyjadrovaní kognitívnej kategórie osoby vo východokaukazských jazykoch. Je napísaná v nemčine, aby jeho závery boli prístupné širokému okruhu odbornej verejnosti.

Monografiu buduje systematicky: na prehľad východokaukazských jazykov a dialektov (ide o jazyky lokalít v Čečensku, Ingušsku, Gruzínsku, Dagestane, Azerbajdžane atď.) nadväzuje kapitola o typológii kategórie osoby a jej realizácii v rámci rečových aktov. V ďalších argumentáciách ponúka autor komparáciu osobných zámen, teda materiálnych nosičov tejto kognitívnej kategórie v sledovaných jazykoch, ktoré sa v doterajších výskumoch označovali ako „neosobné“, nakoľko ich slovesné paradigmy nesignalizujú osobu. Keďže ide o vyjadrenie kategórie „soul, head, body, self“, pristupuje aj k deskripcii deiktického systému a zvrtných zámen v jazykovej architektúre vybraných jazykov. Záverečná kapitola je venovaná tendencii k flexii osobných zámen v mono- a bikongruentných systémoch týchto jazykov.

Autor upozorňuje na svoj metodický zámer, ktorý spočíva v induktívnom ozrejmení sledovaných paradigiem, v ich opise a potom v ich vysvetlení v diachrónej perspektíve.

Monografia je precízne doplnená o zoznam skratiek, index uvádzaných osôb a jazykov a o bibliografické záznamy.

Na základe vysokej odbornosti autora, ktorú preukázateľne zužitkoval v recenzovanej monografii, pokladám jeho opisy a argumentácie za fundované a lingvisticky prínosné. Táto vedecká monografia bezpochyby nájde svoje využitie v ďalších morfológických, historicko-kontrastívnych a kognitívno-kulturologických výskumoch na Slovensku i v zahraničí.

Zuzana Bohušová

VERGLEICHENDE LAUTLEHRE

Rezensierte Publikation:

BOHUŠOVÁ, Zuzana. *Kontrastive Phonetik Slowakisch – Deutsch. Segmente. Assimilation.* Banská Bystrica: Filologická fakulta Univerzita Mateja Bela. 2005. 107 s. ISBN 80-8083-093-2

Bekanntlich gibt es Bedarf an einer slowakisch-deutschen Grammatik, die vor allem bei den GermanistInnen und Germanistik-Studierenden anerkannt wäre. Hier liegt ein Lehrbuch vor, das mit einem Teil der komparativen Fachliteratur – aus dem Bereich der Phonetik und Phonologie – aufwarten kann. Z. Bohušová bietet in ihrer Monographie Einsicht in den Lautsystemvergleich Slowakisch vs. Deutsch und stellt kompakt und prägnant die deutsche der slowakischen segmentalen Phonetik gegenüber. (Kap. 2) – bezogen auf ihre Ähnlichkeiten, Unterschiede, Übereinstimmungen und Divergenzen. Die Autorin beschränkt sich zwar auf ausgewählte, aber relevante Phänomene. Besondere Beachtung widmet die Autorin der von der Interferenz stark gekennzeichneten Assimilation (Kap. 3). Sie schreibt zu dieser Problematik: „Die defizitäre koartikulatorische und intonatorische Kompetenz ist nicht zu unterschätzen, weil sie die Produktion der Segmente sowie die Wahrnehmung des

Sprechkontinuums wesentlich beeinflusst, formiert oder deformiert und anschließend bestimmte auditive Intoleranz hervorrufen kann.“ Die assimilatorischen Erscheinungen werden zuerst kontrastiv erläutert und anschließend anhand von Beispielen aus beiden Sprachen analysiert. Dem eigentlichen Sprachvergleich geht ein kurzes Kapitel zur kontrastiven Phonetik (Kap. 1) voran, das u.a. die Bedeutung der vorliegenden Analyse begründet und auf die Interferenz als Hauptursache der aufgetretenen Aussprachefehler eingeht.

Sowohl beim Inhaltlichen als auch beim Formalen werden die phonodidaktischen Aspekte immer berücksichtigt. Der gesamte Vergleich beider Lautsysteme wird synchron, systematisch und reich an repräsentativen Beispielen dargestellt. Die Stofffülle wird durch zahlreiche Tabellen und Schemata veranschaulicht, die das Lehren und – Lernen im „Erwachsenenalter“ erleichtern können.

Man muss der Verfasserin bescheinigen, dass sie ihr Ziel voll und ganz erreicht hat. Sie hat „zur Förderung der Interkulturalität“ (S. 6) beigetragen, indem sie ein kontrastives Lehrwerk für den Fremdsprachenunterricht und für das Studium der Germanistik herausgegeben hat. Es ermöglicht den LeserInnen, ihre phonetische Kompetenz sowohl in der eigenen als auch der deutschen Sprache zu verbessern. Außerdem kann es als „Basis kompetenter Arbeit im Bereich der gesprochenen Sprache für Dolmetscher, Übersetzer sowie auch DaF-Lehrer“ (S. 7) verstanden werden.

Zwar stehen mehrere Untersuchungen – Vergleiche im Lautbereich Slowakisch vs. Deutsch – zur Verfügung, aber die Autorin betont, dass es wünschenswert wäre, den Lautsystemvergleich der Segmente um die kontrastive Analyse der Suprasegmentalia zu ergänzen.

Das Buch *Kontrastive Phonetik Slowakisch – Deutsch. Segmente. Assimilation* von Zuzana Bohušová gehört jedenfalls zu jenen Hochschullehrbüchern, die in jeder Bibliothek ihren festen Platz finden sollten.

Mária Macková

HISTORICKÁ POETIKA STAREJ RUSKEJ SLOVESNOSTI. GENÉZA LITERÁRNYCH FORMÁCIÍ

Recenzovaná publikácia:

УЖАНКОВ, А. Н.: *Историческая поэтика древнерусской словесности. Генезис литературных формаций*. Москва: Издательство Литературного института им. А. М. Горького, 2011, 512 с.

Meno profesora Alexandra Nikolajeviča Užankova, doktora filologických vied, kandidáta kulturológie, prorektora pre vedeckú prácu na Literárnom inštitúte A. M. Gorkého, a člena Zväzu ruských spisovateľov, sa vo vedeckých kruhoch spája s teóriou a dejinami ruskej slovesnosti.

V uplynulom roku vyšla monografia, v ktorej A. N. Užankov predstavil teóriu formácií a štádiálneho vývinu ruskej literatúry od jej začiatkov až po epochu Petra I. Nastolené otázky monografie môžu slúžiť ako základ pre nové konceptuálne dejiny ruskej literatúry. Na nevyhnutnosť ich vytvorenia poukazovali v priebehu uplynulých desaťročí nielen ruskí, ale aj zahraniční literárni vedci. Predkladaná monografia si dala za cieľ nazrieť do staroruskej slovesnosti, na staroruské duchovné diela a svetskú slovesnosť očami ich tvorcov a pokúsiť sa pochopiť ich poslanie v súčasnom kultúrnom prostredí. Monografia je venovaná aktuálnym otázkam teórie a dejín slovesnosti: otázke umeleckej metódy starej ruskej literatúry a jej spojenia so svetonázorovým systémom každej z historických epoch, vymedzeniu hraníc rozvoja stredovekej literatúry a problému prechodného obdobia od stredoveku k novoveku.

Monografia prof. Užankova obsahuje aj periodizáciu dejín starej ruskej literatúry, ktorá nie je založená na sociálno-ekonomických javoch a historických udalostiach, ale na objektívnych zákonoch vývinu kultúry a literárneho procesu, spojených s evolúciou kresťanského svetonázoru, vedomia jednotlivca i spoločnosti.

V dejinách evolúcie literatúry a pravoslávneho svetonázoru stredovekej Rusi sa, podľa autora, vyčleňuje päť štádií vývoja, ktoré sú determinované vládnucimi nábožensko-filozofickými názormi daného obdobia. Počas ôsmich storočí zobrazoval spisovateľ v značnej miere predstavy spoločnosti o svete. V závislosti od metódy poznania sa menila aj metóda zobrazovania, geneticky s ním spojená. A. Užankov podčiarkuje, že ide o špecifickú literárnu metódu „познания-отражения“. Autorovi monografie umožnila vyčleniť päť štádií v evolúcii ruského svetonázoru: „*стадия мировосприятия (XI–XII вв.)*, (s. 126); 2) *стадия*

миросозерцания (XIII – первая половина XIV в.), (s. 138); 3) стадия миропонимания (вторая половина XIV – до 90-х годов XV в.), (s. 142); 4) стадия миропостижения (90-е годы XV – до 40-х годов XVII в.), (s. 353); 5) стадия миропредставления (40-е годы XVII – первая треть XVIII в. переходная от Средневековья к Новому времени (40-е годы XVII – первая треть XVIII в.)“ (s. 410).

Užankov akcentuje v práci fakt, že „Средневековый метод отражения выполнял ту же функцию, что и «художественный метод» в Новое время. Он формировал на стадии своего господства определённую культурно-художественную систему (в которую входили жанры, изобразительные средства, стиль и т.д.), отличающуюся от предшествующей и подготавливающую последующую“ (s. 505).

Prvým trom štádiám (XI. – 80. roky XV. stor.), ako uvádza monografia, zodpovedá teocentrické poznanie. Je to obdobie zrodu prvej literárnej formácie. Zároveň ide o základný problém, ktorým sa zaoberali pravoslávni veriaci, o spásu duše. Štádium od 90. rokov XV. storočia po 40. roky XVII. stor. označuje autor monografie ako druhú literárnu formáciu, pre ktorú bolo charakteristické antropocentrické poznanie. Dominujúcou sa stala otázka osobnosti, spásy duše jednotlivca. Treťou literárnou formáciou bolo štádium prechodného obdobia od stredovekej kultúry ku kultúre novoveku (40. roky XVII. stor.), začiatok formovania egocentrického vedomia. Autori literárnych diel sa začínajú zaujímať o psychológiu postáv, výtvarné umenie zobrazuje rodinný portrét v domácom interiéri.

Bohatý materiál výskumu podmienil koncepciu práce. Kniha sa delí na dve časti: teoretickú a praktickú. Na základe nastolených téz prvej časti: problémy periodizácie, štádiálneho rozvoja literatúry v XI. stor. a prvej tretine XVIII. stor. a analýze umeleckého systému, ktorý sa vytváral v jednotlivých umeleckých formáciách, predkladá autor svoju originálnu interpretáciu dejín staroruskej slovesnosti. Daná časť knihy môže slúžiť ako materiál na prednášky pre študentov.

Druhá časť knihy charakterizuje literárne formácie, podkapitoly sú venované štádiám rozvoja literatúry vrátane takých aspektov, akými sú svetonázor, prijímanie tvorby a práce spisovateľa a napokon aj analýza diel staroruskej literatúry.

Kniha profesora Užankova je adresovaná nielen odborníkom na stredovek, ale aj všetkým, ktorí sa zaujímajú o spomenuté obdobie. Veríme, že sa stane priestorom na diskusiu pre učiteľov teórie a dejín literatúry a kultúry.

Marta Kováčová

CESTOVANIE V POLSTOROČNICI SLOVENSKEHO KULTÚRNEHO ŽIVOTA

Recenzovaná publikácia: SEDLÁK, Imrich: *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote*. Martin: Matica slovenská 2011, 221 s. ISBN 978-80-8128-013-9

Komplexný obraz jedného uceleného časového obdobia slovenského kultúrneho života nachádzame v publikáciách pomerne zriedkavo. Posledný takýto počín uskutočnil významný univerzitný profesor, kultúrny pracovník, muzeológ, literárny vedec, publicista, spisovateľ a dlhoročný pracovník Matice slovenskej Imrich Sedlák. Svojou celoživotnou a mimoriadne čínorodou prácou v oblasti literárnej histórie Slovenska, múzejníctva, vysokoškolskej edukácie a organizácie kultúrno-spoločenského prostredia sa zaradil medzi popredné osobnosti slovenského kultúrneho života. Celých tridsaťpäť rokov žil v Matici a pre Maticu, preto prirodzeným výsledkom jeho rozsiahlej päťdesiatročnej vedeckovýskumnej, publikačnej, pedagogickej, kultúrno-spoločenskej a matickej činnosti je napísanie zaujímavej a prehľadnej spomienkovo-dokumentačnej publikácie *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote*, ktorá vyšla v Matici slovenskej v druhej polovici roku 2011.

Publikácia monografického charakteru synteticky a v rámci možností chronologicky odráža najvýznamnejšie aktivity autora, a to organicky s tými skutočnosťami, ktoré priamo súviseli s jeho životom a činnosťou (Sedlák, s. 5). Prejavuje sa v nej charakter, postoj a pohľad pevného, nekonečne optimistického človeka, ktorý bez predsudkov a s nadhľadom nad častými extrémnymi tendenciami či mašinériami vyjadruje svoju bytostnú spätosť s najvýznamnejšou kultúrno-spoločenskou inštitúciou Slovenska Maticou slovenskou, celým jej životom; no vo svojej čínorodosti aj s celým slovenským národom. Vidíme tu predovšetkým nie postoj pracovníka a zamestnanca, ale vyznania človeka, ktorý žije pre Maticu i celý slovenský kultúrny areál. Hoci sa publikácia primárne javí ako biografia, nejde len o biografiu autora, ale aj o „biografiu“ slovenského kultúrneho života v druhej polovici 20. storočia a na začiatku 21. storočia. Autorovým hlavným cieľom nie je prezentovať primárne svoje aktivity; tie uvádza v súčinnosti s dianím v slovenskom kultúrnom areáli, ktorého vývin je hlavným autorovým motívom napísania tejto monografie. Sedlákov príbeh je zároveň aj príbehom Matice slovenskej a do istej miery aj iných inštitúcií podmieňujúcich ďalšie smerovanie slovenskej kultúry a vzdelanosti (Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici).

Autor čitateľa postupne a plynule vezie akoby vo vyhliadkovom autobuse svojím čínnym životom a vývinom slovenskej kultúry – počnúc opisom jeho neľahkého detstva bez

matky; prežitého v rodine úžasného, zdravotne ťažko postihnutého ujka s tromi vlastnými deťmi, pokračujúc vymaňovaním sa z dedinského prostredia a etablovaním sa do života v meste, prácou na novovzniknutej Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove a rozsiahlymi publikačnými aktivitami. Čitateľ ďalej prechádza poznávaním obdobia tvrdej, neľudskej totality, kedy bol Sedlák vylúčený z fakulty a po súdnom procese aj z celého kultúrneho a verejného života. Na pomyselnom autorovom autobuse prevážajúcim nás jeho životom dostávame sa k spoznaniu konkrétnych situácií a existenčných problémov Matice slovenskej, ktorej ostal verný až doteraz. Pristavujeme sa aj pri jeho „druhom vysokoškolskom období“ – teda pri jeho pôsobení na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici vo funkcii vedúceho Katedry slovakistiky, ktorú rozvinul do podoby modernej a dynamickej inštitúcie, o ktorú bol zo strany verejnosti mimoriadny záujem, a prodekana pre rozvoj a podnikateľské vzťahy, profesora dejín slovenskej literatúry a člena vedeckej rady fakulty a univerzity. Prirodzenými zastávkami sú „prehliadky“ jeho významných publikačných aktivít (napr. vydanie mnohých monografií analyzujúce literárno-historický vývoj východného Slovenska, život a dielo rôznych kultúrnych činiteľov a spisovateľov; najnovšie dejín slovenskej literatúry), mnohých múzeí a ich expozícií na Slovensku, ktoré vytváral aj so svojimi blízkymi spolupracovníkmi, vedeckých konferencií, kultúrnych stretnutí a ich výstupov vo forme ním editovaných zborníkov (výber jeho publikácií je uvedený v závere knihy, no sú explicitne spomínané aj v samotnom texte).

Táto „vyhliadková trasa“ je naplnená atmosférou neuveriteľného optimizmu a nadhľadu, ktorými sa nielen pri čítaní tejto publikácie, ale aj pri osobnom stretnutí s profesorom Sedlákom doplna nabíja každý človek. Cieľovou stanicou je komplexné spoznanie nielen pracovného života autora, ktorý je ochotný aj v pomerne vysokom veku pracovať pre slovenské kultúrno-spoločenské prostredie, osobitne pre Maticu slovenskú, ale aj histórie Matice slovenskej a kultúrno-spoločenských pomerov Slovenska od asi polovice 20. storočia.

Napriek tomu, že publikácia podáva veľmi zložitú obdobie jeho života i kultúrneho života Slovenska, najmä východného, a Matice slovenskej od roku 1933 až po súčasnosť (2011), písaná je bez zdĺhavých explanácií, je dynamická a číta sa veľmi ľahko a rýchlo. Určená je pre každého čitateľa, ktorý má záujem o históriu kultúrno-spoločenskej histórie Slovenska, obsah aj spôsob podania informácií predurčuje knižku ako pútavé čítanie pre najširšiu verejnosť.

Eva Čulenová

COLLOQUIA JUDAICA – SLOVANSKO-ŽIDOVSKÝ DIALÓG

Recenzovaný zborník:

***Colloquia judaica*. Siedlce-Banská Bystrica: Instytut Filologii Polskiej i Lingwistyki Stosowanej Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny a Fakulta humanitnych wied UMB, 2011, 300 s. ISBN 978-83-87845-50**

Do rúk sa nám dostáva prvé číslo zborníka *Colloquia Judaica*, ktorý je výsledkom medzinárodnej spolupráce dvoch vzdelávacích inštitúcií, konkrétne Fakulty poľskej filológie a aplikovanej lingvistiky Univerzity prírodných a humanitných vied v Siedlcach (Instytut Filologii Polskiej i Lingwistyki Stosowanej Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny) a Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Tematické zameranie vyplýva už z názvu: zborník sa venuje problematike židovsko-slovanského dialógu, a to konkrétne z perspektívy histórie a kultúry. Autorský tím tvoria takmer bez výnimky vedci aktívne činní na akademickej pôde stredo- a východoeurópskych univerzít. Kultúrno-historický diskurz dvoch kultúr reprezentuje paleta obsahovo a žánrovo pestrých príspevkov poľskej, slovenskej, bulharskej a ukrajinskej proveniencie. Rôznorodosť je zastúpená a žánrovo: eseje, bibliografie, recenzie, preklady, glosy, vedecké rozpravy a pod. Redaktori (Roman Mnich, Antoni Czyż a Renata Tarasiuk) v úvode definujú ciele a primárnu orientáciu publikácie: zamerať sa na analytické práce, vyhýbať sa stereotypom a klišé o kolektívnej zodpovednosti a zamerať sa na osudy konkrétnych ľudí, na ich individuálne myšlienky a činy. Zborník je členený na štyri časti.

Prvá časť (W kregu historii – Vo víre histórie) zahŕňa príspevky týkajúce historicko-spoločenských vzťahov židovskej minority s majoritnou spoločnosťou v slovanských krajinách strednej a východnej Európy: historický prierez spolužitím Židov a Poliakov od príchodu židovského etnika do Poľska až po súčasnosť podáva vo svojej štúdii „O poľsko-židovskej koexistencii a dialógu“ Zofia Chyra-Rolicz. Táto štúdia je vzhľadom na svoj tematický záber skvelým úvodom celého zborníka. Autorka dokumentuje, opierajúc sa o písomné pamiatky – publicistické texty, listinné pamiatky a dokumenty, edukačno-popularizačné práce, vzájomný vplyv oboch kultúr počas takmer 1000 rokov spoločnej koexistencie, špecifikuje formy a témy poľsko-židovského dialógu v rôznych historických obdobiach (prínos Židov v oblasti kultúrnej, obchodnej, remeselnej, ale aj konflikty) a na záver optimisticky konštatuje, že záujem mladej generácie o židovskú problematiku sa zvyšuje. Špecifický výsek málo známych dejín, hoci nám (geograficky) veľmi blízkych, nám prostredníctvom analýzy článkov v regionálnom časopise „Gazeta Naddniestrzańska“

vychádzajúceho v 80. rokoch 19. storočia v mestečku Drohobyč asi 100 km južne od Lvova približuje Claudia Erdheim v príspevku „Vzťahy Židov, Poliakov a Ukrajincov v Galícii na príklade „Gazety naddniestrzańskiej“ Ide o zaujímavú sondu do súžitia viacerých etník v období rozmachu ťažby ropy v Haliči: židovského, poľského a ukrajinského na príkladoch prejavov antisemitizmu v regionálnej publicistike. Antisemitizmus z náboženskej perspektívy (preto autor zvolil pojem antijudaizmus) pertraktuje vo svojom príspevku „Antijudaizmus v Bulharsku v 14. storočí“ Pavel Stefanov interpretujúc umelecké a literárne pamiatky z daného obdobia vzťahujúce sa Bulharské kráľovstvo. Zaujímavé je napr. konštatovanie, že v kresťanskom Bulharsku Židov perzekuovali, kým v Otomanskej ríši mali vysoké postavenie a mohli viesť relatívne pokojný život. Neobvyklý uhol pohľadu na židovsko-bulharské vzťahy ponúka Beta Haralanova vo svojom príspevku „Pútnik, ukoj svoj smäd... alebo o charitatívnej činnosti šumeňských Židov“, kde dokumentuje donátorstvo Židov a ich účasť na charitatívnej činnosti od polovice 19. storočia, určenej nielen pre Židov, ale pre všetkých potrebných. Edward Kopówka v príspevku „Wegrowské geto“ načrtáva históriu Židov v meste Wegrov, no ťažiskovým obdobím je nemecká okupácia a likvidácia geta v rámci konečného riešenia. Autor dokresľuje historické fakty svedectvami očitých svedkov likvidácie geta a následné „zahľádzanie stôp“, ktoré sú síce expresívne a emocionálne, no kontexte holokaustu, bohužiaľ, len jedny z mnohých. Aktuálnou témou v súčasnom výskume holokaustu a jeho následkov a jeho integrálnou súčasťou je aj historický výskum situácie krátko po skončení vojny. Čo sa dialo po opadnutí eufórie z ukončenia vojny, z víťazstva? Ako prijímali navrátilcov z koncentračných táborov? Ako väčšinová spoločnosť brala navrátiť sa Židov? Zmizol antisemitizmus s posledným nemeckým vojakom? Na tieto otázky sa pokúšajú nájsť odpovede vo svojich príspevkoch Michal Šmigel a Jana Šišjaková, ktorí sa venujú problematike antisemitizmu na východnom Slovensku v rokoch 1945-1947. Miroslav Kmeť a Bernadeta Ottmárová sa venujú tej istej téme v rokoch 1945 – 1948, no v Maďarsku. Obe štúdie sú príspevkom k dokumentácii povojnovej spoločensko-politickej atmosféry v strednej Európe poznačenej strachom, nedostatkom a hladom, kedy ekonomické príčiny (najmä reštitúcie arizovaného židovského majetku) viedli aj vďaka laxnému postoju oficiálnych miest takmer k opakovaniu protižidovských excesov z obdobia Slovenského štátu. Je príznačné, že podobné excesy sa odohrávali v najchudobnejších, a teda aj najzaostalejších oblastiach, kde vládli predsudky a v tomto kontexte je veľmi smutnou útechou a zároveň paradoxom, že počty obetí týchto povojnových pogromov v Maďarsku a na Slovensku sú nižšie ako v Poľsku... Časť venovanú histórii uzatvára krátky exkurz do osudov ruskej židovskej

emigrácie od Heleny Bálintovej, ktorý je viac-menej súhrnom už známych faktov o smutnom údele ruských židovských emigrantov.

Druhá časť (W kregu literatury – Vo víre literatúry) zahŕňa príspevky orientované prevažne literárne, resp. literárno-sociologicky, hoci v úvode bola proklamovaná kultúra všeobecne. Literárnu časť otvára trojica príspevkov, ktoré sa venujú tematike a motivike židovstva v slovenskej literatúre 19. storočia. Ľubomír Kováčik v príspevku o dvojakej podobe židovstva v poézii slovenského romantizmu načrtáva dva základné spôsoby zobrazenia židovstva: pozitívny – ako paralela k osudu slovenského národa trpiaceho pod cudzou nadvládou a negatívny – ako stereotypný klišéovitý pohľad na Židov parazitujúcich na iných národoch. V podstate rovnakú problematiku rieši vo svojom príspevku aj Jozef Tatár, ktorý však rozšíril výskum aj na 20. storočie a napriek názvu sa v značnej miere venoval aj próze. Pod zaujímavým názvom ďalšieho príspevku „Protialkoholická literatúra a literárny antisemitizmus“ Henricha Jakubíka sa skrýva analýza próz vydávaných v rámci protialkoholickkej kampane v edíciách lacného čítania, využívajúcich postupy sentimentálnej postromantickej prózy a opatrených antisemitskou rétorikou rôzneho stupňa bazírujúcou na stereotypnom zobrazení Žida ako krčmára a úžerníka. Ľudmila Mnich vo svojom príspevku „Vášeň pre židovstvo Mariny Cvetajevovej v kontexte ideológie ruského strieborného veku“ tematizuje židovskú problematiku v Rusku na prelome 19. a 20. storočia. Autorka analyzuje témy Židia a dejiny židovstva u V. Solovjova, V. Ivanova, a A. Belého v kontexte kresťanskej filozofie. Ťažisko príspevku však tvorí interpretácia básne M. Cvetajevovej „Židom“. Alla Kolesnikovová načrtáva vo svojom príspevku obraz Židov v príbehoch ukrajinského prozaika Ivana Franka, predovšetkým však jeho sociálno-historický aspekt: Žid ako obchodník (Geschäftsmann), ktorý svojou ekonomickou činnosťou negatívne ovplyvňuje domáce (ukrajinské) obyvateľstvo. Ivan Šuša sa venuje v príspevku „Slovensko-židovská (ko)existencia v čase holokaustu optikou memoárovej literatúry po roku 1989“ problematike publikovania svedectiev o holokauste, ktoré boli počas minulého režimu oficiálne ignorované a v súčasnosti, najmä v dôsledku postupného sebauvedomovania, si židovská komunita opäť hľadá, resp. buduje svoje postavenie v majoritnej spoločnosti. Autor sa venuje primárne genologickému aspektu pertraktovania židovskej tematiky. Roman Bobryk interpretuje v svojom článku báseň Henryka Grynberga, nazývaného aj „kronikár osudu poľských Židov“. Renata Tarasiuk analyzuje autobiografické poviedky Marka Edelmana z obdobia existencie Varšavského geta. Pokúša sa o žánrové zaradenie týchto príbehov (podobne ako I. Šuša), ktoré sú považované za relatívne nový tematický okruh, založený na binárnom protiklade EROS – TANATOS a uvádza ich základné tematicko-žánrové charakteristiky. Charakterizuje

ich ako žánrový hybrid s autobiografickou intenciou, no s umeleckými výrazovými prostriedkami zakotvenými v aktuálnych literárnych toposoch.

Tretiu časť tvorí kompletná bibliografia medzinárodnej knižnej rady „Jews and Slavs“ s reflexiami jej hlavného editora, jedného z najvýznamnejších predstaviteľov izraelskej slavistiky, profesora Hebrejskej univerzity v Jeruzaleme Wolfa Moskovicha. Štvrtú časť tvoria recenzie aktuálnych publikácií a glosy.

Zborník obsahuje široké spektrum informácií z oblasti historickej, v oblasti kultúrnej je však zameraný takmer výhradne na literatúru. No tento malý nedostatok vyvažujú pozitíva, predovšetkým skutočnosť, že vytvára platformu pre vedeckú diskusiu prekračujúcu hranice štátne i etnické a otvára ďalšiu cestu k sprostredkúvaniu výsledkov výskumu v oblasti, ktorá bola veľmi dlho na okraji záujmu, resp. bola vytrvalo ignorovaná. Nedá sa síce jednoznačne konštatovať, že by sa všetky príspevky z oblasti zameriavali na osudy konkrétnych ľudí, no kliše a stereotyp čitateľa určite nečaká. Ak je čitateľovým cieľom hľadanie a odhaľovanie pravdy, odkrývanie súvislostí a hľadanie podnetov na ďalší výskum, potom mu túto publikáciu určite odporúčame.

Jana Miškovská

SPRÁVY A INFORMÁCIE

Jubilejná konferencia o preklade a tlmočení

Niekedy sa stane, že významné udalosti rámcujú okrúhle čísla, ktoré sa pretínajú v spoločnej minulosti, resp. aj súčasnosti. Tento raz to boli pamätné 10, 15 a 20. V tomto duchu Štátna vedecká knižnica mesta Banská Bystrica dňa 18. apríla 2012 poskytla svoje priestory pre zaujímavé vedecké podujatie. Fakulta humanitných vied v spolupráci s Európskou komisiou, Občianskym združením Filológ a spomínanou knižnicou tu zorganizovala jubilejný – desiaty ročník konferencie, ktorá už od roku 1999 nesie názov *Preklad a tlmočenie*.

Desiaty ročník medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorú organizačne zastrešovalo najmä Oddelenie prekladateľstva a tlmočníctva Katedry anglistiky a amerikanistiky (V. Biloveský, dekan FHV UMB, M. Djovčoš, L. Pliešovská, M. Melicherčíková, M. Hardošová, E. Vallová a M. Kubuš), v kooperácii s Oddelením prekladateľstva a tlmočníctva Katedry slovenského jazyka a literatúry (I. Šuša, A. Huťková), ako aj Katedry germanistiky (Z. Bohušová) a Katedry románskych jazykov (K. Dlhošová) sa konal pri príležitosti osláv 20. výročia založenia Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a zároveň bol i je svedectvom existencie 15-ročnej banskobystrickej translatológie.

Podujatie slávnostne otvorili doc. PhDr. A. Bitušíková, PhD, prorektorka pre vedu a výskum UMB; doc. Mgr. V. Biloveský, PhD., dekan Fakulty humanitných vied UMB a Mgr. R. Popelka, vedúci Kancelárie pre viacjazyčnosť pri Generálnom riaditeľstve pre preklad. Vedecké rokovania sa odohrávali v plenárnej časti a troch sekciách, tematicky zameraných na všeobecnú translatológiu, umelecký preklad a tlmočenie. Svoje príspevky predniesli významné osobnosti slovenskej translatológie i partneri zo zahraničia (Poľsko, Česká republika). Spomeňme aspoň niekoľko mien, ktoré na našej univerzite pomáhali formovať banskobystrickú translatologickú tradíciu a ktoré svojou prítomnosťou i dnes potvrdili jej oprávnené miesto v systéme slovenských inštitúcií podobného zamerania na Slovensku – prof. PhDr. E. Gromová, CSc.; prof. PhDr. M. Kusá, CSc.; Dr.h.c. doc. PhDr. J. Vilikovský, CSc.; prof. PhDr. J. Dolník, CSc.; prof. PhDr. J. Rakšányiová, CSc.; prof. PhDr. J. Sipko, PhD.; prof. PhDr. A. Valcerová, CSc.; prof. PhDr. L. Franek, CSc. a mnohí ďalší.

O nových výzvach, prístupoch, prioritách a perspektívach (ako znel podnázov konferencie) sa rokovalo v príjemnej vedeckej atmosfére do neskorých poobedňajších hodín.

Organizátori v tomto čase už pracujú na zostavovaní reprezentatívneho zborníka, ktorý určite poteší nielen účastníkov, ale každého, kto podľahol čaru prekladania a tlmočenia.

Anita Hut'ková

Prekladateľské soirée

V utorok 17. apríla 2012 sa v Štátnej vedeckej knižnici konalo prvé *Prekladateľské soirée* v rámci plánovaného cyklu, ktorý organizuje Katedra anglistiky a amerikanistiky Fakulty humanitných vied UMB v spolupráci s centrom InfoUSA a Veľvyslanectvom USA na Slovensku.

Prvým hosťom bol Dr. h. c. doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc., popredný slovenský prekladateľ, literárny vedec, bývalý veľvyslanec Slovenskej republiky v Londýne a v neposlednom rade pedagóg, ktorý sa zaslúžil o vznik prekladateľsko-tlmočnického štúdia v našom meste. Ján Vilikovský preložil desiatky literárnych diel z americkej i britskej literatúry a na prvom soirée sa zameral na preklady

súčasného amerického spisovateľa Philipa Rotha. Pán doc. Vilikovský preložil zatiaľ štyri Rothove romány (*Ktokoľvek*, *Rozhorčenie*, *Pokorenie* a len pred pár týždňami vydanú knihu *Nemezis*.) Vilikovský vyzdvihol Rothovo štylistické majstrovstvo, ktoré si vysoko cení aj americká literárna kritika, schopnosť už roky podávať veľmi vysoký a vyvážený pisateľský výkon, pričom zdôraznil, že vzhľadom na Rothov pokročilý vek (79 rokov) je to na poli literatúry v istom zmysle unikát.

Zhruba poldruhodinové soirée otvorila Mgr. Zuzana Kopčanová z centra Info USA, ďalej vystúpili riaditeľka ŠVK PhDr. Oľga Lauková PhD., anglistka a naša kolegyňa PhDr. Katarína Fet'ková, PhD., ktorá predniesla stručný životopis P. Rotha a prierez jeho dielom. Host'a zvlášť uvítal dekan Fakulty humanitných vied doc. Mgr. Vladimír Biloveský, PhD. a tiež kolegyňa anglistka PhDr. Ľubica Pliešovská, PhD., ktorá ho predstavila z perspektívy bývalej kolegyne a študentky. Po úvodnej časti nasledoval umelecký prednes z Rothovho románu *Rozhorčenie* v kultivovanom podaní študenta Fakulty dramatických umení Akadémie umení v Banskej Bystrici Romana Martinského.

Stretnutie sa nieslo vo veľmi pokojnom intelektuálnom duchu, Spoločenská sála v ŠVK bola naplnená na sto percent (poniektorí museli stáť...), čo organizátorov, samozrejme, veľmi teší. Svedčí to o tom, že umelecký preklad a literatúra sa v radoch našich študentov teší vysokému záujmu. Na záver uviedli kolegyne Ľubica Pliešovská a Katarína Fet'ková krátky kvíz, ktorého výherkyňa si odniesla výtlačok románu Philipa Rotha *Pokorenie* v preklade docenta Vilikovského.

Na záver dodám, že prekladateľské soirée by sa mali organizovať pravidelne, a to približne štyrikrát za jeden akademický rok. Tešíme sa na Vašu účasť na druhom soirée, ktoré sa uskutoční už čoskoro.

Martin Kubuš

Translatológovia FHV UMB v rozhlase

Translatológovia z Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela (FHV UMB) – slovakistka a hungaristka PhDr. Anita Huťková, Ph.D., slovakista a talianista, vedúci oddelenia prekladateľstva a tlmočníctva Katedry slovenského jazyka a literatúry PhDr. Ivan Šuša, Ph.D. a anglista PhDr. Martin Kubuš vystúpili dňa 17.4. 2012 v besede Slovenského rozhlasu, štúdio Banská Bystrica, venovanej prekladu a tlmočeniu. V hodinovej relácii prezentovali minulosť a aktuálne trendy v translatológii, pripomenuli rozvoj a význam banskobystrickej translatológie od vzniku Filologickej fakulty UMB až podnes, priblížili program konferencie Preklad a tlmočenie 10, ktorá sa konala o deň neskôr – 18.4.2012 a zamerali sa na štúdium prekladateľstva a tlmočníctva na FHV UMB. Hostia zároveň odpovedali na otázky poslucháčov, ktoré sa týkali najmä možností štúdia cudzích jazykov na FHV UMB. Translatológovia zdôraznili i význam slovakistiky pri vyučovaní prekladateľstva,

ako aj jej dôkladnú znalosť pri samotnom prekládaní v kontexte vzťahov východiskový-cieľový jazyk. V závere besedy predstavil PhDr. Martin Kubuš svoj najnovší preklad knihy Woodyho Allena.

Redakcia

Celoslovenskú *Prekladateľskú univerziádu* vyhral náš študent

Aj tento rok sa pod záštitou Univerzity Komenského a Literárneho fondu organizovala celoslovenská študentská prekladateľská súťaž *Prekladateľská univerziáda*. Prihlásili sa do nej desiatky študentov z celého Slovenska (len v kategórii umeleckého prekladu ich bolo 52). Finále sa konalo 17. mája 2012 – ako obvykle na pôde Filozofickej fakulty UK na Gondovej ul. č. 2 v Bratislave. Zastúpené boli všetky tri kategórie – odborný preklad, umelecký preklad a kritika prekladu. Odbornú komisiu už tradične tvorili osobnosti slovenskej translatológie ako napr. doc. PhDr. Alojz Keníž, CSc. či prof. PhDr. Mária Kusá, CSc. a študenti si pred nimi museli obhájiť svoje prekladateľské riešenia. Vo finále nechýbali ani študenti Katedry anglistiky a amerikanistiky s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva FHV UMB a jej pracovníci majú tú česť konštatovať, že prvé miesto v kategórii umeleckého prekladu obsadil náš študent prvého ročníka magisterského štúdia Peter Žila s poviedkou *Snow, Glass, Apples* od anglického spisovateľa Neila Gaimana. Tento rok sme sa umiestnili aj v kategórii kritiky prekladu, naša študentka tretieho ročníka bakalárskeho štúdia, externistka, Lucia Šuňavská obsadila druhé miesto s esejou s názvom *Čo Boh povedal. Či nepovedal?* V práci sa zamerala na kritiku prekladu jedného z najväčších bestsellerov na našom knižnom trhu, na román *Chatrč* od W. P. Younga, ktorý vyšiel vo Vydavateľstve Tatran. Ďalej nás reprezentovala

Beáta Takáčová, študentka tretieho ročníka bakalárskeho štúdia, (vybrala si poviedku od anglického spisovateľa Sakiho s názvom *Premeny Grobyho Lingtona*), dostala sa do finále (ako aj vo vlaňajšom ročníku) a plejádu našich zdatných študentov uzatvára Jana Pavlíková, študentka prvého ročníka magisterského štúdia, externistka, ktorá sa tiež dostala do finále, pre zmenu v sekcii odborného prekladu, vybrala si odborný text s názvom *Electroconvulsive therapy*. Výhercovia si mohli okrem diplomov a zborníkov najlepších študentských prác odniesť aj finančnú odmenu.

Martin Kubuš

Noc jazykov – študenti prekladateľstva a tlmočníctva sa ocitli na viacerých miestach naraz

Zdanlivo nemožné sa vďaka nápadu a organizátorskému „veleniu“ študentiek Veroniky Kľbíkovej (Šp-J) a Michaely Sedlickej (Aj-Sj) stalo možným. Hostia Noci jazykov sa zrazu mohli ocitnúť na viacerých miestach naraz a počas jedinej noci ochutnať kuchyňu i chuť desiatich krajín sveta.

Študenti prekladateľstva a tlmočníctva vymenili skriptá za hrnce a pár nocí netrúfali študovaniu, ale vareniu. Dňa 29. februára 2012 sa však nepostarali len o kulinársky, ale i kultúrny zážitok. Na jednom mieste sa stretli Socha Slobody s Nastenkou či Virginia Woolfová s Ľudovítom Štúrom. Celovečernou úlohou všetkých prítomných nebolo len naplniť si žalúdky tradičnými jedlami desiatich krajín sveta, ale i prostredníctvom vhodne zvolených otázok odhadnúť identitu kultúrnych symbolov jednotlivých štátov. Podarilo sa im tak nahliadnuť nielen do kuchyne jazykov, ktoré študujú, ale i okúsiť ich kultúry, čím naplnili i celkovú podstatu študijných odborov prekladateľstva a tlmočníctva a hosťom naservírovali nielen jazykový, ale i „kultúrny transfer“. Výnimočné ingrediencie krajín si prišiel okrem dvoch stoviek našich i zahraničných študentov, vyučujúcich a hostí vychutnať i štáb Televízie Markíza. Očividne redaktorke i kameramanovi zachutilo, keďže stánky s jedlom aj kultúrne symboly sa objavili v Televíznych novinách. Spokojní hostia, ktorí v tombole mohli vyhrať i odborné slovníky, zvyšok noci pretancovať na piesne z celého sveta či porozprávať sa s Francúzmi, Poliakmi, Nemcami či Britmi, sú hádam najlepším dôkazom toho, že príprava Noci jazykov sa podarila na výbornú a ponúkla prítomným kultúrno-kulinársky zážitok. Zároveň tým dovolila nahliadnuť i do zákulisia kuchyne študentov prekladateľstva

a tlmočníctva, ktorí vytvorili vynikajúci kolektív, ochotný sa pár týždňov podieľať na spoločnom výtvore. Ten by však nebol vhodne namiešaný bez výdatnej asistencie či prítomnosti vyučujúcich jednotlivých katedier prekladateľstva a tlmočníctva FHV UMB, ktorí študentom ochotne vychádzali v ústrety a boli zhovievaví i voči chvíľkovej výmene kníh za hrnce.

Dominika Šelengová

...smutná správa na záver: Za profesorom Andrejom Červeňákom

11. februára 2012 zastal čas. Zo života odišiel popredný literárny vedec, rusista, komparatista, autor a editor mnohých odborných publikácií, univerzitný profesor Andrej Červeňák. Bol členom predstavenstva Spolku slovenských spisovateľov a tajomníkom odbočky SSS v Nitre. V roku 1997 mu udelil minister kultúry SR Poctu Alexandra Matušku. Prezident Ruskej federácie ho vyznamenal Radom A. S. Puškina „za významný osobný prínos pre rozvoj rusko-slovenských kultúrnych vzťahov“ a v roku 2002 ho prezident Slovenskej republiky dekoroval Radom Ľudovíta Štúra.

Prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc. sa narodil 22. mája 1932 v Šarišskom Štiavniku. Študoval ruský a slovenský jazyk na FF UK v Bratislave. Po ukončení štúdia pracoval na FF UPJŠ v Prešove. Z akademickej pôdy musel po roku 1968 odísť a pracoval ako lektor divadiel v Prešove a v Košiciach. Na vysokú školu sa vrátil v roku 1977, pôsobil na Katedre rusistiky Pedagogickej fakulty (dnes Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa). V Nitre usporadúval vedecké semináre a konferencie, bol editorom a spoluautorom viac ako 40 zborníkov o teoretických aspektoch ruskej a slovenskej literatúry, 27 samostatných knižných publikácií a 10 Almanachov Nitra. Od roku 1992 vychádzali zborníky príspevkov z konferencií, ktoré boli venované popredným osobnostiam modernej slovenskej literatúry. Tvorba Pavla Straussa, Ladislava Ťažkého, Milana Ferka, Svetoslava Veigla, Jána Števčeka, Vladimíra Mináča, Milana Rúfusa, Jána Chrizostoma Korca, Jána Tužinského, Pavla Janíka, Ladislava Zrubca a iných vyšla v rámci edície Život a dielo. Väčšina odbornej a publikačnej aktivity je spojená s esteticko-antropologickou koncepciou umenia a literatúry, ktorú profesor Červeňák sformuloval pred viac ako štvrtstoročím. Píšuc o hľadačstve v literatúre, sám bol hľadačom univerzálnych hodnôt ako atribútov jeho vedeckovýskumnej činnosti. Pravda, Dobro a Spravodlivosť mali svoje miesto nielen v prácach, ktoré napísal. Tieto večné – a nami večne hľadané – hodnoty sa premietali počas jeho životnej púte aj do komunikácie s ľuďmi. Milý, usmiaty, pozorný a galantný, vždy ochotný počúvať, poradiť a pozrieť sa na problém s patričným nadhľadom.

Profesor Andrej Červeňák pôsobil v rokoch 1997 – 2004 aj na Filologickej fakulte UMB v Banskej Bystrici, kde prednášal ruskú literatúru 19. storočia a slovensko-ruské literárne vzťahy. Bol členom Vedeckej rady FiF, vedeckým garantom

medzinárodných konferencií, ktoré Katedra slovanských jazykov organizovala v rámci grantu Slovanský romantizmus v európskych a svetových súvislostiach, pracoval ako člen redakčnej rady vtedajšej Filologickej revue. Bol vynikajúcim učiteľom, starším kolegom, priateľom i vzácnym radcom. Rusista i slavista telom i dušou. Počúvať prednášky tohto obdivuhodne vzdelaného a rozhl'adeného pedagóga bolo zážitkom na celý život.

Pred necelým rokom prijal pán profesor pozvanie Katedry slovanských jazykov FHV a venoval študentom i pedagógom fakulty prednášku Einstein a Dostojevskij. Varoval pred vládou relatívnych hodnôt a kritérií morálneho života človeka a spoločnosti. Upozorňoval na vládu zla, lži a ošklivosti, na najtragickejšie poznanie, ku ktorému vo svojej tvorbe dospieva F. M. Dostojevskij. Poznanie, ktoré – ako zdôraznil profesor Červeňák – sa stáva mementom!

Písať o profesorovi Červeňákovi a používať minulé čas sa zdá byť absurdné. Dostojevského myšlienka o tom, že krása spasí svet, veľakrát zarezonovala vo vedeckých úvahách Andreja Červeňáka. Spolu s velikánom ruskej literatúry veril, že ideál Dobra, Pravdy a Krásy je nesmrteľný. Napísal, že človek ho môže tisíc ráz ukrižovať vo svojom srdci, on však znova ožije ako bájnny fénix, lebo bez neho, bez veľkej žiary „ľudského idiotizmu“ by na svete zavládla večná zima.

Profesor Andrej Červeňák odišiel zo života v plnom nasadení. Čítal, študoval, písal. Pripravoval stretnutie rusistov i slavistov, ktoré sa malo uskutočniť pri príležitosti jeho blížiaceho sa životného jubilea. Písať o tomto vzácnom mužovi v minulom čase je absurdné, neprirodzené, robí sa to ťažko. Zostávajú nám jeho knihy s množstvom podnetov na vedecké bádanie i na celkom jednoduché zamyslenie sa nad tým, či ešte v dnešnom svete krása môže spasiť svet. Odpoveď profesora Červeňáka poznáme.

Česť jeho pamiatke!

V mene redakcie a kolegov

Marta Kováčová

NOVÚ FILOLOGICKÚ REVUE**vydáva****Fakulta humanitných vied****Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici**

Časopis vychádza 2x ročne.

Príspevky do 2. čísla upravené podľa pokynov posielajte **do 20. septembra 2012** na adresu:nova.filologicka.revue@gmail.com**Neupravené príspevky nebudú uverejnené!**

Za jazykovú správnosť príspevkov zodpovedajú autori.

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE**Pokyny pre autorov**

Jazyk	Príspevky môžu byť napísané v jazyku, ktorý sa vyučuje na FHV (slovenský, anglický, nemecký, ruský, francúzsky, španielsky, taliansky, maďarský, poľský)
Formát súboru	Microsoft Word 2007 -*.DOCX
Špeciálne symboly a znaky, ktoré nie sú obsiahnuté v unicode znakovnej sade, zahrnúť ako obrázky. V prípade väčšieho počtu symbolov vložte celú tabuľku ako jeden obrázok.	
Na začiatku príspevku označiť sekciu: literárnovedná; lingvistická; translatologická; kulturologická; recenzie; informácie o konferenciách, seminároch a kolokviách; kronika	
Písmo	12, Times New Roman
Riadkovanie	1,5
Odseky	Na začiatku každého odseku alebo logického celku odsadenie 1,5 cm
Zarovnanie	Do bloku
Hlavička	NÁZOV PRÍSPEVKU (kapitálky, bold, veľkosť 14, centrovane, riadkovanie 1,5) Vynechať riadok (1,5) Meno autora (bold, veľkosť 12, zarovnanie vľavo, riadkovanie 1), Vynechať riadok (1) Inštitúcia - pracovisko, mesto (bold, veľkosť 12 zarovnanie vľavo, riadkovanie 1) e-mail vynechať riadok (1,5) text...

	Príklad: O REFLEXII TEÓRIE PREKLADU ODBORNÝCH TEXTOV NA SLOVENSKU Vladimír Biloveský Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica, vladimir.bilovesky@umb.sk
Text príspevku Rozsah (max. 15 strán)	Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5; zarovnané okraje Text členiť na odseky, kapitoly, resp. podkapitoly
Formát strany	Normalizovaná strana (30 riadkov, 60 znakov)
Poznámky za príspevok	Poznámky v texte označujte (1), (2)... Umiestňujte ich na koniec textu pred zoznam literatúry. Nepoužívať poznámky pod čiarou!
Literatúra: Zoznam literatúry uvádzať v abecednom poriadku, prosíme nečíslovať	za textom vynechať riadok(1,5) Literatúra (Times New Roman, bold, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) Vynechať riadok (1) Knižná: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad ako tvorba</i>. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984, 240 s. Časopisecká: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad jazykovej špecifiky</i>. In: Revue svetovej literatúry, 16,1980, č. 6, s.170-176. Štúdiá v zborníku: VILIKOVSKÝ, J.: <i>Slovenské preklady Poeovho havrana</i>. In: Preklad a tlmočenie 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2001 v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 2001, s. 12-40. (Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje)
Resumé: 1/ v jednom zo svetových jazykov, ak je príspevok v slovenčine; 2/ v slovenčine, ak je príspevok v cudzom jazyku	Za literatúrou, vynechať riadok (1,5) Resumé (Times New Roman, bold, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) Vynechať riadok (1) Text resumé (Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje) Prosíme uviesť názov príspevku v jazyku resumé.